

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

LOUTKOHERCI, GYMNASTÉ, KRAMÁŘI A ŠLEJFÍŘI.
PROMĚNY ŽIVOTNÍCH STRATEGIÍ SVĚTSKÝCH RODŮ
OD KONCE 18. DO POČÁTKU 20. STOLETÍ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Grulich, Ph.D.

Autor práce: Bc. Hanka Tlamsová

Studijní obor: Historie

Ročník: čtvrtý

2016

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz. provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Zahájí 23. července 2016

.....
Bc. Hanka Tlamsová

V první řadě bych chtěla ze srdce poděkovat doc. PhDr. Josefu Grulichovi, Ph.D., za jeho cenné rady, připomínky, trpělivost a za záchranu mého studia na univerzitě. Nemalý dík patří PhDr. Rostislavu Smíškovi, Ph.D., kterému vděčím za jeho pochopení, podporu a profesionalitu. Upřímně děkuji PhDr. Hanušovi Jordanovi za čas, podnětné konzultace, předané znalosti a kontakty. Samozřejmě velkou roli hrála během celého studia má rodina, přátelé a kolegové, bez kterých by tato diplomová práce neměla šanci vzniknout. Musím zejména poděkovat mému manželovi, rodičům, Václavovi, Martině, Josefovi a Barboře. Na vzniku této diplomové práce mají svůj podíl Petr Tyl, Magdalena Pölderlová, Jaroslava Balounová, Jiří Bartička, Barbora Majznerová, René Starhon a další kolegové, se kterými jsem sdílela slasti a strasti pátrání po světem jdoucích rodech. V neposlední řadě jsem rovněž vděčná panu Ladislavu Kaiserovi za jeho čas, sdílnost a vstřícnost. Všem těmto lidem děkuji za to, že jsem to dotáhla až do konce.

věnováno památce Anny Tlamsové

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá životními strategiemi, rodovými dějinami a oblastmi působení tzv. *světských* rodů od konce 18. do začátku 20. století. Výzkum byl založen především na evidenčních pramenech různé provenience – v první řadě se jednalo o matriční knihy, sčítací operáty, knihy domovských příslušníků nebo pobytové přihlášky. Ty doplňoval dobový tisk, vzpomínky pamětníků a další zdroje. Jako hlavní metodologické východisko byla zvolena historicko-demografická analýza založená na genealogických výstupech.

Předmětem bádání se na začátku stala charakteristika *světských* osob a jejich místo ve společnosti. Autorka rovněž zkoumala jejich etnickou příslušnost nebo specifický způsob získávání obživy. Těžištěm tohoto pojednání však bylo odhalení skutečných historických událostí, které daly vzniknout řadě tradovaných rodových legend. Nebyly opomenuty ani sňatkové strategie, které odhalily určité vzorce chování *světských* osob i usazené společnosti. V neposlední řadě byla pozornost věnována domovu a životu v pohybu této kočovné komunity. Ve všech bodech výzkumu se potvrdila předpokládaná výlučnost dané okrajové skupiny osob v majoritní společnosti.

Annotation

The hereby presented thesis pursues the occupations of puppeteers, gymnasts, vendors, blade sharpeners and changes of life strategies of itinerant lineages between the late 18th and early 20th Centuries. Above all, the research was anchored at various registers – firstly comprising registry offices, censuses, registers of homestead participants or residence applications. These were supplemented by the then public press, remembrances of contemporaries and other sources. The historical and demographical analyses based upon genealogical outputs were the dominant methodological background, the subject of which primarily became the characteristics of itinerant individuals and their place within society. The author also inquired into their ethnic origins and specific ways of earning one's living.

The pivot of this treatise, nonetheless, was to reveal true historical circumstances having once brought into life a number of widespread clan legends. Neither marriage strategies were omitted as they provided proof of certain behavioural patterns of both the itinerant and settled individuals. Last but not the least, attention was paid to the sojourn and life *en route* within this roving peripheral community, the presupposed uniqueness of which was fully proved in every respect.

Obsah

1. Úvod	8
I. 1. Literatura	9
I. 2. Metodologie.....	19
I. 3. Pramenná základna.....	21
I. 3. 1. Matriky	21
I. 3. 2. Sčítací operáty	27
I. 3. 3. Další typy pramenů.....	28
II. „Světští“	31
II. 1. Základní pojmosloví.....	31
II. 2. Etnický původ	34
II. 3. Historické souvislosti	36
II. 4. Místo a role <i>světských</i> osob ve společnosti	40
II. 5. „Kumšty“	42
II. 5. 1. Typy <i>světských kumštů</i> a jejich hierarchie	45
II. 6. Rodové legendy.....	48
III. Historie vybraných <i>světských</i> rodů	52
III. 1. Alešovi	53
III. 2. Beckovi	55
III. 3. Berouskovi	59
III. 4. Dubští.....	62
III. 5. Holzäpflovi	66
III. 6. Kaiserovi	69
III. 7. Kludští.....	71
III. 8. Kopečtí.....	77
III. 9. Lagronovi.....	81
III. 10. Habichovi.....	84
IV. Rodinné a osobní strategie <i>světských</i> osob	87
IV. 1. Sňatkové strategie <i>světských</i> rodů	89
IV. 1. 1. Sociální původ partnera	91
IV. 1. 2. Rodinný stav a sňatkový věk.....	96
IV. 1. 3. Svědci	100
IV. 1. 4. Místo uzavření manželství.....	102

V. Migrace a mobilita	104
V. 1. Domovská příslušnost.....	106
V. 1. 1. <i>Dřešínek, domovská obec Lagronů</i>	111
V. 1. 2. „ <i>Komediantská obec</i> “ <i>Vonoklasy</i>	113
V. 2. Oblast působnosti vybraných <i>světských</i> rodů	115
V. 2. 1. <i>Rod Kludský</i>	116
V. 2. 2. <i>Rod Kellner</i>	120
V. 2. 3. <i>Rod Lagron</i>	123
V. 2. 4. <i>Rod Urban</i>	126
V. 2. 5. <i>Rod Hubený</i>	129
V. 2. 6. <i>Rod Kilián</i>	133
V. 2. 7. <i>Rody Hubinger a Chotětický</i>	136
V. 3. Výskyt, trasy a směr.....	141
VI. Závěr.....	143
VII. Seznam použitých zdrojů	148
VII. 1. Archivní prameny.....	148
VII. 1. 1. <i>Matriky</i>	148
VII. 1. 2. <i>Sčítací operáty</i>	160
VII. 1. 3. <i>Dobový tisk</i>	161
VII. 1. 4. <i>Ostatní</i>	161
VII. 2. Literatura	162
VII. 3. Internetové zdroje.....	167
VIII. Seznam zkratk	168
VIII. 1. Periodika	168
VIII. 2. Instituce.....	168
VIII. 3. Archivní fondy	169
VIII. 4. Jiné	169
IX. Seznam tabulek, rodokmenů a map v textu.....	170
X. Seznam příloh.....	172
XI. Přílohy	173
XI. 1. Obrazové přílohy	173
XI. 2. Legendy k mapám a seznam míst.....	181

1. Úvod

Tajemné, záhadné či svým způsobem exotické osoby přitahovaly pozornost společnosti již od nepaměti. Přestože se jedná o badatelsky zajímavé téma, specifická socioprofesionální skupina *světských* osob byla historickou obcí dotčena pouze okrajově. Nedávné dílčí průzkumy této kočovné společnosti byly provedeny pouze na poli etnologie, sociologie, estetiky, ekonomie a divadelní historie. Uvedené vědní disciplíny založily svůj výzkum především na autentických výpovědích členů *světské* komunity v 20. a 21. století. Etnologové si kladli otázky typu vztahů v rodině, víry, vzdělání, bydlení a jazyka. Prioritou sociologů bylo odhalení jejich role v soudobé majoritní společnosti. Naproti tomu estetiky zajímala provedená představení, kostýmy nebo architektura. Ekonomové se zase zaměřili na provoz, náklady a výnosy cirkusu. Teoretici divadla sice projevíli zájem o historický vývoj *světských kumštů*, avšak stěžejní část jejich výzkumu byla zaměřena zejména na umělecké proměny, texty her a repertoár. Žádný z přístupů však nekladl důraz na výpovědní hodnotu archivních pramenů a na metody historikovy práce. Výstupy těchto výzkumů ovšem dějepiscům nabídly cenné informace o rodinných zvyklostech, umělecké kvalitě, kulturním významu nebo skrytých aspektech podnikání *světských* osob.

Téma předkládané diplomové práce bylo vybráno s ohledem na absenci relevantních historických studií, které by pojednávaly o konkrétních kočovných umělcích a řemeslnících od středověku do počátku 20. století. V sekundární rovině se jednalo o autorčiny osobní vazby k tomuto prostředí. Jednou z příčin opomíjení uvedeného období mohl být zdánlivý nedostatek pramenů s uspokojivou výpovědní hodnotou. S tím je rovněž spojená velmi náročná a zdlouhavá exerpce dat prakticky z celého území České republiky, a to i s přesahem do okolních států. Badatele od *světských* osob mohla odrazovat i neznámá, striktně uzavřená komunita, která si dodnes hájí své soukromí a vůči většinové společnosti se jasně vymezuje.

Kvůli dosavadnímu minimálnímu zpracování historie *světských* rodů vyvstala řada otázek. Kdo přesně byli *světští*? Jaký je rozdíl mezi *světem jdoucími*, *světáky* a *světskými*? Jednalo se o cikány nebo jejich míšence? Z jakých sociálních podmínek pocházeli a co je přivedlo ke kočovnému životu? Čím vším se na svých cestách živili? Lišili se svými rodinnými strukturami, životními strategiemi, mentalitou a sociálními sítěmi od usedlých lidí? Existovala mezi *světskými* nějaká vnitřní hierarchie? Kde měli svůj trvalý domov, měli-li nějaký? Cestovali po pevně daných trasách nebo preferovali

určitá území působnosti? Odpovědi na tyto otázky by měly ozřejmit předpokládanou výlučnost a jedinečnost života *světských* osob v minulosti. Měly by také přinést objasnění vzniku tradičních rodových legend, kterými jsou *svěští* proslulí.

Vzhledem k širokému záběru zvoleného tématu byly na začátku výzkumu stanoveny bližší cíle, kterých bude badatel schopen dosáhnout. Ty byly podmíněné eliminací některých aspektů bádání. V první řadě došlo k vymezení profesního zájmu na dobu od konce 18. do počátku 20. století s ohledem na dochovanost a dostupnost pramenů. Z hlediska badatelského zájmu byli přednostně zkoumáni *svěští* pouze s českými kořeny, přestože se po území habsburské monarchie pohybovaly i kočovné skupiny původem z dnešního Německa, Rakouska, Itálie, Slovenska nebo Maďarska. Cílem diplomové práce je jednak zodpovědět většiny položených otázek, jednak vynést problematiku *světem jdoucích* osob ze stínu badatelského zájmu. Další účel tohoto badatelského počínu tkví v přiblížení neznámého, uzavřeného světa *světských* osob odborné veřejnosti.

I. 1. Literatura

V první třetině 20. století došlo ve Francii k významnému posunu v bádání o lidské společnosti, které s výrazným zpožděním ovlivnilo i české dějepisectví. Se spoluzakladatelem školy *Annales*, Marcem Blochem, je pevně spojena koncepce dějin mentalit.¹ Zatímco v druhé generaci byly dějiny mentalit upozaděny, představitel třetí generace Philippe Ariès je opět dostal na výsluní zájmu.² Původně vystudovaný historický demograf inspiroval ostatní historiky, kteří dokázali účinně propojit studium mentalit s demografií a zaměřili svou pozornost na výzkum dějin rodiny.³ Zhruba ze stejné doby pochází i význačné práce na poli každodennosti a mikrohistorie.⁴ Za všechny významné autory lze jmenovat polského medievalistu Bronislawa Geremka, nejvýznamnějšího střeoevropského představitele francouzské historické školy.⁵

¹ Více ke škole *Annales* například Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004.

² Tamtéž, s. 62-63.

³ Nejvýše ceněn je především Philippe ARIES, *Dějiny smrti I, Praha 2000*; TÝŽ, *Dějiny smrti II, Praha 2000*.

⁴ Například Emmanuel LE ROY LADURIE, *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popeleční středu 1579 – 1580*, Praha 2001; Georges DUBY, *Neděle u Bouvines 27. července 1214*, Praha 1996.

⁵ Bronislaw GEREMEK, *Člověk na okraji ve středověku*, in: Jacques Le Goff, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 2003, s. 291 – 311.

Jedny z prvních svých výzkumů věnoval pařížské chudině ve středověku a svůj zájem o nejnižší vrstvy středověké a novověké společnosti dále rozvíjel v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Zajímal se o procesy chudnutí lidí na okraji společnosti a zkoumal, jak je vnímala a jaké postoje k nim zaujímal majoritní společnost. Ve svém nejcennějším díle *Ludzie marginesu w sredniowiecznym Paryżu XIV-XV wiek* se mimo jiné věnoval dalším marginálním skupinám – prostitutkám, tulákům, nemocným, zběhlým klerikům, zlodějům, žebrákům, ale i kejklřím a dalším umělcům.⁶ Jednalo se tudíž o všechny, kteří se nějakým způsobem vymykali dobové normě. Svou ještě propracovanější prací *Slitování a šibenice* inspiroval řadu západoevropských historiků, kteří se od konce osmdesátých let 20. století zabývali dějinami žebráků, chudáků, tuláků a dalších marginálů.⁷

Ke studiu lidí vyloučených ze společnosti dále přistupovali Richard van Dülmen, Michel Foucault a Martin Rheinheimer. Ti se však na marginální složky obyvatelstva již dívali optikou historické antropologie. Richard van Dülmen, jeden ze zakladatelů této historické disciplíny, se ve své studii *Bezectní lidé* kromě sporů o čest věnoval i těm, kteří byli v očích ostatních infamní, tj. židé, cikáni, žebráci, potulné a kočující osoby a další.⁸ I Michela Foucaulta fascinovali lidé překračující dobové zvyklosti, které zachytil ve svém článku *Život lidí zlopověstných* a ve svém nejznámějším díle *Dějiny šílenství*.⁹ Martin Rheinheimer se stejně jako Bronislaw Geremek ve své knize *Chudáci, žebráci a vaganti* zaměřil na mechanismy pauperizace.¹⁰ Kromě marginálních skupin uvedených v samotném názvu knihy se věnoval i ženám na okraji společnosti a cikánům.

Přínos zahraničních děl o marginálních skupinách obyvatelstva je nezpochybnitelný zvláště z inovativního pohledu na každodenní život a dějiny mentalit lidí na okraji společnosti. Jejich autoři zaměřili pozornost na jednotlivce a jeho překračování společenských a právních norem. Přesto jsou stěžejní díla zpravidla vystavěna pouze na reprezentativních případech, kdy ve stínu zájmu zůstali „nezajímaví“ lidé, kteří se jen zdánlivě nepodíleli na nějakém významnějším historickém okamžiku.

⁶ Týž, *Ludzie marginesu w sredniowiecznym Paryżu XIV-XV wiek*, Warszawa 1971.

⁷ Týž, *Slitování a šibenice. Dějiny milosrdenství a chudoby*, Praha 2003.

⁸ Richard VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002; Týž, *Bezectní lidé*, Praha 2003.

⁹ Michel FOUCAULT, *Život lidí zlopověstných*, in: Týž, *Myšlení vnějšku*, Praha 2003, s. 127-152; Týž, *Dějiny šílenství*, Praha 1994.

¹⁰ Martin RHEINHEIMER, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450-1850*, Praha 2003.

Marginální složky obyvatelstva zůstávaly českou historickou obcí opomíjeny prakticky až do poloviny 20. století. Přesto se již v 19. století objevily první práce, které se lidí odkázaných na okraj společnosti byť okrajově dotýkaly. Tyto výzkumy byly založené na studiu normativních a zejména trestně právních pramenů. Tehdejší historiky však zajímalo spíše užití trestného práva jako takového, než aby svou pozornost soustředili na myšlenkový svět samotných aktérů trestných činů.¹¹ Kromě Josefa Svátka a Zikmunda Wintera se v druhé polovině 19. století významně podílel na zvýšení zájmu o problematiku trestního práva také kulturní historik Čeněk Zíbrt.¹²

Společně s Luborem Niederlem v roce 1891 založil *Český lid*, časopis orientovaný zejména na etnologická, kulturně historická a národopisná témata a další příspěvky mezních disciplín.¹³ Jednotlivé studie k poznání českého venkova v tomto periodiku však zůstaly pouhými střípky bez širšího kontextu a jejich následné interpretace. Jeho vědeckou úroveň podstatně snižovaly i studie zaslané amatérskými přispěvateli, ze kterých chtěl Čeněk Zíbrt vybudovat základnu čím dál populárnějšího časopisu.

V první třetině 20. století zájem o marginální složky obyvatelstva Čech, Moravy a Slezska opadl. Renesance zájmu o toto téma spadá až do druhé poloviny 20. století. Jedním z oblíbených témat českých historiků a historiček té doby byla selská povstání a protesty proti autoritám.¹⁴ První příspěvky z pera Jaroslava Pánka a Evy Procházkové ze sedmdesátých let minulého století byly založeny na trestně právních pramenech. Autoři se kromě otázky trestního práva zaměřili i na fungování hrdelních soudů.¹⁵ Díla věnovaná přímo žijícím individuíům na okraji společnosti pochází až z osmdesátých let.

¹¹ srov. Jaroslav DIBELKA, *K novým možnostem studia, trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650 – 1750)*, Český časopis historický (dále ČCH) 106, 2008, s. 23.

¹² Josef SVÁTEK, *Jak trestati padělatele mincí v Čechách*, in: *Obrazy z kulturních dějin českých I*, Praha 1891; Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku I – II*, Praha 1890 – 1892.

¹³ *Český lid* vychází s menšími přestávkami dodnes čtyřikrát ročně. Jedná se o jeden z nejstarších středoevropských společenskovedních časopisů.

¹⁴ J. DIBELKA, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012, s. 14.

¹⁵ Jaroslav PÁNEK, *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin)*, Středočeský sborník historický (dále SSH) 13, 1978, s. 87 – 195; TÝŽ, *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů)*, SSH 14, 1979, s. 71 – 109; J. PÁNEK – Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Sedlčan v 15. – 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na lobkovickém dominiu)*, Vlastivědný sborník Podbrdská 16, 1979, s. 23 – 87; TÁŽ, *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, s. 211 – 254.

Byla otisknuta v Českém lidu a sepsána ještě v pozitivistickém a marxistickém duchu s odkazem na hospodářské a sociální dějiny.¹⁶ Vycházela z normativních pramenů, které však autoři nepodrobili kritice.

Teprve v devadesátých letech se čeští historikové nechali inspirovat novými metodologickými přístupy od svých zahraničních kolegů. Výzkumy marginálních složek společnosti pohledem historické antropologie a dějin mentalit se od té doby těšily velkému zájmu. Na výzkumy Jaroslava Pánka navázal Jaroslav Dibelka, jenž se již za dob svých studií zajímal o zmrhané ženy a obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva.¹⁷ Své další výzkumy věnoval ženám na okraji společnosti¹⁸ a svou pozornost zaměřil rovněž na cikány.¹⁹

Jindřich Francek je další osobou, jež se zabývala kriminalitou marginálních skupin obyvatelstva. Ten své práce založil na vývoji a praktikování trestního práva u některých skupin lidí na okraji společnosti.²⁰ Pracemi Michela Foucaulta se inspirovala historička Daniela Tinková, která stejně jako její čeští kolegové zaměřila svou pozornost na uplatňování trestů a jejich důsledků nejen v chování potrestaných osob, ale i majoritní společnosti.²¹ I ona si všímala rozdílů mezi psanou normou a skutečnou praxí.

Velmi užitečnou monografií pro vznik této práce bylo *Zrození vagabunda* z pera Pavla Himla. Autor čtivou formou představil výsledky svého bádání o neusedlých lidech založeném na pestré pramenné základně. Kromě státních patentů a jiných nařízení využil seznamy osob zadržených při generálních vizitací, soupisy cejchů, výslechové protokoly nebo úřední korespondenci. Čtenáři svého díla přiblížil osudy

¹⁶ Vladimír SRB, *Demografický profil československých Romů*, Český lid (dále ČL) 72, 1985, s. 139-148.

¹⁷ J. DIBELKA, *Obranné strategie*.

¹⁸ TÝŽ, *Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12), s. 315-332; TÝŽ, *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, Dějiny a současnost (dále DaS) 29, 2007, č. 9, s. 37-39; TÝŽ, *Obranné strategie*.

¹⁹ J. DIBELKA, *Anatomie cikánského případu. Jižní Čechy 1729-1730*, in: Jiří Kubeš (ed), *Historie 2003. Celostátní studentská vědecká konference*, Pardubice 2004, s. 149-172; TÝŽ, *Kde my se máme podít, když nemáme naši zem? Migrace Cikánů v raném novověku a jejich reflexe v očích okolí*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích novověku*, Historická demografie (dále HD) 30, 2006 – suplement, s. 189-204.

²⁰ Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 1999; TÝŽ, *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha 2000; TÝŽ, *Dějiny loupežnictva*, Praha 2002.

²¹ Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šilenství v čase okouzlování světa*, Praha 2004; TÝŽ, *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*, ČČH 101, 2003, s. 27-76.

konkrétních osob nebo skupin osob, které nezákonně překračovaly hranice panství či státu.²²

Cikánskému etniku, jakožto svébytné skupině marginálních skupin obyvatelstva, zasvětilo v české stejně jako v zahraniční historiografii svá bádání nejvíce historiků a historiček. Dlouhodobě se o cikány zajímají Jiří Hanzal,²³ Ctibor Nečas²⁴ a již zmíněná Eva Procházková.²⁵ Pozornost rovněž přitahovaly ženy na okraji společnosti. Osobám ženského pohlaví, jež se dostaly na scestí, a různými zásahy osudu u nich došlo k postupnému procesu marginalizace, se věnuje Jana Koutná.²⁶

Z uvedeného výčtu autorů a jejich zásadních děl neprávem vyplývá, že se zaměřili pouze na marginály, kteří se na okraj společnosti dostali svým nezákonným chováním, nebo v případě cikánů a židů svým původem. Přestože osoby s kriminální minulostí zaujímaly přední místo, například Richard van Dülmen ve svých výzkumech nezapomněl ani na tzv. nepočestná řemesla. Ty rozdělil do tří skupin. První z nich zahrnovala osoby, které měly co dočinění s lidskými či zvířecími částmi těla – ovčáci, koželuhové, lazebníci, holiči a další. Druhou skupinou byli všichni ti, jejichž práce souvisela se špínou, trestem a smrtí – kati, pohodní, biřici nebo hrobníci. A konečně třetí skupina zahrnovala potulné muzikanty, kejklíře, kotláře, brusiče, podomní obchodníky a jim podobné neusedlé lidi.²⁷

Těmto individuím jako jedna z mála historiček věnovala samostatné podkapitoly Zdeňka Stoklásková ve své monografii *Cizincem na Moravě*.²⁸ Název této knihy nebyl zvolen zvláště šťastně. Většina knihy se týče uplatňování zákonů a problémů s cizinci v celé habsburské monarchii, přesto může případného čtenáře bez vztahu k její moravské části odradit. Do centra své pozornosti zasadila cestování různých sociálních skupin cizinců s potřebnými doklady či bez dokladů. Všimla si zákonných opatření, kontrol nebo následných postihů za protizákonné chování. Své výzkumy sice postavila na detailním rozboru normativních pramenů, ale dostatečně je nedoplnila

²² Pavel HIML, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.

²³ Jiří HANZAL, *Cikáni na Moravě v 15. a 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*, Praha 2004.

²⁴ Pouze výběrově: Ctibor NEČAS, *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, Brno 1994; TÝŽ, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 2002; TÝŽ, *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*, Brno 2005.

²⁵ E. PROCHÁZKOVÁ, *Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století (na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu)*, Sborník archivních prací (dále SAP) 42, 1992, s. 307-410.

²⁶ Jana KOUTNÁ, *Ženy na scestí. Příspěvek k životu tulaček, zlodějek a taškářek v polovině 18. století*, Vodňany a Vodňansko 5, 2002, s. 59 – 74.

²⁷ R. VAN DÜLMEN, *Bezectní lidé*, s. 28.

²⁸ Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem na Moravě*, Brno 2007.

o vhodné příklady ze skutečné praxe. Přestože je toto dílo v české historiografii unikátní, jeho hodnotu snižují občasné laické chyby. Především autorka nekriticky přejímala informace z jiných zdrojů, které se ukázaly být nepřesné.²⁹ Ačkoliv Zdeňka Stoklásková alespoň z části přiblížila potulný život kočovných společností hudebníků, různých dalších umělců a majitelů exotických zvířat, neuvedla již žádná konkrétní jména osob, které by tuto část společnosti zastupovaly.

Počátky českého historického bádání o *světských* osobách spadají do konce 19. století. Několik nejstarších studií bylo zvláště díky nadšencům z řad veřejnosti otisknuto v Českém lidu.³⁰ V druhé polovině 20. a začátkem 21. století se seriózní historické práce o kočovných umělcích rozdělily na dějiny loutkoherectví a cirkusu, přestože se tyto disciplíny navzájem nevyklučovaly, ale doplňovaly. Dějinám kramářských nebo šlejfiřských rodů se systematicky nevěnoval nikdo.³¹

Za prvního „loutkového“ badatele, sběratele, autora her a tvůrce moderního loutkářství je považován historik a učitel Jindřich Veselý, rodák z jihočeského Bavorova.³² Jeho prvotní amatérské nadšení vyústilo až k organizovanému výzkumu, jehož výsledky publikoval v řadě statí a studií.³³ Založil a vedl časopis Český loutkář, nejstarší loutkářské periodikum na světě.³⁴ Byl také iniciátorem vzniku mezinárodní organizace UNIMA.³⁵ Přes viditelnou snahu o postih dějin význačných českých loutkoherců se nevyvaroval nekritickému opisování neověřených a vybájených dat.³⁶

²⁹ Jako příklad lze uvést chybnou citaci. Odkazuje se na údajný křestní list Josefa Bublíka z Krkonoš, narozeného v Niklovicích v Čechách roku 1869. V České republice se však nacházejí pouze jedny Nyklovice u Žďáru nad Sázavou, kde se však žádné dítě téhož jména nenarodilo. Tamtéž, s. 66.

³⁰ Bedřich MORAVEC, „*Světlem jdoucí*“. *Řada figurek z našeho života venkovského*, Český lid 4, 1895, s. 235-237; Jan TYKAČ, *Kočující obchodníci*, ČL 11, 1902, s. 371-375; Emil DROBIL, *Světlem jdoucí*, ČL 18, 1909, s. 457; Josef SMETANA, „*Světlem jdoucí*“ *na Slánsku*, ČL 28, 1928, s. 244-248.

³¹ Ojedinelou studii sepsal Tomáš HERAJT, *Loutkoherci a šlejfiři ze západních Čech*, Genealogické a heraldické listy (dále GHL) 33, 2013, č. 4, s. 70-79.

³² K osobnosti Jindřicha Veselého více Stanislav CÍFKA, *Jindřich Veselý, tvůrce českého moderního loutkářství*, České Budějovice 1986.

³³ Výběrově: Jindřich VESELÝ, *Don Juan jako Don Žán a Don Šajn u českých lidových loutkářů*, Národopisný věstník československý (dále NVČ), č. 2-3, 1929, s. 173-213; TÝŽ, *Johan doktor Faust starých českých loutkářů*, Praha 1911; TÝŽ, *Komedie a hry podle starých rukopisů, loutkářských tradic a Matěje Kopeckého I-IV*, Praha 1927-1930.

³⁴ Toto periodikum v současné době vychází šestkrát ročně a za dobu své existence několikrát změnilo svůj název. Začínalo jako Český loutkář (1912-1913), po první světové válce jako Loutkář (1917-1939), dále Zprávy loutkářského soustředění (1939-1940), Loutková scéna (1940-1941; 1945-1951), Československý loutkář (1951-1992) a nakonec opět Loutkář (od 1993). Více na <http://www.loutkar.eu/index.php?o> [odkaz fučí k 13. červenci 2016].

³⁵ Mezinárodní loutkářská unie (*Union International de la Marionnette*) se sídlem v Paříži.

³⁶ Příkladem tomu je jím sestavený rodokmen Matěje Kopeckého v příloze Loutkáře z roku 1927 plný faktografických chyb. J. VESELÝ, *O životě, díle a rodu Matěje Kopeckého*, Loutkář 14, nečíslovaná příloha, 1927. O tom jaký vliv měly Veselého studie na veřejnost ještě dlouho po jeho smrti, svědčí dvě skutečnosti. Jednak díky tomuto chybovému rodokmenu je na náhrobku Matěje Kopeckého v Týně nad Vltavou uvedeno jeho špatné datum narození. A jednak v Památníku Mikoláše Alše

Na ně upozornil další jihočeský učitel a regionální historik, Jan Toman. Svůj okruh zájmu směřoval na rodný kraj kolem Mirotic, Mirovic a Písku. Zajímaly ho především tři osobnosti české kultury spjaté s Miroticemi – Ladislav Stroupežnický, Mikoláš Aleš a Matěj Kopecký. K rodu Alšů a Kopeckých vytvořil obsažnou, podrobnou a na rozdíl od svých předchůdců i faktograficky spolehlivou monografii.³⁷ Jeho práce *Matěj Kopecký a jeho rod* byla na svou dobu raritní, založená na důkladné znalosti archiválií a nikoliv na bájných vyprávěních pamětníků. Byla však především určena pro širší laickou veřejnost, proto v jistých místech autor sklouzával k nabízející se fabulaci a k citově zabarveným pasážím. Je třeba upozornit i na drobné písařské chyby, kterých se někdy ne vlastní vinou dopustil. Výsledná práce byla rovněž závislá na jím oslovených archivářích a matrikářích, kteří mu někdy správně, někdy chybně poskytli požadovaná data.³⁸

Tři roky po Tomanově monografii o rodě nejslavnějšího českého loutkáře vyšlo zatím nepřekonané a vysoce ceněné dílo *Loutkářská kronika* z pera Jaroslava Bartoše. Výsledek Bartošovy badatelské činnosti ve fondech pražského gubernia přinesl ve výzkumu dějin českého loutkoherectví a akrobacie zásadní obrat. Na základě vydaných koncesí nebo žádostí o ně autor přinesl první ucelenou kolektivní biografii lidových loutkoherců z Čech, Moravy a Slezska. Kromě výčtu loutkářů a jiných umělců uvedl i za jakých okolností (ne)mohli hrát, jaká byla politická situace, jak dlouho jim trvalo získat povolení k produkcím, místa jejich původu a působení, edice předváděných her a další podrobnosti k jejich životu. U některých případů však neměl tušení, jestli loutkoherci téhož jména jsou dva rozdílní, nebo se jedná o tutéž osobu. Nad některými rodinnými vazbami mezi kočovnými umělci pouze spekuloval, a proto docházelo k jejich zaměňování. Více pozornosti věnoval úspěšným žadatelům o koncese a již se nezamýšlel nad těmi, kterým byla žádost zamítnuta, a jaké mělo úřední rozhodnutí důsledky. Přesto se jedná o základní dílo, ze kterého vychází všechna pozdější studie mapující českou historii loutek a cirkusu.³⁹

V poslední třetině 20. století, kdy k dějinám českého loutkářství vznikaly pouze sporadické příspěvky několika zájemců, se Miroslav Česal pokusil shrnout a zhodnotit dosavadní poznání dějin českého loutkového divadla v 18. a 19. století. Až na přínosnou

a Matěje Kopeckého v Miroticích je doposud tento strom života Kopeckých součástí expozice. Ověřeno autorkou 20. dubna 2016.

³⁷ Jan TOMAN, *Matěj Kopecký a jeho rod*, České Budějovice 1960.

³⁸ Tamtéž, s. 121; 188-201.

³⁹ Jaroslav BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, Praha 1963.

část o barokním divadle v kapitole o českých loutkářích vyvozoval své závěry na základě výzkumů Jaroslava Bartoše. Vůči roli a historickému významu kočovných herců zaujal kritický postoj, když vyzdvihl jejich nízké společenské postavení, sociální poměry a negramotnost. Z těchto aspektů života potulných umělců vyvozoval nízkou úroveň prováděných produkcí, aniž by lépe poznal jejich repertoár, texty her a kvalitu loutek tohoto období.⁴⁰

Na dílo Jaroslava Bartoše se podařilo kvalitně navázat až divadelní historičce Alici Dubské na začátku 21. století. Autorka své *Dvě století českého loutkářství* rozdělila na dvě části – na působení a repertoár českých lidových umělců v 19. století a na proměny českého loutkářství ve 20. století. Na rozdíl od Jaroslava Bartoše se vyvarovala medailonkům loutkářů v podobě encyklopedických hesel, jak tomu bylo v značné části Bartošova díla. Nespokojila se pouze s konstatováním o získání nebo zamítnutí loutkářské koncese, ale svou pozornost upřela i na jejich produkce. Jejím cílem bylo důkladně představit a zhodnotit tvorbu pouze u nejvýznamnějších osobností nebo rodů s dlouholetou tradicí. Monografie proto neobsahuje pouze nepřehledné množství faktografických dat u velkého počtu různých individuů, což přidává na její kvalitě. Nicméně Alice Dubská nevěnovala svou pozornost na zasazení loutkářské tvorby do širšího historického kontextu a nepokusila se ani o nástin každodennosti bádáných loutkohereckých společností.⁴¹

Jak již bylo předestřeno, s dějinami loutkářství úzce souvisí i historie ostatních kočovných uměleckých činností. Jako první se v české historiografii počátkům cirkusů a artistů na českém území soustavně věnoval Antonín Novotný. Svě práce zasvětil zejména cizím tvůrcům lidové zábavy 19. století v Praze, jakými byli například majitelé mechanických divadel, anatomických sbírek, kuriozit a panoptik, drezéři zvířecí, rychloběžci nebo kouzelníci. Zajímal se i o jejich každodenní život. Svě publikace doplnil o různé ilustrace a kopie programů. Jejich značným nedostatkem je však absence poznámkového aparátu, kvůli které nelze doložit všechna Novotného tvrzení.

⁴⁰ Miroslav ČESAL, *Kapitoly z historie českého loutkového divadla a české školy herectví s loutkou*, Praha 1988; TÝŽ, *Kapitoly z historie českého loutkového divadla a české školy herectví s loutkou. Amatérská etapa*, Praha 1992.

⁴¹ Alice DUBSKÁ, *Dvě století českého loutkářství. Vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*, Praha 2004. Dále z její tvorby lze jmenovat: TÁŽ, *Náchodský měšťan Jan Brát a jeho loutkářská rodina. (K dějinám českého loutkářství 18. a 19. století)*, in: Lidya Baštecká (ed.), *Stopami dějin Náchodska: sborník Státního okresního archivu Náchod 6*, Náchod 2000, s. 79-98.

Rovněž chybí i potřebný jmenný rejstřík. Čtenář jeho děl si rovněž musí přivyknout archaickému jazyku.⁴²

Nepřehlédnutelnou osobností se vztahem k dějinám cirkusu byl brněnský novinář Antonín Hančl. Ten za svou zhruba čtyřicetiletou sběratelskou činností zanechal tisíce fotografií, plakátů, programů, rukopisů a dalších předmětů. Ty pak z části prodal nebo věnoval divadelnímu oddělení Národního muzea. Byl také prvním autorem, který vydal první monografii zachycující cirkusový svět. Přínos Hančlova díla *Ejhle, cirkusy a varieté. První česká cirkusová encyklopedie* však tkví pouze v heslech týkajících se cirkusového slangu, typických součástí, vybavení a různých druhů činnosti. Tedy pouze to, co znal z vlastních zkušeností. Exkurz do historie českých i zahraničních cirkusů pojal jako kompilaci předchozích děl a nevyvaroval se přejímání rodových legend jako skutečných faktů.⁴³

Z archivních pramenů divadelního oddělení včetně darované sbírky Antonína Hančla čerpal poznatky pro své výzkumy cirkusové historie muzejník a historik Hanuš Jordan.⁴⁴ Ve svých pracích též dokázal zúročit i dlouhodobé kontakty a dobré vztahy se současnými členy cirkusových rodů. Z jeho činnosti a spolupráce s Ondřejem Cihlářem vznikla před několika lety zatím nejnovější monografie o českém cirkusu. Zatímco Ondřej Cihlář svou část věnoval především fenoménu nového cirkusu⁴⁵, Hanuš Jordan ve své polovině popsal loutkářské začátky českého cirkusu včetně vzniku několika tradičních rodů.⁴⁶ Dále přiblížil význam a prapůvod zajímavých cirkusových legend, které dotváří identitu cirkusového umělce.

Neutěšeného množství kvalitních historických ale i jiných prací o *světských* rodech si všimli i vysokoškolští studenti různého zaměření. Některé absolventské práce se snažily postihnout socioprofesionální skupiny *světských* osob jako takových, jiné byly

⁴² Antonín NOVOTNÝ, *O Praze mládí F. L. Věka*, Praha 1940; TÝŽ, *Staropražští komedianti a jiné atrakce (1800-1850)*, Praha 1944; TÝŽ, *Naposledy o Praze F. L. Věka*, Praha 1948; TÝŽ, *Materiály k dějinám staropražské artistiky 1876-1900*, rukopis.

⁴³ Tonda HANČL, *Ejhle, cirkusy a varieté: První česká cirkusová encyklopedie*, Brno 1995.

⁴⁴ Výběrově: Hanuš JORDAN, *Sága rodu Kludských aneb Osud slonice Baby*, Divadelní noviny 16, 2007, č. 1, s. 10; TÝŽ, *České kočovné divadelní společnosti za okupace*, Sborník Národního muzea (Řada A – Historie = Acta Musei Nationalis Pragae. Series A – Historia) 62, 2008, č. 1, s. 19 – 26; TÝŽ, *Cirkusy, menažerie, panoptika*, in: Kateřina Bláhová - Václav Petrbok (edd.), *Cizí, jiné a exotické v české kultuře 19. století*, Praha 2008, s. 387-401; TÝŽ, *České cirkusové a varietní umění v proměnách od protektorátu po znárodnění*, in: Ivan Malý a kol. (edd.), *Společnost a kultura v Českých zemích 1939-1949*, Praha 2013, s. 365 – 374; TÝŽ, *Zpověď principála*, Neratovice 2015.

⁴⁵ Ondřej CIHLÁŘ, *K českému novému cirkusu*, in: Ondřej Cihlář – Hanuš Jordan, *Orbis cirkus*, Praha 2014.

⁴⁶ H. JORDAN, *Příběh českého cirkusu*, in: Ondřej Cihlář – Hanuš Jordan, *Orbis cirkus*, Praha 2014.

zaměřeny pouze na jeden jejich typ.⁴⁷ Z těchto bakalářských či diplomových prací, které se alespoň okrajově dotkly historie potulných umělců, lze vyzdvihnout dvě. Pozitivním dojmem působí práce Markéty Skočovské *Světští: Identita a základní kulturní rysy*. Diplomantka se v první řadě snažila o jasnou definici *světských*. Na základě terénního výzkumu mezi pracovníky cirkusu a majitelů zábavných atrakcí přiblížila jejich každodenní život, vnímání sebe samého nebo sociální vazby. Historickou část své práce sice nezrekonstruovala na základě relevantní literatury, alespoň však citovala informační tabule v Muzeu české loutky a cirkusu v Prachaticích.⁴⁸

Z historického hlediska za naprosto nevydařenou lze naopak označit diplomovou práci *Světští na Plzeňsku* v podání Martiny Janečkové.⁴⁹ Bez jakékoliv znalosti historických metod a práce s prameny se autorka s etnologickým vzděláním pokusila o sepsání dějin rodu Lagronů. Jejím hlavním zdrojem informací byl „*soukromý archiv rodiny Lagronů*“ a vyprávění jejích členů, kterému slepě věřila. Nevěděla ani, jak by si jejich tvrzení mohla ověřit, neboť se často bránila slovy „*neexistují žádné prameny*“ či „*zjistit to již nejde*“. Přesto jsou patrné její vlastní snahy o ověření udaných dat v matričních knihách. Ty však vyšly na prázdno, poněvadž autorka netušila, jak se v nich jednotlivé záznamy vyhledávají, a ani správně citují.⁵⁰ Kapitola o dějinách tohoto prve loutkářského rodu je tudíž založena pouze na naprosto mylných domněnkách a fabulacích. Z druhého pohledu se jedná o práci s řadou dalších faktografických, metodologických i gramatických chyb.

Kromě odborně založených prací lze jmenovat ještě memoárovou literaturu, která rovněž může posloužit jako informační zdroj. Je však nutné si k ní ponechat jasný kritický přístup. Vzpomínky Karla Kludského zapsal Václav Cibula, který je publikoval v knize *Život v manéži*.⁵¹ Zážitky ze svého dětství pod cirkusovým stanem rovněž sepsala Dagmar Kludská.⁵² Zatímco společné dílo Cibuly a Kludského čtenáři přiblížilo práci a atmosféru cirkusu v kontextu politických dějin a dějin každodennosti, Dagmar

⁴⁷ Výběrově: Marie JAVOROVÁ, *Lidé světem jdoucí. Z historie a současnosti rodu Nových*, Brno 1989 (diplomová práce FF MU); Rostislav NOVÁK, *6., 7., 8., a 9. generace Matěje Kopeckého*, Praha 2006 (diplomová práce DAMU AMU); Hanuš JORDAN ml., *Cirkus*, Praha 2012 (bakalářská práce DAMU AMU); Květoslava KELLNEROVÁ, *Český cirkus v 21. století*, Pardubice 2012 (diplomová práce FES UPCE); Hana MARTAUSOVÁ, *Cirkus jako specifický typ subkultury*, Praha 2013 (bakalářská práce FF UK); Jakub TICHÝ, *Kolotočáři v 21. století*, Olomouc 2013 (bakalářská práce FF UP); Lenka ŽALUDOVÁ, *Život v současném českém cirkuse*, Brno 2014 (diplomová práce FF MU).

⁴⁸ Markéta SKOČOVSKÁ, *Světští: Identita a základní kulturní rysy*, Praha 2010 (diplomová práce FF UK).

⁴⁹ Martina JANEČKOVÁ, *Světští na Plzeňsku*, Brno 2013 (diplomová práce FF MU).

⁵⁰ O autorčině snaze nalézt matriční záznamy svědčí (nesprávná) citace dvou digitalizovaných zápisů s Lagronovými, které však opět nesprávně zařadila ke konkrétním osobám. Tamtéž s. 40-42.

⁵¹ Václav CIBULA – Karel KLUDSKÝ, *Život v manéži*, Praha 1966.

⁵² Dagmar KLUDSKÁ, *Vzpomínky schované v duši. Historie rodiny Kludských*, Praha 2005.

Kludská své *Vzpomínky schované v duši. Historie rodiny Kludských* pojala spíše jako dívčí román.

I. 2. Metodologie

Snahy o výzkum z perspektivy etnologie, antropologie, sociologie, lingvistiky a divadelní historie, ze které byli světští uchopitelní, byly v minulosti již využity. Podstatná část této diplomové práce je proto historicko-demografickou analýzou, která vychází z podrobných genealogií *světských* rodin. Jak se již v zahraničí podařilo na rozdíl od českého prostředí dokázat, propojení historické demografie s genealogií může být velice prospěšné a nabízí nové badatelské otázky a perspektivy výzkumu.⁵³ Zatímco česká historiografie přenechává genealogii vesměs amatérským badatelům, v západní Evropě a v Severní Americe nejsou historicko-demografické práce vystavěné na genealogických studiích ničím novým. Bádání založené na rodových posloupnostech měšťanských rodin v Ženevě⁵⁴, britské šlechty⁵⁵ a francouzsky mluvícího obyvatelstva v Kanadě⁵⁶ přineslo velmi cenné poznatky o populačním chování uzavřených sociálních skupin v minulosti. Patříčného uznání z odborných historických kruhů se genealogii nedostává ani přesto, že patří k nejstarším součástem historie vůbec. Již od starověku se dochovaly zprávy o panovnických dynastiích a rodinnými vztahy mezi jejich vládci. Na panovnickou genealogii navázala šlechtická. Až 20. století patřilo pracím o prezidentských rodokmenech a občanskému rodopisu.⁵⁷

⁵³ Ze starších odborných genealogických prací výběrově: František BENEŠ, *O rodopisném bádání a jeho významu pro dějiny celonárodní*, Sborník jednoty starých českých rodů 10, 1931; Jaroslav HONC, *Možnosti a cíle české kvantitativní genealogie a heraldiky*, GHJ 4, 1977, s. 1-13; Jaroslava HONCOVÁ, *K metodě genealogického studia zemědělských rodin v českých zemích za kapitalismu a socialismu*, in: II. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 15. – 16. 10. 1983. Sborník příspěvků, Ostrava 1984, s. 76-79; Zdeněk KRISTEN, *Úkoly českého rodopisu*, Časopis rodopisné společnosti československé v Praze 12, 1940, s. 1-5; Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930; TÝŽ, *Rody a znaky staré Moravy*, Brno 1983; TÝŽ, *Rody starého Slezska*, Jilové u Prahy 1969; Josef POLIŠENSKÝ, *Genealogie, rodopis v její dnešní podobě*, GHJ 3, 1974, č. 1, s. 3-7.

⁵⁴ Luis HENRY, *Anciennes familles genevoises. Etude démographique: XVIe -XXe siècle*, Paris 1956.

⁵⁵ Thomas Henry HOLLINGSWORTH, *The demography of the British Peerage. Supplement to Population Studies XVIII/2*, London 1964.

⁵⁶ Jacques HENRIPIN, *La population canadienne au début du XVIIIè siècle. Natalité, fécondité, mortalité infantile*, Paris 1954.

⁵⁷ Od devadesátých let 20. století postupně stoupá popularita genealogického bádání mezi laickou veřejností, jež vygradovala v letech 2012 a 2015 s pořadem Tajemství rodu z produkce České televize. V souvislosti s tímto trendem vyšly s novými popularizačně naučnými publikacemi i reprinty starších rodopisných děl. Výběrově lze jmenovat například: Kristoslav ŘIČAŘ, *Úvod do genealogie. Kdo jsou moji předkové a odkud přišli?*, Praha 1995; TÝŽ, *Občanská genealogie. Základy rodopisné práce*, Praha 2000; Henry Camillo POHANKA, *Sám proti toku času aneb S genealogií k vlastním kořenům*, Litvínov 2002; TÝŽ, *Po stopách vlastních předků*, Litvínov 2009; Marie MAREČKOVÁ, *Příručka praktické genealogie. Jak sestavit rodokmen*, Praha – Litomyšl 2004; Josef PETERKA, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006. Až následující nejmladší

Genealogii je velice blízká historicko-demografická metoda rekonstrukce rodiny.⁵⁸ S tou jako první vystoupil Luis Henry v roce 1956. Své výzkumy porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti u jednotlivých rodin založil na matriční evidenci, nadále je prohluboval a rozšiřoval ve spolupráci s archivářem Michelelem Fleuryem.⁵⁹ Na rozdíl od rekonstrukce rodiny genealogie umožňuje dívat se na bádáné jevy ve společnosti z dlouhodobého hlediska. V českém prostředí se francouzskou historickou demografií inspiroval Eduard Maur. Ten zároveň sledoval a vítal možnosti propojení metody rekonstrukce rodiny s genealogií, které taktéž uvedl i do praxe.⁶⁰

Analýza populačního chování *světských* osob je následně doplněna o charakteristiku a rozbor rodových legend, které utvářely a formovaly jejich rodovou identitu a paměť. Na rodových legendách lze uplatnit koncepci dějin mentalit, se kterými jako první přišel sociolog Émile Durkheim. Ten v roce 1898 použil termín *kolektivní reprezentace*.⁶¹ O rozvoj dějin mentalit jako způsobu zkoumání historie sezasloužili především členové první a třetí generace školy *Annales*. Jedná se o soubor kolektivního myšlení a chování lidí v konkrétní národní, sociální, etnické, profesní nebo jiné skupině. Optikou dějin mentalit lze podchytit strategie, hodnoty, postoje a vzorce chování určitých sociálních skupin. Z dějin mentalit vychází historická antropologie, jejíž koncept obraz toho druhého byl využit ke studiu náhledu majoritní společnosti na tuto okrajovou složku obyvatelstva.⁶²

Některá historická fakta a dějinné souvislosti nebylo někdy možné vytěžit přímo ze studovaných archiválií. Proto v tomto případě bylo využito tzv. oral history, autentického svědectví pamětníka.⁶³ První orálně-historické výzkumy proběhly již

tituly reagují na aktuální digitalizaci archivních pramenů. Obsahově spolehlivá je monografie Blanky LEDNICKÉ, *Sestavte si rodokmen. Pátráme po svých předcích*, Praha 2012. Oproti ní se řady laických chyb dopustila Lenka PEREMSKÁ, *Váš rodokmen krok za krokem*, Brno 2013; TÁŽ, *Vaše rodinná kronika krok za krokem*, Brno 2015.

⁵⁸ K rekonstrukci rodiny více například: Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1978, s. 77-82; TÝŽ, *Na okraj francouzských metod historickodemografického bádání*, HD 2, 1968, s. 72-83; TÝŽ, *Metoda rekonstrukce rodin v historické demografii*, Demografie (dále D) 24, 1982, s. 101-102; Eliška ČÁŇOVÁ, *Rekonstrukce rodin (příspěvek k metodice historicko-demografického výzkumu)*, Archivní časopis 33, 1983, s. 17-23.

⁵⁹ P. BURKE, *Francouzská revoluce*, s. 52-53.

⁶⁰ Jeden ze svých příspěvků věnoval do nově vzniklých Genealogický a heraldický listů: E. MAUR, *Historická demografie a genealogie*, GHL, 1974, č. 3, s. 4-7.

⁶¹ Text *Individuální a kolektivní reprezentace* vyšel v Durkheimově sociologickém časopise *L'Année sociologique*.

⁶² Více ke konceptu vlastního a cizího R. VAN DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 73-75.

⁶³ K oral history např.: Miroslav VANĚK a kol., *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*, Olomouc 2003; Týž, *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*, Praha 2008. V České republice na základě oral history odhaluje dějinné události zejména Centrum orální historie a Česká asociace orální historie jako součást Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

v první polovině 20. století ve Spojených státech amerických.⁶⁴ Mezi tři základní skupiny výzkumu metodou oral history patří příslušníci elit, „bezejmenné“ či marginalizované osoby a bádání o tradicích a lokální historii. V tomto příspěvku podal svědectví o dějinách a každodennosti svého rodu loutkoherec a provazochodec Ladislav Kaiser (*1947).⁶⁵ Osloveni byli následně ještě dva lidé z tohoto prostředí, kteří však chtěli zůstat z osobních důvodů v anonymitě.⁶⁶

I. 3. Pramenná základna

I. 3. 1. Matriky

Prapočátky vedení matrik lze spatřovat v evropských románských zemích. Nejstarší dochovaná kniha pochází z Itálie ze 13. století, ve Francii se první zrodila v roce 1334 a Španělsko se pyšní nejstarším exemplářem z roku 1437.⁶⁷ Z konce 15. století pocházejí ještě matriční knihy z Belgie a Švýcarska. Do 16. století bývá kladen vznik prvních matričních knih ve většině ostatních zemí. Na území dnešního Německa se jejich vedení ujali jako první protestanti.⁶⁸ Katolické matriky se ve větším počtu začaly zavádět až po skončení tridentského koncilu (1545-1563), který stanovil jejich povinné vedení jako reakci na sílící reformační hnutí.⁶⁹ I na českém území vznikly jako první knihy se záznamy osob evangelického vyznání. Zcela nejstarší – matrika oddaných luteránského vyznání – se datuje do roku 1531 a pochází ze západočeského Jáchymova, kam zasahoval vliv luteránského Saska.⁷⁰ Katolické přišly na řadu až později, zhruba od osmdesátých let 16. století. K plošnému zavádění matrik

⁶⁴ M. VANĚK a kol., *Orální historie*, s. 12.

⁶⁵ Ten je ve své komunitě považován za kronikáře a největšího pamětníka rodu. Na rozdíl od ostatních svých příbuzných, přátel a kolegů z branže jsou jeho výsledky bádání podloženy relevantními prameny a literaturou, proto byla jeho osoba považována za důvěryhodný zdroj informací. Více o osobě Ladislava Kaisera: Kamil VONDRÁŠEK, *Žijí mezi námi*, Milovické echo 5, 2015, s. 4. Rozhovor veden 26. března 2016.

⁶⁶ Jedná se o zhruba padesátiletého muže z cirkusového prostředí a třicetiletou ženu od stánkového prodeje.

⁶⁷ Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008, s. 66-67.

⁶⁸ J. PETERKA, *Cesta*, s. 41.

⁶⁹ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 67.

⁷⁰ Díky svému prvenství se stala Archivní kulturní památkou. Státní oblastní archiv (dále SOA) v Plzni, Sběrka matrik západních Čech (dále SMZČ), farní úřad (dále FÚ) Jáchymov, kniha 1.

nedocházelo ani přes nařízení tridentského koncilu. Výsledkem snah o nápravu byla až olomoucká (1591) a pražská synoda (1605).⁷¹

Nejvýznamnější změny ve způsobu matriční evidence přišly s reformami Josefa II. Patentem z roku 1784 nařídil větné zápisy nahradit záznamy v předem připravených rubrikách. Němčina s češtinou začala nahrazovat tehdy převládající latinu. V době kolem přelomu 18. a 19. století byly matriční zápisy velmi strohé. U knih narozených bylo zapisováno datum křtu, jméno křtěnce, jeho rodičů a kmotrů, víra, jméno křtící osoby a místo narození včetně čísla popisného. O něco později přibýly ještě rubriky pro datum narození (povinně od 1812), pohlaví, dítě počaté v manželském nebo nemanželském loži a informace o porodní bábě (povinně od 1813). U matrik oddaných se kromě jmen snoubenců a rodičů nacházelo místo pro svědky, rodinný stav, místo původu, oddávajícího faráře a rovněž místo pro označení konfese. Mladší matriční knihy už obsahovaly i data ohledně věku ženicha i nevěsty a poznámku o případných prominutých překážkách k sňatku. U rodičů, kmotrů a svědků bylo ještě poznamenáno jejich povolání, zdali byli poddanými nebo svobodnými, a případně, ke kterému panství patřili. U knih zemřelých nechybělo jméno nebožtíka, místo úmrtí a pohřbení, jeho dožitý věk, víra, záznam o posledním pomazání a jméno faráře, který vedl pohřební ceremonie.

Do roku 1949, kdy vedení matričních knih převzal stát, se formulář dočkal pouze menších úprav. Zápisy narozených byly například sdílnější o jména prarodičů dítěte. Matriky oddaných o výčet proběhnuvších ohlášek a podrobný výčet předložených dokumentů. Matriční knihy zemřelých byly doplněny o informace o zaopatření nebožtíka, případně o datum jeho poslední zpovědi. Výhodou pro badatele je, že se matriky narozených, oddaných a zemřelých z větší části vedly odděleně. Povinné rozdělení matričních knih podle druhu se však striktně nedodržovalo, nedůslední byli faráři i ve vedení matrik pro každou obec zvlášť. Na Moravě a zvláště ve Slezsku byly záznamy stručnější, rovněž záleželo na národnosti správce farnosti a farníků jako takových. Při výzkumu vyšlo najevo, že uvedená státní nařízení byla v některých částech Čech, Moravy a Slezska brána pouze jako doporučení.

⁷¹ Více k vývoji a historii matričních knih například E. MAUR, *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*, HD 3, 1969, s. 4-19; TÝŽ, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním přihlédnutím k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425-457; TÝŽ, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, HD 6, 1972, s. 40-58; Karel DOSKOČIL, *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*, ČSR 12, 1940, s. 41-50; Miroslava MELKESOVÁ, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, HD 32, 2008, s. 5-56.

S ohledem na kočovný život zkoumané skupiny obyvatelstva byly využity matriční knihy uložené v osmi archivech v České republice a ve třech archivech v Rakousku.⁷² Vždy záleželo na konkrétní lokalitě, ve které došlo k životní události dotyčného jedince. Některá data byla vyhledána v tzv. živých matričních knihách, které jsou do uplynutí skartační lhůty uloženy na příslušných obecních nebo městských úřadech. Jejich studium je ovšem omezené a řídí se platným zákonem č. 301/2000Sb.⁷³

Pro potřeby předkládané diplomové práce bylo bádáno v 803 matričních knihách z 371 různých farností a dvou okresních úřadů. V pěti případech byly využity matriky uložené na úřadě. Nejvíce jsou zastoupeny matriční knihy uložené v SOA v Třeboni (celkem 514). Některé záznamy nebylo však možné vyhledat přímou cestou. Proto bylo nutné odhalit i jiné matriční zápisy, které by pomohly k dosažení kýžených dat. Následující tabulka ukazuje, kolik záznamů se podařilo objevit.⁷⁴

Tabulka č. 1: Počet dohledaných záznamů celkem (1770-1930)

ROKY	ZÁZNAMY V MATRIČNÍCH KNIHÁCH					
	Narození		Oddaní		Zemřelí	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1770-1800	99	3,5	20	3,7	15	2,2
1801-1830	298	10,5	32	5,9	44	6,4
1831-1860	699	24,6	71	13,1	109	15,9
1861-1890	1119	39,4	193	35,7	236	34,5
1891-1930	628	22,1	225	41,6	280	40,9
Celkem	2843	100,0	541	100,0	684	100,0

Nalezeno bylo výrazně méně úmrtí než narození. Tento fakt pramení z toho, že se jednalo v drtivé většině o náhodný nález. V ostatních případech šlo datum a místo smrti vyčíst z poznámek u oddavek vdov a vdovců nebo z přípisků v záznamu o narození. Logické je i nižší číslo u sňatků, přestože k poměru k nalezeným osobám

⁷² Obyvatele pražských měst bylo nutné hledat v Archivu hlavního města Prahy (dále AHMP). Matriční knihy Středočeského kraje se uchovávají v SOA Praze. Západočeský a Karlovarský kraj má matriky uloženy v SOA v Plzni. O tyto evidenční prameny Jihočeského kraje pečují v SOA v Třeboni. Matriky Královéhradeckého a Pardubického kraje jsou soustředěny v SOA v Zámrsku. Matriční knihy Libereckého a Ústeckého kraje se nachází v SOA v Litoměřicích. Na Moravě a ve Slezsku existují další dva archivy, kde jsou uloženy – Moravský zemský archiv (dále MZA) v Brně, kam spadá Jihomoravský a Zlínský kraj, a Zemský archiv (dále ZA) v Opavě, kde lze najít matriky Moravskoslezského a Olomouckého kraje. Nejproblematictější situace se týká kraje Vysočina. Bývalý okres Pelhřimov se nachází v SOA v Třeboni, bývalý okres Havlíčkův Brod v SOA v Zámrsku a zbylé bývalé okresy v MZA v Brně.

⁷³ Sbírka zákonů ČR <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-301> [odkaz funkční k 26. únoru 2016].

⁷⁴ K datu 23. července 2016.

se jedná o uspokojivý údaj. Minimum dohledaných dat z 18. století odráží skutečnost, že v této době světské rody teprve vznikaly. Svou roli sehrály i velmi strohé matriční zápisy, které znemožnily pokračování výzkumu do minulosti. Naopak v od 19. století nálezy matričních záznamů stoupaly v souvislosti s rozšiřováním členů *světských* rodin následkem populačního vývoje a díky lepší evidenci.

Vzhledem k tomu, že všichni *světští* se do dvacátých let 20. století hlásili výhradně k římskokatolické církvi, byly proto matriky židovského, pravoslavného, evangelického (augšpurská a helvetská konfese, Českobratrská evangelická církev aj.) a dalšího druhu vyznání ponechány v této diplomové práci zcela stranou badatelského zájmu. Někteří členové této komunity za svého života vystoupili z náboženské společnosti a do smrti setrvali ve stavu bezkonfesnosti. Jejich úmrtí a sňatky se proto nachází v civilních matrikách, kterých muselo být několikrát využito. Vystoupit z církve a zůstat ateistou připustil až tzv. interkonfesní zákon z roku 1870. Matriky civilních sňatků nadále spravovaly farní úřady, a to i přesto, že se svatby konaly na úřadech. Tam byla rovněž vedena matriční evidence těchto osob.⁷⁵

Do matrik se povinně zapisovaly křty, oddávky a úmrtí i těch lidí, kteří farností pouze procházeli. Někde (například ve farnosti Týn nad Vltavou) jim byl vyčleněn zvláštní oddíl za vlastními farníky.⁷⁶ Odděleně se zapisovaly i děti tzv. „nečistých osob“, tj. děti biřiců, pohodných a katů.⁷⁷ Záznamy se *světskými* osobami se jinak od zápisů s údaji o ostatních usedlých farnících formálně nelišily. Mnoho z nich však na první pohled upoutalo pozornost různými dodatky, které se u ostatních záznamů nevyskytovaly v takové míře. Jednalo se většinou o přípisek o vydání rodného listu za účelem sňatku, k žádosti o licenci nebo k potřebám soudu. U některých recidivistů se jednalo až o desítky takovýchto poznámek.⁷⁸ Další z přípisů, kterých u *světských* nebylo málo, byly dodatečné legitimizace nemanželského dítěte. Již v menším počtu případů se jednalo o dodatek o vystoupení z katolické církve.

Pokud se *světští* (a nejen oni) rozhodli vstoupit do manželského svazku, museli k sňatku předložit křestní listy a případně další dokumenty (úmrtní listy předchozích životních partnerů, dispens nebo souhlas otce či poručníka k oddávkám aj.). Pečliví

⁷⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 268.

⁷⁶ SOA v Třeboni, Sběrka matrik Jihočeského kraje (dále SMJK), FÚ Týn nad Vltavou, kniha 29. Foto v příloze č. 1.

⁷⁷ E. MAUR, *Vývoj*, s. 44.

⁷⁸ Například František Hubený (*1907, Brloh), záznam o jeho narození SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Brloh, kniha 7, s. 363-364.

faráři k těmto sňatkům do poznámky vypsalí všechny předané doklady včetně uvedení místa jejich vydání. Tyto náležitosti se ukázaly jako klíčové k nalezení dalších matričních záznamů kočujících osob. Pokud požadované listiny předány nebyly, správci farností se obvykle na základě svých závazných pokynů zdráhali tyto osoby oddat.⁷⁹ Své křestní listy měli rodiče dodat i u narození potomka. Pokud je neměli k dispozici, farář do matriky zapsal nadiktované údaje včetně dovětku „*dle udání*“. Jen výjimečně si některý z nich dal tu práci a udané údaje se snažil u příslušné farnosti ověřit.⁸⁰

Vyhledat matriční knihy, kde by se ve větším počtu nacházely zápisy s životními událostmi *světských* osob, nebylo vzhledem k jejich kočovnému životu a udávaným nepřesným informacím jednoduché. Mnoho objevů bylo dílem náhody nebo logickým krokem od jiného záznamu. Někdy pomohl i elektronický jmenný rejstřík, jenž na svých stránkách zavedl SOA v Třeboni. Lze však uvést několik konkrétních tipů, které naději na nalezení požadovaného záznamu zvyšovaly.

V první fázi výzkumu se ukázalo být správné zaměřit zvýšenou pozornost na matriční knihy z domovských obcí *světských* osob. Do těchto matrik byly v hojně míře zapisovány i vzdálené křty, svatby a úmrtí. Tato praktika se ve větší míře objevila až v druhé polovině 19. století. Avšak záleželo pouze na dobré vůli a na preciznosti konkrétního faráře, jestli onen zápis životního mezníku cizího člověka oznámí správci farnosti s přířazenou domovskou obcí. Rovněž záviselo na tamním faráři, který měl sdělený údaj do matriky zanést. Jako další vhodný krok se ukázalo probádání matrik z farností s poutním místem, kde se zpravidla ve vyšší míře konaly sňatky *světem jdoucích* osob. Z jižních Čech lze jmenovat například poutní kostel Marie Panny v Lomci nedaleko Netolic, poutní kostel téhož jména v Sepekově u Milevska nebo svatostánek Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů.

Vzhledem k nemalému počtu soudně trestaných zejména potulných kramářů, handlířů a brusičů bylo nutné prozkoumat i matriční knihy z prostředí věznic. V Praze byly matriky pro věznice vedeny samostatně, což podstatně usnadnilo excerpci dat. Zajímavé údaje vydala matriční kniha narozených pro ženskou trestnici v Řepích, která

⁷⁹ Jako příklad lze uvést nikdy neuskutečněný sňatek syna Matěje Kopeckého (1775-1847), Jana Kopeckého (1804-1852), se svou družkou Antonií Třískovou (asi 1826-1851). Důvodem bylo, že křest Antonie Třískové nebyl zapsán v žádné matriční knize, a proto jí následně nemohl být vydán ani křestní list. J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 130-131.

⁸⁰ Kaplan farnosti Borohrádek Josef Teplý k narození nemanželské dcery pomocnice v cirkusu Josefy Hájkové připsal: „... *vše dle udání; udání toto nezdá se spočívatí na pravdě, protože farní úřad v Lanžově, v jehož kolatuře měla se naroditi, ji v křestních matrikách nenalezl dle dopisu ze dne 18. ledna 1898.*“ SOA v Zámrsku, Sbíрка matrik Východočeského kraje (dále SMVK), FÚ Borohrádek, inv. č. 309, sign. 9-3839, s. 157.

je bohatá na záznamy narozených často nemanželských dětí potulných kramářek.⁸¹ V poslední fázi bylo nutné projít knihy velkých měst a menších obcí na klíčových cestách. Pro období do konce 19. století se ukázaly být nejpřínosnější městyse, kde především žili obyvatelé české národnosti. Takovým místem byly například jihočeské Mirovice nebo Bukovník na Sušicku. Kromě Kopeckých se v Mirovicích rodili, oddávali nebo umírali členové minimálně dalších třinácti starobylých *světských* rodů.⁸² Ve velkých městech s většinou německy mluvícího obyvatelstva se matriční záznamy *světských* osob ve větším počtu začaly objevovat až po roce 1900. To souviselo s nárůstem významu místních nemocnic a se zlepšením zdravotní péče.

Přestože matriční knihy patřily k pilířům heuristické fáze výzkumu, je nutná jejich objektivní kritika. Jednotlivé záznamy podávají pouze základní genealogické údaje bez možnosti komparace a zařazení do širšího kontextu. Z jednotlivin se badatel nedozví další rodinné a sociální vazby, nemůže mít tušení o vývoji celé rodiny nebo o vlivu historických událostí na obyvatele zkoumané obce. Dějinné souvislosti, náhled do každodenního života zapsaných osob a znalost jejich rodinných strategií lze objektivně vyhodnotit až po dlouhodobém výzkumu matričních knih v kombinaci s jinými prameny.

Dalším nebezpečím je nekritické, automatické přejímání veškerých údajů z těchto evidenčních pramenů. Zápisy psali pouze lidé, kteří se vlivem různých událostí mohli drobně přepsat, ale i fatálně chybovat. Ve starších dobách nebylo výjimečné, že se některé záznamy nečinily z důvodu ztráty lístku o vykonaných přechodových rituálech.⁸³ Odpovědnost za chybné záznamy však nemůže být přiřknuta pouze zapisujícímu správci farnosti, ale rovněž osobám, které faráři diktovaly své biografické údaje. Povědomí o přesném věku nebo rodném příjmení babičky nebylo až do počátku 20. století důležité a nelze se proto na něj v matrikách spoléhat. *Světští* jako místo, odkud přišli, uváděli buď domovskou obec, ve které se však nenarodili, nebo místo posledního krátkodobého pobytu. Někteří záměrně lhali z důvodu skrytí své pravé identity.⁸⁴ Ani jeden udávaný údaj povětšinou nevedl ke kýženému objevení nového

⁸¹ AHMP, Sbirka matrik AHMP, FÚ Liboc, kniha N34.

⁸² Rody: Bábovka, Dubský, Flachs, Florián, Herrgott, Hes, Holzäpfel, Kilián, Kočka, Mandelíček, Oliva, Šlehofer a Tříška. SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Mirovice, různé matriční knihy.

⁸³ B. LEDNICKÁ, *Sestavte si rodokmen*, s. 134.

⁸⁴ Již trestaná Barbora Alešová se při porodu svého syna faráři představila jako Marie Dvořáková. SOA v Praze, Sbirka matrik Středočeského kraje (dále SMSK), FÚ Klučnice, kniha 18, s. 41.

záznamu. Neposledním problémem bylo též časté komolení cize znějících příjmení.⁸⁵ A to zvláště u lidí, které farář na rozdíl od svých farníků neznal.

S matričními knihami oddaných úzce souvisely snubní protokoly.⁸⁶ Ty oddávající sepisovali se snoubenci před plánovaným sňatkem a jejich součástí byly veškeré potřebné dokumenty. *Světští* se stejně jako ostatní obyvatelé Království českého museli před svatbou zdržet na jednom místě minimálně šest týdnů, aby mohly být splněny všechny podmínky k oddavkám.⁸⁷ Během tohoto období měli sepsat uvedený snubní protokol. Těch bylo ve výzkumu užito zvláště v případech, když se farář v matrice oddaných omezil pouze na všeobecnou poznámku o doložení všech náležitostí, které byly uloženy pod příslušným číslem ve farním archivu. Tento typ pramene zpravidla přinesl jedinečné výpovědi *světských* osob o místě pobytu, rodinných vztazích a svém dosavadním chování.

I. 3. 2. Sčítací operáty

Dalšími důležitými evidenčními prameny, které byly využity, byly sčítací operáty.⁸⁸ První celostátní soupis obyvatel proběhl z popudu státní správy v roce 1754 za vlády Marie Terezie. Přibližně o sto let později, v roce 1857, došlo k pokusu o první moderní sčítání lidu v habsburské monarchii. Dále následovala v letech 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1921 a 1930, jež organizovala okresní hejtmanství. Do roku 1921 jsou sčítací operáty uloženy v příslušných státních okresních archivech (dále SOkA) a v AHMP.⁸⁹ Ročník 1930 z celého území dnešní České republiky je uložen v Národním archivu, kam byl stažen německou okupační správou. Jeho studium je stejně jakou živých matričních knih omezené.

Formuláře sčítacích archů se v průběhu let proměňovaly a zpřesňovaly. Byly vedeny jednotlivě po samostatných domácnostech a pro cizí příslušníky existovaly ve větších městech speciální soupisy. V nejstarších formulářích z roku 1857 byla

⁸⁵ Nejvariabilnější bylo příjmení Holzäpfel.

⁸⁶ Snubní protokoly bývají součástí Sbírek listin k matrikám nebo farních úradů.

⁸⁷ O šestitýdenní povinné lhůtě, kdy se měli snoubenci zdržet v místě farnosti, kde si přáli být oddáni, mj. svědčí i snubní protokoly. Otázka číslo pět zní: *Jak dlouho? (a jestli nemínulo 6 neděl) kde jste přebýval (prebývala) dříve než 6 neděl?* Na šestitýdenní lhůtu se odkazoval i bělčický farář, který vysloveně k světské svatbě tuto povinnost nezapomněl vysloveně uvést. SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Bělčice, kniha 11, s. 65.

⁸⁸ Ke sčítáním lidu více Petra BERROVÁ-BRABCOVÁ, *Z historie sčítání lidu (1754-1910)*, D 48, 2006, s. 274-277; TÁŽ, *Střípky z historie sčítání lidu*, D 50, 2008, s. 44-48; 129-134.

⁸⁹ J. PETERKA, *Cesta*, s. 58.

vyčleněna kolonka pouze pro jméno, ročník narození, povolání a rodinný stav majitele bytu a jeho rodiny. O dvanáct let později přibyl prostor pro vyznání, datum a místo narození, domovskou obec a pro informace o faktické (ne)přítomnosti dotyčné osoby v obci. Od roku 1880 úřady rovněž zajímala znalost čtení a psaní, hlavní dorozumívací jazyk a počet chovaného dobytka.

Kočovným rodinám obývajícím obytné vozy, které v době sčítání lidu zastavily v dané obci, sčítací komisaři vyhranili rovněž samostatné domovní archy. Ty byly zpravidla zařazeny na samý konec všech sčítacích archů příslušné obce nebo v případě velkého města až na konec sčítané ulice. Například v roce 1921 v Českých Budějovicích státní úředníci sečetli obyvatele sedmi cirkusových maringotek, které se v tu dobu nacházely v Sokolské a přilehlých ulicích.⁹⁰

Sčítací operáty byly pro vznik předkládané diplomové práce neocenitelným pramenem, neboť na jednom místě udávaly informace o kompletní rodině a jejich místě narození. V druhé rovině tento pramen posloužil k zachycení kočovníků na jejich štaci. Nejčastěji byli však nalezeni v místě domovské obce. Nevýhodou sčítacích operátů je ovšem fakt, že zachycený stav odpovídal pouze k okamžiku sčítání. Nevypovídá nic o tom, co se s rodinou dělo v předchozím desetiletém mezidobí. I zde se muselo počítat s různými písařskými chybami, ačkoliv už nebyly tak výrazné jako v případě matričních knih. Nejfrekventovanější chyby byly spojeny s přesným dnem narození.

I. 3. 3. Další typy pramenů

Pro rekonstrukci jednotlivých příbuzenských vztahů byly v menší míře využity i další typy evidenčních pramenů. Na prvním místě je nutné zmínit pobytové přihlášky (tzv. konskripce) pražského policejního ředitelství z let 1850-1918, uložené v Národním archivu. Obdobně byly vytěženy i pobytové přihlášky z Archivu města Plzně a z okresních archivů spadající pod ZA v Opavě. Ty podaly informace o pobytu a biografických údajích celé rodiny v dané lokalitě ke konkrétnímu datu. V případě Prahy byla udána i čtvrť, kde se dotyční zdržovali. Kromě sčítacích operátů a matrik domovských příslušníků je to jediný pramen, který zachycoval kompletní rodinu kočovníků na jednom místě.

⁹⁰ SOKA České Budějovice, Sčítání lidu 1921, Soudní okres České Budějovice, Lokalita České Budějovice - Sokolská ulice (kočovné vozy), inv. č. 2909, sign. ČB 20, fasc. 235, fol. 32.

Větší pozornost si vyžádaly knihy domovských příslušníků (či matriky obecních příslušníků) a s tím související agenda. Jako reprezentativní vzorek posloužily knihy uložené v SOkA Písek, SOkA ve Strakonících a v SOkA Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích. V těchto knihách byly zpravidla uvedeny kompletní rodiny s daty a někdy i místy narození, svateb i úmrtí. V poznámce obyčejně nechybělo místo současného pobytu a datum vydání domovského listu. V souvislosti s domovským právem se v příslušných fondech obcí dochovala poměrně zachovalá úřední agenda.

Jako poslední typ evidenčního pramene byly využity kmenové listy legionářů a padlých, zraněných, zajatých nebo nezvěstných vojáků z obou světových válek, uložené ve Vojenském historickém archivu (dále VUA) v Praze se sídlem v Ruzyni. Kromě průběhu vojenské služby a obdržených vyznamenání poskytly i cenné životopisné údaje.

Rozsáhlé možnosti výzkumu nabízejí další prameny neevidenční povahy uložené ve státních okresních archivech. Tyto souvisely s provozováním *světských* produkcí a obsahují tak žádosti a podmínky povolení k činnosti, stížnosti a trestní záležitosti. Dopisy byly psány jak česky, tak německy, a v několika případech i bilingvně. Jazyk žádosti byl určen národnostním složením městské rady.

V neposlední řadě se jako nesmírně cenný pramen ukázal dobový tisk. Kromě reklamních poutačů na představení se v novinách čas od času objevovaly občanské spory mezi *světskými* osobami, zprávy o jejich trestné činnosti, recenze produkcí a také zkazky o tragických nehodách pod cirkusovým stanem. Zevrubnými popisy těchto událostí čtenář mohl získat představu o mentalitě a každodenním životě osob vyznávajících kočovný způsob života.

Jiné možnosti výzkumu nabízí archiválie Národního muzea, mezi nimiž se nachází Sběrka divadlo. Její součástí je i 1 600 kusů cirkusových a divadelních plakátů, počínajíc rokem 1803.⁹¹ Tento obsáhlý soubor pramenů nebyl z časových důvodů využit, nicméně skrývá velký potenciál do budoucna. Stejně tak jsou pramenem s vysokou výpovědní hodnotou vandrovní knížky. Těmi se umělci prokazovali při všech přejezdech na štace. Vandrovní knihy se však z velké části nachází v soukromých rukách, majitelé si je chrání, běžnému badateli jsou proto téměř nedostupné.⁹²

⁹¹ Národní muzeum, sbírka 25 – jiná - divadlo.

⁹² V této diplomové práci nebylo pracováno s jedním s nejdůležitějších pramenů - s originály koncesí k uměleckým produkcím. Jejich potenciálu využil již v šedesátých letech minulého století Jaroslav Bartoš a v poslední době také Alice Dubská. Loutkářské koncese jsou do roku 1860 uloženy ve fondu pražského gubernia. Po tomto roce došlo k razantní skartaci guberniálních fondů, avšak dochovaly

Výzkumu významně napomohla digitalizace nejdůležitějších archivních materiálů, která výrazně urychlila excerpci dat.⁹³ Do budoucna je proto i nadále důležité sledovat její postupný proces.⁹⁴

se alespoň elenchy. Pro mladší období tudíž chybí bližší informace o působení lidových umělců na českém venkově. Toto období však lze alespoň rámcově zrekonstruovat právě na základě matričních knih, knih domovských příslušníků nebo dobové tisku.

⁹³ Bylo hledáno zejména v těchto digitálních badatelkách: SOA v Třeboni <https://digi.ceskearchivy.cz/>; SOA v Plzni <http://www.portafontium.eu>; SOA v Praze <http://ebadatelna.soapraha.cz>; MZA v Brně <http://actapublica.eu/>; SOA v Litoměřicích <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/>; ZA v Opavě <http://digi.archives.cz/da/#>; AHMP <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/>; rakouské matriky <http://icar-us.eu/cooperation/online-portals/matricula>; projekt Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů (Mormoni) <https://familysearch.org/>; dobový tisk, monografie, periodika a další literární počiny zpřístupnila Národní knihovna <http://kramerius.nkp.cz>. [Všechny odkazy funkční k 10. květnu 2016.]

⁹⁴ V letošním roce dojde ke kompletnímu zpřístupnění matrik v SOA v Zámrsku, V AHMP zbývá dokončit vnitřní Praha a do roku 2019 se zavázal zveřejnit všechny matriky i poslední SOA v Praze.

II. „Světští“

II. 1. Základní pojmosloví

Předkládaná diplomová práce se týká tzv. *světských* osob. Pojem *světský* je však značně problematický, neboť neexistuje jeho oficiální pevně daná definice. Většina slovníků českého jazyka uvádí, že se jedná pouze antonymum slova *církevní*.⁹⁵ Poprvé se tento výraz ve smyslu *jdoucí světem, potulný, kočovný* objevil v *Příručním slovníku jazyka českého* v třicátých letech 20. století, který zachycuje slovní zásobu přibližně od roku 1870.⁹⁶ Do tohoto slovníku byl však pojem *světský* zanesen na základě ojedinělého užití Jaroslavem Spirhanzlem Durišem v *Národní politice*.⁹⁷ Podruhé se poučené veřejnosti dostalo do povědomí označení *světští* pro kočovná individua až na sklonku padesátých let minulého století. Tento termín použil v *Kriminalistickém sborníku* Jaroslav Šturma. Ten *světské* definoval jako „*osoby žijící polokočovným životem a pohybující se za účelem obživy z místa na místo „toulající se světem“*“. Výslovně pojem *světský* použil proto, „*že tyto osoby se tak samy označují a otevřeně se k této skupině hlásí*.“⁹⁸ Jeho studii je však nutné brát s rezervou, jelikož mu nešlo o fenomén *světských* jako takových, ale jeho zájem o ně pramenil z trestnosti všech skupin různých neusedlých vrstev společnosti.

Pojem *světští* v souvislosti se soupisem romského obyvatelstva a s ním související *Vyhláškou Ministerstva vnitra ze dne 17. července 1947* užívali ve svých dílech i Tomáš Haišman⁹⁹ a Nina Pavelčíková.¹⁰⁰ Ti je vnímali jako kočovníky necikánského původu. Snahy o definování tohoto pojmu přicházely i ze stran lingvistů, kteří se zabývali užíváním a slovní zásobou *světské* hantýrky¹⁰¹ a cirkusového slangu. Zjistili, že je výraz *světský* rozšířen pouze v lidové řeči, a to jen v některých krajích. V odborné

⁹⁵ Například *Slovník spisovného jazyka českého*, Praha 1989.

⁹⁶ Otázku, kdo byli *světští*, též zodpovídal Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. <http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna/dotazy/0233.html> [odkaz funkční k 5. červnu 2016]

⁹⁷ *Národní politika* ze dne 6. 2. 1937, s. 2-3.

⁹⁸ Jaroslav ŠTURMA, *Zkušenosti z boje proti trestné činnosti světských osob*, in: *Kriminalistický sborník* 8, 1959, s. 344-356, zde 344.

⁹⁹ „*O rasovém kontextu soupisu svědčí nejen interní použití takových slov jako „míšenec z cikánské krve“, ale i skutečnost, že z něj byla v samostatných řízeních o něco později vyňata podstatná část světských*.“ Tomáš HAIŠMAN, *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady*, in: *Romové v České republice (1945-1998)*. Sešity pro sociální politiku, Praha 1999, s. 10.

¹⁰⁰ „*Pod trestem jednoho měsíce vězení se nařízení týkalo tzv. světských osob (neromští provozovatelé kočovných živností a zábavních podniků), které neměly stálé bydliště a potulovaly se*.“ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, Praha 2004, s. 29.

¹⁰¹ Více k *světské* hantýrce například Jaroslav PODZIMEK, *Světská hantýrka*, Praha 1937.

literatuře se naposledy objevili jako součást hesla *světem jdoucí* v *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska*. Zde jsou uvedeni jako jejich novější forma – tj. cirkusáci a kolotočáři.¹⁰²

Mnohem rozšířenějším, obecně a lingvisticky přijímaným souslovím pro kočovná individua jsou zmíněni *světem jdoucí*. Do nich se obyčejně řadily veškeré osoby potulující se po vsích, které nabízely své služby, zboží a jiné potřebné věci na jarmarcích a trzích. Kromě toho informovaly obyvatelstvo o událostech ve světě i v nejbližším okolí.¹⁰³ Autoři etnologických statí mezi *světem jdoucí* kromě pocestných brusičů, kramářů a podobných lidí, pro které se v některých krajích ujal německý výraz *hausírníci* (případně *hauzírníci*), zařadili i řadu dalších potulných povolání.¹⁰⁴ Namátkově lze jmenovat vandrovní tovaryše, zvěrolékaře, zaříkávače strašidel, dohazovače, vápeníky, kůžkaře, krtičkáře, dráteníky a brabenáře. Mezi *světem jdoucí* dále začlenili jak potulné komedianty a muzikanty, tak i tuláky, cikány a židy.¹⁰⁵

Výše uvedených pojmů se též týkají tzv. *světáci*. *Světáka* ve smyslu tuláka, světoběžníka a vagabunda uvedl ve svém česko-německém slovníku již Josef Jungmann.¹⁰⁶ Za *světáky*, kteří odcházeli „do světa“, lze však oficiálně označit pouze sezónní vystěhovalce za prací. Ti ze svých domovů periodicky odcházeli jen na určitou dobu.¹⁰⁷ Počátky sezónního vystěhovalectví se kladou do čtyřicátých let 19. století a jeho nejčastějšími aktéry byli zedníci, tesaři, pomocní stavební dělníci a cirkusoví pomocníci původem z Pošumaví.¹⁰⁸ Za místo vzniku *světáctví* je považována obec Stachy.¹⁰⁹ Muzikanty, kteří byli na sezónu pravidelně najímáni řediteli cirkusů, se proslavily obce Cehnice a Dunovice nedaleko Strakonice.¹¹⁰ O kvalitě a šikovnosti českých cirkusových pomocníků, tj. „*ten'áků*“, podal svědectví i Karel Kludský.¹¹¹ Právě díky *světákům* u cirkusů často docházelo a dochází k nerozlišování mezi nimi a *světskými*. V současné době se rozdíl mezi pojmy *světský* a *světák* rovněž stírají.

¹⁰² Stanislav BROUČEK – Richard JEŘÁBEK, *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, 3. svazek, Praha 2007, s. 1010-1011.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ J. SMETANA, „*Světem jdoucí*“, s. 246.

¹⁰⁵ Srov. B. MORAVEC, *Světem jdoucí*, s. 235; J. TYKAČ, *Kočující obchodníci*, s. 370; E. DROBIL, *Světem jdoucí*, s. 457.

¹⁰⁶ Josef JUNGMAN, *Slovník česko-německý I-V*, Praha 1835-1839.

¹⁰⁷ Miroslav ŠPECIÁN, *Sezónní vystěhovalectví v Pošumaví*, in: Miroslav Špecián – Lubomír Soukup, *Lidé světem jdoucí*. Sborníček prací členů Národopisného kroužku při Jihočeském muzeu, České Budějovice 1983, s. 2-24, zde s. 2

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 3.

¹⁰⁹ Více k stachovským *světákům* například František MANDÁK, *Stachy. Nahlédnutí do minulosti a zeměpisný obraz obce*, Stachy 2011.

¹¹⁰ Více k cehnickým *světákům* Jan CHMELÍK, *Ze života Cehnic a jejich světáků*, Cehnice 2012.

¹¹¹ V. CIBULA – K. KLUDSKÝ, *Život*, s. 54-55.

Současníci o sobě mluví zároveň jako o *světských* i *světácích*, avšak ani oni se neshodnou na společné definici a na konkrétní skupině osob, které do *světských* patří nebo patřila.¹¹²

Doposud se tudíž nejedná o rozšířený, specifikovaný a jasně definovaný termín. Sami zúčastnění, laici či odborníci z různých vědních oborů jej vnímají odlišně. S nejvyšší pravděpodobností se však jedná o novodobý pojem, neboť v pramenech do konce 19. století se tato individua uváděla pouze jako *světem jdoucí*, *světem chodící*, *světoběžník*, *poběžník*, *toulající se světem*, *ve světě*, *kočovní*, *potulný* a jen ojediněle jako *světák*. Ani v jednom případě nebylo užito označení *světský*. Pro účely této diplomové práce bylo proto nutné zaujmout vlastní stanovisko a kategorizaci, která vyplynula z historických a genealogických výzkumů.

Světem jdoucí jsou v tomto příspěvku chápáni jako nadřazený pojem pro všechny vrstvy obyvatelstva, u kterých docházelo k častějšímu pohybu z místa na místo za účelem obživy či zisku. Na základě tohoto kritéria jsou do *světem jdoucích* zahrnováni zcela všichni, kteří migrovali. Do této kategorie podle uvedeného stanoviska patří žebráci, tuláci, cikáni, židé, vandrovní tovaryši, tzv. stěhovavá povolání (učitelé, skláři, pohodní, úředníci aj.) a¹¹³ různí podomní řemeslníci (dráteníci, krtičkáři, řešetáři, deštníkáři aj.). Stejně tak je do této podkategorie možné zařadit *světáky*, *světské* a mnohé další.

Za *světáky* jsou považováni všichni ti, kteří měli nějaký pevný a trvalý domov, do kterého se po pracovní sezóně vraceli. Zde lze souhlasit s výše uvedeným obecně chápaným významem tohoto pojmu. V heuristické práci výzkumu byli nejčastěji objeveni podomní obchodníci s porcelánovým a majolikovým nádobím, kteří pocházeli z obce Stachy a jejího okolí, což potvrzuje předchozí výzkumy o počátcích a rozšíření sezónního vystěhovalectví právě v tomto kraji.

V předkládané diplomové práci jsou do *světských* zahrnuti zvláště kočovní brusiči, handlíři, kramáři, majitelé zábavných atrakcí a tak řečení „*komedianti*“ – loutkoherci a artisté. Ti si však své kumšty museli předávat z generace na generaci a musela u nich být jasně zřetelná typická sňatková strategie. Dlouhodobá rodinná tradice je totiž kromě profesního hlediska další důležitý faktor, podle kterého lze *světské*

¹¹² M. SKOČOVSKÁ, *Světští*, s. 17-19.

¹¹³ Jejich putování světem bylo vždy krátkodobějšího charakteru a v místě dočasného pobytu dostali plat a střechu nad hlavou.

vymežit.¹¹⁴ Ne každý potulný komediant či obchodník proto nutně patřil ke *světským*. Kramáři, brusiči a další neumělecká potulná povolání jsou mezi *světské* zahrnutí ze dvou důvodů. Jednak se *světští* živilí všemi uvedenými živnostmi v závislosti na okolních podmínkách, jednak měli mezi sebou pevné rodinné vazby. Nelze se v dějinách rodu věnovat například pouze loutkářským liniím, když další větve téhož rodu kramařily. Zahrnovat mezi *světské* pouze cirkusáky a kolotočáře se proto z historického hlediska ukázalo být naprosto neadekvátní.

II. 2. Etnický původ

Světští jsou v mnoha ohledech ztotožňováni se svéráznou skupinou na okraji společnosti – s cikány. Doposud se v literatuře, tisku a statích objevují hypotézy o jejich domnělém či skutečném etnickém původu. Někteří autoři odborných děl *světské* považují za kočovníky necikánského původu vyznávající však cikánský způsob života.¹¹⁵ Jiní za jejich míšence¹¹⁶ a další o nich píší ve spojitosti s německými Romy, tzv. Sinty.¹¹⁷ Jejich studie jsou však většinou založeny na aktuálním vzezření a mluvě *světských* osob, z historických pramenů čerpají jen okrajově.¹¹⁸

Již od středověku byli rozlišováni „praví“ a „nepraví“ cikáni. Mezi „nepravé“ byli zařazováni ti, kteří se živilí, mluvili a oblékali podobně jako ti skuteční. K druhé uvedené skupině patřili tudíž ti, kteří zastávali cikánský způsob života, nikoliv lidé charakterističtí tmavší barvou pleti.¹¹⁹ Cikán byl z tohoto pohledu pouze kočovníkem, který žil neusedlým životem a dorozumíval se vlastním jazykem. Když se však dotyčný usadil, přestal jím být a již nemohl být trestně stíhaný.¹²⁰ Usedlí lidé mezi *světskými* a cikány na základě tohoto stanoviska rovněž rozdíl neviděli nebo vidět nechtěli.¹²¹

¹¹⁴ Respondent, jenž si přál zůstat v anonymitě, uvedl, že: „*Světský je ten, který je minimálně přes jednu generaci spojen s komediantskými kořeny. Zjednodušeně, pokud přijde Novák, který v životě nikdy s kolotočem nejezdil, a rozhodne se tedy pro toto povolání a vydrží minimálně jeho synové v této branži, tak je již položen základ k novému rodu světských jménem Novák.*“ Odpověď autentická, pouze gramaticky upraveno. Písemný rozhovor ze dne 21. března 2016.

¹¹⁵ T. HAIŠMAN, *Romové*.

¹¹⁶ J. ŠTURMA, *Zkušenosti*.

¹¹⁷ N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové*.

¹¹⁸ Výjimkou je P. HIML, *Zrození*.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 223.

¹²⁰ J. HANZAL, *Cikáni*, s. 24.

¹²¹ „*Světlejší pleti jsou Habichové, jimž dle záznamu úředního náležel by titul komediantů; poněvadž však ani vzhledem, ani způsoby života neliší se od zvyklostí a vystupování cikánů, zařazujeme je, třeba podřadně (dle posudku lidového), rovněž mezi cikány. Vesničánům jsou všichni stejně nepřijemní a starosta se jimi příliš nechlubí.*“ Karel PREIS, *Hoštice a její cikáni*, Jihočeský kraj 2, 1911, č. 6-7,

Za cikánské míšence nebo německé Romy, tzv. Sinty, jsou *světští* považováni s ohledem na jejich podobnou výdělečnou činnost. Sinty žili vesměs v kočovných skupinách rodin a zabývali se komediantstvím, provozem kolotočů, brusičstvím a další podobnou činností.¹²² Vazbami mezi *světskými* a Sinty jsou si vědomi i současní členové této uzavřené komunity. Přesto se vesměs označení nebo spojování s cikány brání a sami se od nich distancují.¹²³

Ani prostudované prameny nevydaly přesvědčivé a jasné důkazy o očekávané většině *světských* osob s cikánskou krví. Stejně jako usedlí lidé, doboví novináři, ani faráři většinou nerozlišovali mezi „pravými“ a „nepravými“ cikány, byť se u některých rodů informace o jejich etnické příslušnosti objevily. Zkušený badatel se proto může obezřetně opírat pouze o jejich typická rodová příjmení a místa původu. Výzkum k předkládané diplomové práci se omezil pouze na období od konce 18. do 20. století, tudíž není zřejmé, jaké byly jejich rodinné vztahy a etnická příslušnost před touto dobou. Nicméně část odborníků se domnívá, že pokrevní vztahy mezi cikány a potulným obyvatelstvem neromského původu pravděpodobně vznikaly až v polovině 19. století.¹²⁴ To se odrazilo i na snědé barvě pleti *světských*, kteří však nebyli natolik tmaví jako skuteční cikáni.

Z několika faktů lze však na cikánský původ usuzovat. Zakládající členové řady *světských* rodů se původně živili jako kováři nebo kotláři. Na souvislost mezi zručnými indickými a později cikánskými kováři upozornil již v 18. století německý kulturní historik a statistik Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann a nově též francouzský lingvista Jules Bloch.¹²⁵ Cikáni byli díky svým schopnostem často vyhledávanými osobami, neboť kovy zpracovávali speciální technikou tzv. studeného kování, která domácím řemeslníkům nebyla známá.¹²⁶

Jako potulní handlíři koní a dobytka, brusiči a dráteníci generačně působili například Danielovi (Daňhelovi), Ištvánovi, Malíkovi, Richterovi a Růžičkovi zvláště původem z oblasti bývalé cikánské obce Bohusoudov na Dačicku.¹²⁷ Jednalo

s. 254-256, zde s. 254. Další uveřejněné texty a články v denním tisku se o *světských* rovněž vyjadřují jako o *cikánských tlupách*.

¹²² N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové*, s. 19

¹²³ „Kupříkladu Richterovi či Čermákovi či Noví jsou přes generace romskými zakladateli jejich předci. A i když už jejich plet' snědá není, a hlásí se k nám světským, přesto my víme, že jsou to takzvaní Sintó.“ Respondent, jenž si přál zůstat v anonymitě. Písemný rozhovor ze dne 21. března 2016.

¹²⁴ J. ŠTURMA, *Zkušenosti*, s. 345.

¹²⁵ J. HANZAL, *Cikáni*, s. 123.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ K bohusoudovským cikánům více C. NEČAS, *Bohusoudovští Romové (1784-1945)*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity studia minor a Facultatis philosophicae Universitatis

se o cikánské rody, které se mezi *světské* neromského původu dostaly sňatky. Cikány si brali nejčastěji ti *světší*, kteří rovněž patřili na pomyslné dno jejich vnitřní hierarchie, tudíž zejména handlíři a brusiči. Lze předpokládat, že i potomci těchto cikánských míšenců si následně brali zase další a další členy *světské* komunity. Mezi loutkoherci nebo gymnastiky bývali cikáni ovšem skutečně raritou, výjimkou potvrzující pravidlo.¹²⁸

II. 3. Historické souvislosti

Předtím, než bylo možné přistoupit k dějinám jednotlivých českých starobylých *světských* rodů, které po území habsburské monarchie kočovaly od konce 18. století, bylo nezbytné zařadit tuto specifickou okrajovou skupinu lidské společnosti do širšího historického kontextu. Čtenář této předkládané diplomové práce by jinak mohl mít mylný pocit, že loutkoherci a jiní kočovní umělci kladli vznik svého řemesla do této doby a současně se začátkem 20. století zanikali. Pohled do starších dějin rovněž přibližuje umělecký vývoj tohoto odvětví lidské činnosti a připomíná i cizí umělecké společnosti na českém území, které v tomto příspěvku o loutkohercích či artistech nedostaly více prostoru. Následující historický přehled však není vyčerpávajícím výčtem všech umělců, kteří se kdy proslavili, či zapsali do povědomí českého publika. Byli vybráni pouze tací, kteří ve své době dosáhli prvenství či největšího věhlasu v Království českém, a které lze považovat za reprezentativní vzory.

Ačkoliv se v žádném případě ještě nedá mluvit o kočovných umělcích, první zkazky o loutkových projekcích se dochovaly již ze starověkého Řecka, Egypta a Itálie.¹²⁹ Z antiky pocházejí také první zmínky o cirkusu ve smyslu stadionu, který sloužil ke sportovním a soutěžním výkonům. O doplňkovou zábavu během přestávek mezi gladiátorskými zápasy nebo závody psích spřežení se starali klauni, akrobaté a žongléři.¹³⁰

Situace se změnila po zániku Západořímské říše, kdy zanikly i římské cirkusy. Kvůli ztrátě zázemí se cirkusovní umělci vydali na kočovný způsob života. Vlivem

Brunensis, C48, Brno 2000; Vladimír HAVLÍK, *Osud Romů v Československu mezi léty 1918 - 1945 pohledem zničení osady Bohusoudov*, České Budějovice 2013 (diplomová práce PF JU).

¹²⁸ Jediný zaznamenaný sňatek mezi ženichem cikánem a komediantem a nevěstou rovněž z komediantského rodu se uskutečnil v roce 1882 ve Zlaté Olešnici, kdy Josef Růžička pojal za manželku Alžbětu Tříškovou. SOA v Litoměřicích, Sbírká matrik Severočeského kraje (dále SMSek), FÚ Zlatá Olešnice, kniha 186/18, s. 107.

¹²⁹ A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 12.

¹³⁰ H. JORDAN, *Příběh*, s. 9.

křesťanství začal uvadat jejich dosavadní šarm a věhlas. Zatímco v antice byli akrobaté obdivováni, ve středověku se postupně dostali svou abnormalitou na okraj soudobé společnosti. Pojem cirkus se ve středověku nepoužíval, ale rozlišovalo se, jakou disciplínu dotyčný kejklíř ovládal. Společně s loutkoherci artisté vystupovali zejména na trzích, jarmarcích, ale i v dvorských, šlechtických a klášterních prostorech. Duchovní je na svých pozemcích trpěli pouze proto, že loutkoherci hráli zejména biblické hry a mystéria. Během 14. až 16. století se tyto scény přesunuly z kostelů do nově vzniklých mechanických divadel.¹³¹

Podobně mohl provozovat svá představení i švýcarský loutkoherec Jindřich (Heinrich) Wirre, který v roce 1563 v Praze odehrál *Hru o utrpení našeho pána Krista*. Jednalo se o známého, uznávaného a váženého autora příležitostných oslavných spisů a básní, které pronášel na korunovacích, svatbách význačných osobností nebo jiných důležitých slavnostech. O jeho četných provedeních pašijových her se dochovaly zprávy v účetních knihách v řadě německých měst - v Norimberku, Kolíně nad Rýnem nebo ve Frankfurtu nad Mohanem. Druhým loutkářem v našich zemích, který je znám jménem, byl Kryštof (Christoph) Hartwig z Pirny. I on hrál pašijové hry, a to na zámku v Turnově v roce 1579.¹³² Jindřich Wirre a Kryštof Hartwig byli sice prvními známými loutkáři na českém území, paradoxně ovšem symbolizovali typ středověkých loutkářů a jejich biblických produkcí, kteří museli ustoupit před nástupem prvních marionetářů. Dosavadní prstové, rukavicové a další typy loutek byly nahrazeny marionetami, loutkami shora ovládanými provázky.¹³³

První profesionální herecké společnosti do Království českého pronikaly z ciziny, kde vznikaly zejména koncem 16. století. Panovníci na českém trůně si oblíbili zejména komedianty z Anglie. Anglické divadelní společnosti hrály pro Rudolfa II. (1595), na korunovační slavnosti Ferdinanda III. (1617), i na dvoře Fridricha Falckého (1619-1620). Kvality anglických komediantů ocenil i arcikníže Karel Štýrský, který je v roce 1617 doporučil kardinálu a olomouckému biskupovi Františkovi z Dietrichsteina.¹³⁴

Po třicetileté válce přicházely do střední a východní Evropy nové profesionálové z Anglie, Holandska, z území Německa, Itálie a Rakouska. Hráli náboženské hry, anglické tragédie, italské komedie a německé národní hry. Ti s sebou do Království

¹³¹ A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 13.

¹³² Tamtéž, s. 14.

¹³³ Tamtéž, s. 15.

¹³⁴ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 5-6.

českého přivázeli první marionety jako zcela nový druh loutek. S rozvojem loutkoherectví přišly na řadu produkce, které měly značný výtvarný charakter. Komedianti už tehdy disponovali panorámaty, mechanickými kumšty, stínovými hrami a podobnými vymoženostmi. Asi do třetí čtvrtiny 17. století s loutkovým divadlem úzce souviselo herecké divadlo a chůze po provaze. K rozdělení na samostatná odvětví došlo až později.¹³⁵

Provazochodci, artisté, žongléři a jiní „tělocviční umělci“ společně s kouzelníky našli od konce 18. století své místo v nově vznikajících tzv. *tradičních* cirkusech. Ty však byly z počátku spíše divadly než cirkusy.¹³⁶ Ten zcela první údajně vytvořil Angličan Filip Astley v roce 1768 v Londýně.¹³⁷ V 18. století se cirkus stal moderním typem zábavy, vyhledávané zejména aristokraty.¹³⁸ To souviselo s preferováním vysokého umění – jezdeckou ekvilibristikou a drezúrou koní, kteří byli již od středověku považováni za jedny z nejušlechtilejších zvířat. Šlechtici svou preferencí cirkusového umění nevědomky ovlivnili následnou vnitřní hierarchii *světských* činností. Nicméně vystoupení českých loutkářů a artistů oproti anglickým a francouzským cirkusům pozornost společenské smetánky nepřitahovala.

První čeští loutkoherci začali představovat své produkce venkovskému obyvatelstvu v druhé polovině 18. století. Doposud však nebylo obstojně zdokumentováno, v jaké řeči své hry do začátku 19. století pronášeli. To, že loutkoherci té doby hráli snad v češtině, divadelní historikové vyvozují pouze z vnějších okolností. Usuzují z jejich česky znějícího jména a příjmení, příslušnosti k některému později proslulému loutkářskému rodu, dřívějšího zaměstnání, původu z Království českého a z národnostního složení kraje, kde hrávali svá vystoupení.¹³⁹

Pokud se výpovědi loutkářů Jana Václava Bittera z Mělníka a Matěje Matouše z Haber na Čáslavsku zakládaly na pravdě, mezi první české loutkáře by patřili jejich otcové, kteří se loutkoherectvím živilí zhruba kolem poloviny 18. století.¹⁴⁰ Skutečně prameny doložený nejstarší český loutkář se však jmenoval Jan Jiří Brát (1724-1805), rodák z východočeského Náchoda.¹⁴¹ Syn místního tesaře si z kusů dřev vyřezal několik figurek, se kterými obcházel zdejší hostince. První zprávy o jeho umělecké činnosti

¹³⁵ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 8.

¹³⁶ V. CIBULA – K. KLUDSKÝ, *Život v manéži*, s. 162.

¹³⁷ T. HANČL, *Ejhle, cirkusy*, s. 11.

¹³⁸ Alžběta WURMOVÁ, *Cirkus a nomádství*, Brno 2011 (bakalářská práce FSS MU), s. 10.

¹³⁹ A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 30.

¹⁴⁰ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 51.

¹⁴¹ K Janu Jiřímu Brátovi více A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 31-38; TÁŽ, *Cesty loutkářů Bratů a Pratte Evropou 18. a 19. století*, Praha 2011; J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 51-55.

pocházejí z roku 1775, tedy z roku, kdy se v Libčanech u Hradce Králové teprve narodil nejslavnější z českých loutkářů, Matěj Kopecký.¹⁴²

Od konce 18. století prakticky až do současnosti působily na českém venkově desítky komediantských dynastií, lze jmenovat nejznámější rody jako Berouskovi, Dubských, Kludských, Kopeckých, Kočkovi, Janečkovi, Tříškovi a mnoho dalších.¹⁴³ Ty na svých cestách doprovázeli i různí kočovní kramáři, handlíři, deštníkáři, brusiči, z nichž lze opět jmenovat desítky rodů, které se touto činností zabývaly po několik generací.¹⁴⁴ Přiblížení rodových dějin vybraných umělců bude předmětem následující kapitoly.

Život českých komediantů oproti jejich privilegovaným zahraničním kolegům nebyl nijak jednoduchý. O živobytí bojovali s úřady, s veřejností, ale i s přírodními a biologickými těžkostmi. Nepřála jim ani válečná doba, kdy lidé neměli na loutková či artistická představení pomyšlení. Nicméně se dá soudit, že první polovina 19. století byla zlatým věkem pro provozování *světských* činností. V šedesátých až sedmdesátých letech 19. století došlo k vzniku několika nových českých cirkusů. Největší slávy tehdy dosáhl cirkus Kludský a do tohoto období kladou počátky tradice svého rodu i současní majitelé cirkusů.

Ve 20. století došlo vlivem několika událostí k jejich úpadku. Dobu tradičních loutkových divadel a artistických kousků překonaly moderní vynálezy, na které bylo třeba rychle zareagovat. Další ranou do svobodného živobytí byl *Zákon ze dne 14. července 1927 o potulných cikánech*.¹⁴⁵ Prikazoval zavést podrobnou evidenci jak cikánů, tak necikánských osob žijící kočovným životem. Každý cikán starší 14 let obdržel legitimaci, kterou byl povinen na vyžádání prokázat svou totožnost.¹⁴⁶ Toto opatření se údajně týkalo 14 tisíc osob, z toho čtyři tisíce byly necikánského původu. Dotklo se tak zejména trhovců, podomních prodejců, majitelů zábavných atrakcí

¹⁴² J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 52.

¹⁴³ Mezi nejznámější, nejrozšířenější a nejvěhlasnější v 19. století patřily kromě výše uvedených také tyto rody: Alešovi, Beckovi, Duchoňovi, Chaloupkovi, Flachsovi, Hanušovi, Herrgottovi, Hoffingerovi, Holzknichtovi, Hubených, Jungovi, Kaiserovi, Karfiolovi, Kellnerovi, Kučerovi, Laghi, Lagronovi, Malečkovi, Meissnerovi, Navrátilovi, Pflugovi, Ranglovi, Richterovi, Rochelovi, Schmiedovi, Šimkovi, Tojšlovi, Tylovi, Urbanovi, Vávrovi, Vinických, Vocáskovi, Wegschmiedovi a Wertheimovi.

¹⁴⁴ Blümelovi, Dammerovi, Floriánovi, Gruberovi, Habichovi, Holzäpflovi, Hubingerovi, Chotětičtí, Hýbkovi, Iličtí, Jezdinští, Killiánovi, Mandelíčkoví, Nespěšní, Pechovi, Pölderlovi, Schallmannovi, Schwarzovi, Wittmannovi a mnozí další.

¹⁴⁵ „...cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štitíci, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku – hlavně v zimě – stálé bydliště.“ Sbírká zákonů a nařízení č. 117, 1927, s. 949.

¹⁴⁶ Tamtéž.

a zaměstnanců cirkusu, kteří se zařazení mezi cikány vehementně bránili.¹⁴⁷ O rok později byl vyhotoven soupis cikánského obyvatelstva čítajícího již na 36 tisíc osob, kterým byla předána legitimace. Ten byl následně cenným materiálem pro nacisty během druhé světové války.¹⁴⁸ I kvůli němu za zdmi koncentračních táborů zahynulo mnoho *světských* osob.¹⁴⁹

Posledním datem, které je vhodné připomenout, byl 17. říjen 1958. Ten den vešel v platnost *zákon číslo 74/58 Sb. o trvalém usídlení kočovných osob*. Zákon měl v úmyslu převychovat problematické součásti obyvatelstva. Tentokrát se týkal všech kočovných osob, nejen Romů, komunističtí zákonodárci se totiž výslovně snažili, aby zákon nebyl diskriminační. Podle Jaroslava Šturmy bylo podstatou zákona především odstranění jejich „*zaostalého způsobu života*“. Přepokládalo se, že toulání z místa na místo bylo hlavní příčinou trestné činnosti za účelem zaopatření obživy.¹⁵⁰ Kočovníci se měli po vydání tohoto zákona definitivně usadit. K účelu kontroly vznikl v témže roce soupis všech kočovníků nad patnáct let. Kategorie *světských* se v soupisu zvlášť nevedla, ale na základě počtu oprávnění k činnosti, se odhaduje, že v roce 1959 vykonávalo své povolání cca 2 600 dospělých *světských* osob, což činilo asi 23% všech zapsaných lidí.¹⁵¹

II. 4. Místo a role *světských* osob ve společnosti

Cizinci a lidé žijící neusedlým způsobem života na sebe prokazatelně poutali pozornost již od středověku. Od této doby bylo také rozlišováno mezi počestnými a nepočestnými osobami. Mezi nepočestné patřili potulní lidé žijící se na tržištích a jarmarcích hudbou, divadlem, akrobatickými kousky a obchodem (potulní herci, provazochodci, kouzelníci, krotitelé zvířet, polykači ohně, muzikanti, kramáři a další). Někteří z nich provozovali svá umění pouze po určitý čas, jiní se jimi živilí po celý život. Se svými produkcemi objížděli vesnice a menší města, u jejichž obyvatel byli vítanými hosty. Naopak

¹⁴⁷ M. SKOČOVSKÁ, *Světští*, s. 23.

¹⁴⁸ K cikánům za druhé světové války více C. NEČAS, *Holocaust českých Romů*, Praha 2007.

¹⁴⁹ Namátkou z databáze osvětimských knih zemřelých *světských* vězňů: Antonín, Cecilie a Jaroslav Berouskovi; Antonie, Jan, Josef a Marie Lagronovi; rodina Ranglova z Volyně; rod Růžičků, bratři Josef a Matěj Habichové a další. Elektronická databáze osvětimských vězňů je volně přístupná na oficiálních webových stránkách Osvětimi: <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> [odkaz funkční k 3. dubnu 2016].

¹⁵⁰ J. ŠTURMA, *Zkušenosti*, s. 344.

¹⁵¹ N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové*, s. 71.

na ně s velkou nelibostí nahlíželi státní úřady a zástupci církve, kteří jim dávali za vinu narušování morálky počestných křesťanů.¹⁵²

Jejich vyčlenění ze společnosti však nebylo tak striktní jako v případě jiných nepoctivých povolání. Mohli se libovolně ženit a vdávat a nebyly jim odpírány jakékoliv církevní obřady. Nejsilnější diskriminaci potulní umělci a obchodníci pocítovali ze strany cechů. Do nich byl vstup příslušníků kočovných tlup zapovězen, neboť byli trvale známi svou špatnou pověstí. Brusiči nožů a nůžek, dráteníci nebo kotláři příslušní k cikánskému etniku byli vrchností prohlašováni za bezbožné, zlodějské nebo lstivé osoby nešťítící se ani vraždy. V případě jakékoliv krádeže nebo jiného trestného činu svou nevinu dokazovali velice těžko.¹⁵³ Stigmatu nepočestnosti se kočovníci zbavili až tehdy, když si je na své dvory začala zvat šlechta, panovník i církevní hodnostáři.

Přestože potulní komedianti, obchodníci a řemeslníci nadále nebyli považováni za nepočestné a nepoctivé osoby, odsunu na společenské dno se nevyhnuli. Tehdejší společnost cizí či neusedlé osoby rozdělovala do tří skupin – privilegované, trpěné a podřízené. Mezi privilegované je možné zařadit cizí státníky, zahraniční obchodníky přinášející do země zboží a peníze, žoldnéřské velitele nebo duchovní. K trpěným patřili sloužící - nádeníci, řemeslníci, tovaryši, čeled' a další. A právě do podřízených náleželi „vyvrhelové“ stojící na okraji společnosti – kejklíři, kramáři, krotitelé zvířete, žebráci a další.¹⁵⁴ Na tuto skupinu bylo nahlíženo jako na tu, která státu nepřinášela žádný užitek, a proto se na ni vztahovala řada stále se opakujících nařízení.¹⁵⁵

Na vagabundech totiž vždy spočívalo podezření z žebrání nebo jiné trestné činnosti. To se mělo změnit s utvářením teritoriálních států, jejich správy a centralizace. Poddaní, kteří patřili do příslušného panství své vrchnosti, měli být hlavně za účelem vybírání daní, vojenských odvodů a z hlediska náboženství jasně spočitatelní a zachytitelní. Tuláci, jakožto osoby bez pána nebo žijící mimo jeho dosah, nesplňovali očekávanou roli poddaného člověka, nepatřili do žádné sociální sítě, kterou mohla vrchnost zkontrolovat. Vymykali se kontrole a mezi lidmi převládal strach z neznámého.¹⁵⁶ U cizozemských kejklířů navíc panovala obava z vyzvědačství.¹⁵⁷

¹⁵² R. VAN DÜLMEN s. 29-30.

¹⁵³ Tamtéž, s. 30.

¹⁵⁴ Z. STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem*, s. 24.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 66.

¹⁵⁶ P. HIML, *Zrození*, s. 66-67.

¹⁵⁷ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 93.

Vrchnosti se snažily o jejich kontrolu, omezování, zákazy a potrestání. Z chudých potulujících se osob mužského pohlaví však dokázaly těžit. Z mužů se staly nové síly pro armádu, byli-li během odvodní prohlídky shledáni schopnými vojenské služby.¹⁵⁸ První zákon, jenž měl postavit potulku mimo zákon, byl *Liber vagatorum* z roku 1510.¹⁵⁹ Samostatný odstavec byl tulákům věnován i v Obnoveném zřízení zemském. Ten je definoval jako potulné osoby bez pána, které se neživí poctivou prací, kradou a všude, kam přijdou, způsobí problémy a nepřístojnosti. Protitulácký patent z dubna 1723 prikazoval, jak se má zacházet s podezřelými potulnými osobami všech kategorií. Zároveň odstartoval i vyhledávací akce, během nichž měly být polapeny všechny podezřelé osoby, ale také zadrženi ti, kteří jim pomáhali.¹⁶⁰

Lidé se mohli nařčení z tuláctví bránit dvěma způsoby. Mohli se odvolávat na lokální známost a důvěryhodnost své osoby nebo se mohli vykázat písemným dokladem. Takovým dokladem mohl být pas (tzv. pasbrýf) nebo vandrovní knížka. Ty měly doložit počestnost osoby. Pasy a vandrovní knížky byly vydávány pouze pro vandrovníky necikánského původu, Cikáni měli být vypovězeni ihned.¹⁶¹ Pokud cestovala vícečetná rodina pospolu, musely být ve vandrovní knize zapsány všechny cestující osoby. Podle toho byly na cestách kontrolovány. Za socialismu zároveň sloužila k zaznamenání přídelů v řízeném hospodářství.¹⁶²

II. 5. „Kumšty“

K masovému rozšíření „*světských* řemesel“ v Království českém došlo na přelomu 18. a 19. století patrně vlivem napoleonských válek. Z války se vrátilo mnoho invalidů a mrzáků, kteří zaplavovali úřady svými žádostmi o příspěvek nebo o možnost nového způsobu obživy – loutkoherectvím nebo tělocvičným uměním.¹⁶³ Otázkou však zůstává, kolik válečných veteránů – invalidů – se však ve skutečnosti mohlo živit artistickými kousky? To dává tušit, že skutečné důvody žádostí o povolení *světských* řemesel mohly být zcela jiné než proklamovaný špatný zdravotní stav. Lze uvažovat nad nepříznivou ekonomickou situací nebo se jednoduše snažili využít tzv. díry na trhu.

¹⁵⁸ P. HIML, *Zrození*, s. 67.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 14.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 83.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 61

¹⁶² H. JORDAN, *Zpověď*, s. 102-103.

¹⁶³ T. HERAJT, *Loutkoherci*, s. 71.

Aby se člověk mohl živit kočovným loutkoherectvím či okouzlovat obecnost svými gymnastickými výkony, potřeboval po roce 1781 ke své živnosti povolení, tzv. koncesi. O ní zpočátku rozhodovalo pražské gubernium. Následně ji pro Prahu a několik dalších krajů vydávalo pražské místodržitelství. Komediantům mimo toto území stačilo povolení od příslušných krajských úřadů. To se opět změnilo v roce 1806, kdy krajský úřad nesměl rozhodnout bez předchozího souhlasu gubernia.¹⁶⁴

Státní i krajské úřady nebyly kočujícím umělcům všeobecně nakloněny – jejich činnost zatracovaly a důsledně potlačovaly. Jejich stanovisko se odvíjelo i od znění nejvyššího patentu ze dne 3. ledna 1772, který všeobecně zakazoval provozovat komedie na venkově a předměstích, kde byl slabší policejní dohled.¹⁶⁵ Nejtvrďší podmínky panovaly za Františka I. Panovnický dvůr se obával šíření myšlenek francouzské revoluce, proto veškeré zahraniční produkce byly zcela zakázány.¹⁶⁶ Cizí umělci byli podezřelí i ze špionáže a vyvážení vydělaných peněz za hranice země.

Získat koncesi bylo víceméně velkým privilegiem. Mnohé žádosti byly zamítnuty, a pokud je některým kejklířům gubernium posvětilo, tak za skutečně tvrdých podmínek.¹⁶⁷ Zájemci byli v první řadě podrobeni zdravotní vojenské prohlídce, a pokud byli shledáni zdravými, byli bez prodlení předáni příslušné vojenské posádce.¹⁶⁸ Texty plánovaných produkcí museli žadatelé předložit k cenzuře. Pod pohrůžkou ztráty oprávnění a uvěznění se měli vyvarovat všech nepočetných a nemorálních narážek, odporujících dobrým mravům. Pokud již jednou kočující umělec měl problémy se zákonem, měl s udělením koncese pramalou šanci. Žadatelé zároveň museli doložit povolení z měst, kde chtěli hrát. Směli hrát jen o svátcích a po nedělních mších. A samozřejmě v neposlední řadě museli za povolení zaplatit. Povinný obnos byl mj. určen i na chudinské účely.¹⁶⁹

V žádosti o koncesi komedianti nejčastěji žádali o povolení k účinkování z důvodu nemožnosti se uživit jiným způsobem. Odvolávali se na svůj špatný zdravotní stav, vysoký věk, na hladové krky početné rodiny, na rodinnou tradici a také na to, že se k ničemu jinému nehodí.¹⁷⁰ Gubernium bývalo neoblomné, protože tytéž důvody čítávalo dnes a denně. Koncesi udělovalo zpravidla tomu, kdo se prokázal mravním

¹⁶⁴ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 17; s. 29; s. 59; s. 92.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 81.

¹⁶⁶ Z. STOKLÁSKOVÁ *Cizincem*, s. 79-80.

¹⁶⁷ Více J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 88-103.

¹⁶⁸ Z. STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem*, s. 67.

¹⁶⁹ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 29.

¹⁷⁰ Na podrobném zmapování loutkářských koncesí sestavil své dílo J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*.

chováním, měl dobrá doporučení, věhlas nebo hodlal předvést skutečné rarity a vzácná zvířata.¹⁷¹ Krotitelé a drezéři získali výjimku zřejmě proto, že zde byla možnost k poučení a rozšíření znalostí mezi venkovským obyvatelstvem.

Kromě samotných licencí museli *světští* obdržet i povolení k vjezdu a provozování činnosti na vybraném místě. Při podávání žádosti si měli být také vědomi místních předpisů. Jako konkrétní příklad dobové praxe byly zvoleny České Budějovice, neboť se jedná o město bohaté na uskutečněné produkce různých kočovných společností. V jihočeské metropoli zastavovali i ti, kteří se svými vystoupeními mířili do zahraničí. Mezi žadateli o povolení představení v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století se objevila jména jako například Kludský, Kaiser, Kopecký, Němeček, Flachs, Kellner, Štipka, Rangl a další.

Ve fondu Archivu města Českých Budějovic se mimo jiné dochoval předpis, za jakých podmínek mohli světští v krajském městě zahájit svou výtěžnou činnost.¹⁷² V první řadě museli českobudějovickou radnici předem písemně informovat, o jaký prostor k pronájmu žádají, na jak dlouho ho potřebují a kolik místa, co do délky a šířky, by zabrali. K této žádosti měl být v ideálním případě přiložen i program nabízeného představení. Zájemce mohl toto místo využít až poté, co obdrží kladné písemné vyrozumění. Dále v předpisu stálo, že povolení mohlo být bez udání důvodů odepřeno. Bylo odepřeno vždy, když by mělo dojít k porušení dobrých mravů a bezpečnosti. Na vyžádání radnice musel uchazeč složit kauci ve výši od 20 do 50 Korun. Tato záruka sloužila k ujištění, že žadatel dodrží sjednané podmínky. Nájemné za místo se odvíjelo podle ročního období od dvou do pěti halířů za den a m² obsazené plochy. Pro případ rozestavění zvířecích klecí, obytných vozů a stání samotných atrakcí muselo být k žádosti přiloženo schéma jejich rozmístění. Dále musely být dodrženy stavební předpisy. Před začátkem představení bylo uvedené stání prohlédnuto odbornou komisí a teprve po jejím dobrozdání mohl žadatel přistoupit k samotné produkci. Před opuštěním města byl žadatel povinen na své vlastní náklady uvést místo představení do původního stavu. Teprve poté mu mohla být navracena kauce. Jako poslední bod bylo uvedeno, že plakáty měly být sepsány v obou jazycích, jak německy, tak česky.¹⁷³

¹⁷¹ Z. STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem*, s. 80.

¹⁷² SOkA České Budějovice, Archiv města (dále AM) České Budějovice, kart. 426, inv. č. 4356, sign. 8 6/649.

¹⁷³ Tamtéž.

Bylo by mylné se domnívat, že výhrady ke konaným produkcím měly pouze úřady. Samotní českobudějovičtí obyvatelé podávali na kočující společnosti stížnosti a zároveň žádali o odstranění atrakcí. V roce 1903 přišla purkmistrovskému úřadu v Českých Budějovicích písemná „*žádost o odstranění podniků s americkou vzduchoplavbou, kolotoče a kabiny abnormalit*“. V ní si místní obyvatelé rovněž stěžují na nesnesitelný hluk několika flašinetů zároveň. „*Osoby starší, nemocné, malé děti – jsou vřestěním flašinetů, zvoněním na zvony metr vysoké, křikem vyvolávačů a výskotem bujné mládeže téměř na svých životech ohroženi.*“, uvádí se dále ve stížnosti. Občané svá rozladění argumentovali také tím, že díky příšernému hluku a špíně z města utíkají nájemníci přilehlých bytů, a tím jejich domy ztrácí na kupní ceně. Apelovali tak na městskou radu, aby dala přednost počestným poplatníkům před několika potulnými jednotlivci. Za stěžovatele se podepsal majitel domu na Josefském náměstí Václav Nedvídek, Antonín Pleskot, učitel měšťanské školy a zároveň nájemce bytu, a dalších sedm osob.¹⁷⁴

Obdobnou stížnost rovněž od obyvatelů obývajících domy kolem Josefského náměstí obdržel českobudějovický úřad o sedm let později. I tito občané se snažili odstranit rozličné kolotoče, houpačky, střelnice a podobné podniky, při kterých hrály příliš hlučné flašiny, z dosahu svého obydlí. Svou žádost argumentovali čtyřmi důvody. Nemocní se nemohou v klidu léčit, mnozí nemohou dobře spát a kolem kolotočů se shlukuje rozpustilá mládež, která nemravnými řečmi a povykem ještě umocňuje hluk. Pokud by nebylo vyhověno žádosti, vystavuje se městský úřad žádostem o přidělení náhradních bytů. S uctivým pozdravem se podepsal František Hůrský, c. k. školní rada a profesor, společně s dalšími třiceti signatáři.¹⁷⁵ Na uvedené stížnosti městská rada zareagovala přísným zákazem všech flašinetů a kolovrátků na Josefském náměstí.¹⁷⁶

II. 5. 1. Typy světských kumštů a jejich hierarchie

V předkládané diplomové práci byly již několikrát zmíněny různé konkrétní činnosti světských osob. V literatuře a v pramenech se badatel nejčastěji setká s pojmem *komediant* ve smyslu kočovného umělce. Tento výraz byl používán jako nadřazený

¹⁷⁴SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, kart. 426, inv. č. 4295, sign. 8 6/404.

¹⁷⁵ Tamtéž, sign. 8 6/405.

¹⁷⁶ Tamtéž, sign. 8 6/407.

pro všechna dílčí kočovná profesní zaměření, a nebylo proto často možné určit konkrétní zaměření dotyčného jedince. V matričních knihách je rovněž ztotožňován s *kejklířem*, přestože ten byl vesměs spíše spojován s kouzelnickými triky. Rovněž pro komedianty nebo kejklíře zde byl užíván blíže neurčitý termín *kumštýř* nebo *umělec*.

Mezi komedianty patřili mimo jiné světem jdoucí stínoherci¹⁷⁷ a loutkoherci (v pramenech uváděni také jako *loutkáři*, *marionetáři*, *marionetni* nebo *divadelní herci*, *herci s loutkami*, *s marionetami*, *s pimprlaty* nebo *s panáky*). Někteří loutkáři byli kromě herců současně i výrobci (řezbáři).¹⁷⁸ Další větší skupinou byli artisté¹⁷⁹ (*gymnasté*, *mistři tělocviku*, *tělocviční umělci*, *akrobaté a provazochodci*) a demonstrátoři zvíře (*krotitelé*, *majitelé zvířince*, *krasojezdci*). Dále mezi ně byli zařazováni i různí pouliční muzikanti (*harfenisté*, *harmonikáři*, *houslaři*, *flašinetáři kolovrátkáři* a další), kouzelníci (*eskamotéři*) a majitelé různých zábavných (*majitelé panorám*, *anatomických muzeí*, *panoptik*, *kinooperátéři*, *fotografové*) a pouťových atrakcí (*houpaček*, *kolotočů a střelnic*).

Společně s komedianty objížděli trhy a jarmarky také *handlíři* a obchodníci (*kramáři*) se svými stánky. Handlíři obchodovali výhradně s koňmi a s dobytkem. Mezi častými prodejními artikly na jarmarcích se nacházelo zejména galanterní, střížní a klempířské zboží a kuchyňské potřeby. Trhy objížděli i specializovaní knihaři, prodejci bičů a hraček. Zajímavé povolání zastával tiskař, který sice nepatřil k *světským*, ale byl to právě on, který tiskl a prostřednictvím knihařů prodával knihy zejména s kramářskými písněmi.¹⁸⁰ Někteří pozdější *světští* (například Dubští, Wittmannovi a další) začínali právě jako tiskaři.¹⁸¹

Poslední skupinou, která svým kočovným způsobem života a rodinnými vztahy patřila do světské komunity, byli potulní řemeslníci – brusíči nožů a nůžek (*šlejfiři*,

¹⁷⁷ Projekce za pomoci pohybů rukou tvořících stín na plátně.

¹⁷⁸ Mezi světskými si své loutky vyráběli například Dubští nebo Flachsovi.

¹⁷⁹ Termín „cirkusák“ není zcela přesný, současníci ho rovněž neradi používají. M. SKOČOVSKÁ, *Světští*, s. 82.

¹⁸⁰ Kramářskými písněmi se zabývali například: Bohuslav BENEŠ, *Poslyšte písničku hezkou... Kramářské písně dob minulých*, Praha 1983; TÝŽ, *Kramářské písně na jihozápadní Moravě*, in: Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny, Jindřichův Hradec 1998, s. 79-83; Eva VEČERKOVÁ, *O historii kramářské písně*, Brno 1995; TÁŽ, *Národní retrospektivní bibliografie kramářských písňových tisků 19. století*, in: Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny, Jindřichův Hradec 1998, s. 25-28.

¹⁸¹ Více k tiskařům a knihtisku například Alena VONDRUŠKOVÁ – Vlastimil VONDRUŠKA, *Řemesla a výroba*, Praha 2015, s. 191-193.

brusaři, brousilové), deštníkáři (*parapláři*), klempíři, kotláři a v případě žen také potulné švadleny.

Cirkusovní umělci, loutkoherci majitelé zábavných atrakcí, kramáři a brusiči v tomto pořadí tvoří pomyslnou hierarchii *světských* povolání. Cirkus zaujímá privilegované místo zvláště díky velikosti majetku, potřebnému talentu účinkujících a především také na základě preferencí šlechty, která cirkusová umění vyhledávala a zařazovala do svého společenského programu. Přestože u světských rodin fungovalo dědické právo prvorozeného, dědicem cirkusu se zpravidla stal ten nejšikovnější syn bez ohledu na jeho věk. Nepříliš zdatní potomci provozovali méně náročné živnosti jako například lunaparky a jiné technické vymoženosti. Po finanční stránce se nemohli principálovi rovnat, přesto na tom byli výrazně lépe než jarmareční obchodníci, kteří postrádali většího podnikatelského ducha. Na pomyslném dně tohoto společenského žebříku byli oni šlejiři, řešetáři nebo deštníkáři. Ti prakticky nevlastnili žádný majetek, v pramenech se až na výjimky nedochovala zpráva ani o vlastnictví maringotky nebo jiného pojízdného obydlí. Z této vrstvy také logicky pochází největší procento zlodějů a vrahů uvězněných v českých věznicích.¹⁸² Úměrně s velikostí majetku stoupala i míra společenské prestiže.

Bylo by naprosto mylné se domnívat, že k přesunům jedinců z jedné vrstvy do druhé docházelo zcela výjimečně. Naopak k tomu docházelo prakticky denně. *Světští* byli značně flexibilní a ovládali několik kumštů najednou. Jednak se něčím navíc snažili obstát v silné konkurenci, jednak záleželo na (ne)příznivých ekonomických podmínkách, počasí a roční době. Artistická představení se nemohla konat za tuhých mrazů, proto se v zimě jindy zdatní gymnasté nebo provazochodci uchýlili k loutkovému divadlu. Pokud byla krize a lidé sotva měli na obživu, nechodili na umělecké produkce. V 19. století se jednalo zejména o dobu během a po hospodářských krizích (1858 a 1873) a v době válečné (napoleonské války, prusko-rakouská válka). Proto se řada komediantů v nepříznivé době živila brusičstvím nebo opravou deštníků.

Tento pokus o nástin hierarchie rovněž nelze zobecňovat, neboť ne vždy docházelo k záměrnému postupu zezdola nahoru. Jako příklad lze uvést lidového loutkáře Jana Nepomuka Laštovku (1824-1877), který našel uplatnění u loutkového divadla, a proto odešel z prestižnějšího cirkusového prostředí.¹⁸³ Některé tradiční

¹⁸² Příkladem může být ženská trestnice v Řepích AHMP, Sbírká matrik AHMP, FÚ Liboc, kniha N34.

¹⁸³ A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 91.

loutkoherecké dynastie si byly s náležitou hrdostí vědomy své dlouholeté rodové tradice. Proto ani jejich členové k cirkusu neinklinovali.¹⁸⁴

II. 6. Rodové legendy

Dějiny většiny *světských* rodů dodnes nebyly uspokojivě objasněny. V lepším případě se autoři odborných i populárně naučných publikací odvolávali na loutkářské koncese a jejich repertoár. Kromě archivních pramenů postavili historii jednotlivých *světských* rodů na znalostech a vzpomínkách pamětníků. Ty je nutné brát s největší obezřetností, neboť jsou citově zabarvené, plné faktografických nepřesností a účelových výmyslů. Generacemi předávané rodinné legendy, které tvoří kostru téměř každé rodové historie *světských* osob. V jejich komunitě jsou zcela běžným jevem a nedílnou součástí identity. Jsou důležité pro stmelení rodiny a nadále udržují vědomí společných dějin.

Přestože úkolem historika je objasnit skutečný běh událostí, tradice a legendy mají jednu nepopiratelnou roli – jejich význam tkví v poznání myšlenkového světa *světských* osob. Tradovaných historií se pevně drží a o doložená historická fakta, vyvracející rodovou pověst, v žádném případě nestojí.¹⁸⁵ Byť vybájená rodová historie totiž poukazuje na starobylost, váženost a uměleckou kvalitu rodu.¹⁸⁶ Rodové legendy jsou nedílnou součástí jejich mentality, kultury, folklóru, ale rovněž profesní strategie. Na svých poutacích a uměleckých představeních se odkazují například na třísetletou tradici. Jejich vyprávění jsou často velmi barvitá a posluchač z nich má mít ten dojem, že dotyčné události vypravěč skutečně zažil na vlastní kůži. A to i přesto, že se staly ještě před jeho narozením. Nepochybně se jedná o skvělý profesně strategický tah, protože obecnost miluje příběhy. Největší úspěch mají zejména ty, které jsou založené na lásce, hrdinských činech a napětí z nebezpečných situací. *Světští* svým slovům navíc nemají důvod nevěřit, poněvadž zkazky o rodové historii slýchávali již od raného dětství jako holá fakta.¹⁸⁷

Legendy si světští vytvořili nejspíše proto, že v iluzi o předcích s modrou krví a obrácením se do minulosti hledali útěchu v nepříznivé přítomnosti i budoucnosti. Jejich způsob obživy nepřinášel jistotu výdělků a naopak byl trnem v oku vrchnosti.

¹⁸⁴ A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 91.

¹⁸⁵ Mezi světskými existuje pouze pár výjimek, které se snaží držet faktů. Za největšího znalce historie vlastního rodu je mezi nimi považován zmiňovaný Ladislav Kaiser a Dimitrij Štaubert.

¹⁸⁶ H. JORDAN, *Příběh*, s. 24.

¹⁸⁷ V. CIBULA – K. Kludský, *Život v manéži*, s. 11.

Zatímco si se svými loutkami hráli na krále a královské adjunkty, četníci se je snažili lapit a potrestat za potulku nebo ukradenou drůbež.¹⁸⁸ V druhé rovině lze uvažovat i nad snahou o legitimizaci postavení *světské* rodiny, která se v očích společnosti pohybuje na jejím okraji. Svými zkazkami se snaží vyvrátit společenský názor o jejich příbuzenství s cikány.¹⁸⁹

Údajní šlechtičtí předci mezi *světskými* mohli souviset i s dávnými masopustními rituály. Masopust byl dobou komedií, ve kterých docházelo k protikladům, k obrácení dosavadních pořádků a společenských rolí.¹⁹⁰ Tato slavnost byla přímo určena pro organizovaný chaos a neřád. Převleky dovolovaly svým nositelům libovolně měnit své role. Ženy přebíraly typické mužské vlastnosti, lidé se vcíťovali do zvířat a z poddaných se stávali pánové.¹⁹¹

Všechny rodinné příběhy *světských* rodů mají společné jedno. Přestože každý zná detailní strastiplný život svých zakladatelů, již neuvádí žádná přesná data a žádná určitá místa. Proč? *Světští* využívají u veřejnosti všeobecné neznalosti historie. Na základě toho si mohou „velké“ dějiny bez většího povšimnutí uzpůsobovat těm svým rodovým a obráceně. Typickým příkladem jsou legendy začínající třicetiletou válkou, na kterou ihned navazuje 19. století. Není pro ně ani důležité, že dotyčné osoby v tu dobu již nežily (například rod Rožmberků v 18. století) nebo působily zcela jinde (Alešovi z Mirotic). Jsou si také dobře vědomi toho, že je díky tomu velice těžké si jejich slova a životopisná data ověřit v relevantních zdrojích. V případě pochybností o jejich pravdivosti mají dva způsoby obranné strategie. Buď výslovně a neochvějně tvrdí, že jejich dějiny jsou doloženy „*ve starých análech*“, nebo naopak „*veškeré staré dokumenty byly ztraceny, ukradeny, zničeny*“.¹⁹² Co však skutečně odpovídá pravdě, jsou jména a některé méně podstatné události. To vše svědčí o rodové paměti, kdy si rodinnou historii, byť s různými příkrášleními, předávají do dnešních dnů.

Tyto legendy o počátcích rodů jsou často doplňovány ještě jinými příběhy, které měly umocňovat jejich výjimečnost, důležitost, vzácnost a v neposlední řadě měly obecnstvo šokovat - *hráli před sultánem, byli oceňováni šlechtici, procestovali vzdálené a exotické země*. Těmito příběhy se *světští* sebezpřezentovali. Svou výjimečnost

¹⁸⁸ V. CIBULA – K. Kludský, *Život v manéži*, s. 12-13.

¹⁸⁹ M. JANEČKOVÁ, *Světští*, s. 37.

¹⁹⁰ Více k masopustním slavnostem a karnevalům např.: E. LE ROY LADURIE, *Masopust*; V. VONDRUŠKA, *Církevní rok a lidové obyčeje aneb kalendárium světců a svátic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*, České Budějovice 1991.

¹⁹¹ Peter BURKE, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005, s. 203-204.

¹⁹² Srov. H. JORDAN, *Příběh*, s. 28.

dokládali častou příponou „nej“; „nejlepší, nejstarší, největší nebo také světový a jedinečný.“ Jasně přeháněli s počty. Kromě své společenské prestiže dávali také najevo i počestnost a pevnou víru. U pár rodů se tvrdí, že jejich prastrýc byl farářem nebo ten či onen se učil na kněze.¹⁹³ Není překvapením, že řada z nich uvádí mezi svými předky i středověké kejklíře. Tím pomyslně prohlubují rodové dějiny do vzdáleného středověku a zároveň si nechtějí připustit, že by jejich předchůdci vzešli z obyčejných poměrů.

Přestože jsou si rodinné pověsti *světských* rodů v lecčems podobné, každý rod má svou vlastní verzi. Jsou však i takové příběhy, k nimž se hlásí a přivlastňuje si je hned několik rodin. První z nich se vztahuje k 7. září 1836, kdy se v Praze konala korunovace posledního českého krále Ferdinanda I. Dobrotivého.¹⁹⁴ „*Na Hrad byli na císařovo výslovné přání pozváni i čeští loutkáři, aby předvedli svá umění. František Vinický (1797-1854) za odehraná představení obdržel od hraběte Karla Chotka, nejvyššího purkrabí českého, pochvalné vysvědčení.*“¹⁹⁵ O tuto zkazku vedli spory Kopečtí s Vinickými. O Matěji Kopeckém (1775-1847) na slavnostní korunovaci psali v roce 1860 dokonce v tisku.

(Ne)pravdivost těchto dvou protichůdných příběhů se již snažili vysvětlit Jindřich Veselý a Jan Toman. Zatímco prve jmenovaný se domníval, že se k této příležitosti sjelo více loutkářů, Jan Toman s ním nemohl souhlasit. Hlavním Tomanovým protiargumentem byla nepravděpodobnost jakéhokoliv loutkáře ve vnitřní Praze, kam jim byl výslovně zakázán vstup. Rovněž lze pouze pochybovat o císařově výslovném přání spatřit představení českých loutkářů.¹⁹⁶ S ohledem na to, že samy domovské obce neměly vždy nové informace o aktuálním pobytu svých kočovných příslušníků, je možné si jen těžko představit, že by měl císařský poslíček větší přehled. Proto se badatel jednoznačně musí přiklonit k názoru Veselého oponenta.

Dalším příkladem oblíbené legendy je jmění v podobě nějakého exotického, vzácného artefaktu, jako například tabatěrka od sultána. Tu měl získat jejich předek od blíže nespecifikovaného vládce osmanské říše během cesty po dálném Východě. Tři tradiční rodiny jsou přesvědčeny o jejím vlastnictví, aniž by ji kterákoliv předložila

¹⁹³ Klatovský deník ze dne 11. 7. 2009 http://klatovsky.denik.cz/zpravy_region/rod-lagronu-se-pysni--let-starou-historii20090711.html [odkaz funkční k 14. červenci 2016]; Chomutovský deník ze dne 16. 3. 2010 http://chomutovsky.denik.cz/zpravy_region/lvi-z-kludskeho-vily-zase-budou-kovovi-fesaci.html [odkaz funkční k 14. červenci 2016].

¹⁹⁴ Ke korunovaci Ferdinanda I. Dobrotivého (Ferdinanda V.) více Milada SEKYRKOVÁ, *7. 9. 1836, Ferdinand V.*, Praha 2004.

¹⁹⁵ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 168.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 168-169.

jako důkaz.¹⁹⁷ Důvodem je údajně její obrovská hodnota a vzácnost, proto ji nechtějí dávat všem na oči. Podobně na tom jsou i vzácné rodinné dokumenty, jako nobilitační listiny, fotografie, rukopisy a další archiválie. Ty se buď ztratily, nebo je rozprodali.¹⁹⁸ Tytéž dokumenty ale podle jiné verze vyprávění měla ztratit již Lagronova hospodyně v době napoleonských válek.¹⁹⁹ Stejní se též brání před vyvrácením jejich rodinných legend nepravdivým tvrzením o vyhoření fary v Dobrši kolem roku 1850.²⁰⁰

Třetí oblíbená pověst se týká potopené lodi. Základ k této zkazce lze spatřit v roce 1853, kdy ve Velkém Varaždíně v dnešním Rumunsku zkrachoval nejstarší český cirkus Emanuela Beránka. Byl pod cenou rozprodán a již nikdy nebyl obnoven.²⁰¹ Důvod jeho pádu byl vysvětlován potopením cirkusu na moři cestou do Turecka. Podruhé se tato legenda dostala do povědomí lidí v roce 1934 při pádu nejslavnějšího a největšího českého cirkusu Kludský. „*Jeho majitel Karel Kludský (1891-1967) chtěl před Němci zachránit svá zvířata převozem do afrických rezervací. Lod' ale Němci potopili a kromě zvířat zemřelo i mnoho cirkusáků.*“²⁰² Ve skutečnosti část zvířat skončila ve francouzském cirkuse Amar a v dalších menších subjektech. Z novější doby se několik cirkusů pře o to, že právě jejich dynastie byla předlohou pro román Cirkus Humberto z pera Eduarda Basse.²⁰³

¹⁹⁷ H. JORDAN, *Příběh*, s. 28.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ J. VESELÝ, *O loutkách a loutkářích*, NVČ 5, 1910, s. 135.

²⁰⁰ M. JANEČKOVÁ, *Světští*, s. 36.

²⁰¹ H. JORDAN, *Příběh*, s. 25.

²⁰² O rodinné legendě v médiích často mluví i známý český zpěvák Michal David (vlastním jménem Vladimír Štancl). Např.: Magazín Práva ze dne 6. 8. 2011, s. 18-21. Rozhovor Františka Ringo Čecha s Michalem Davidem ze dne 6. března 2016 v Českém rozhlasu, dostupné on-line: <http://www.rozhlas.cz/dvojka/rozhovory/zprava/ty-mas-jenom-zakladni-skolu-frantisek-ringo-cech-zpovida-michala-davida--1591292> [odkaz funkční k 14. červenci 2016.]

²⁰³ Eduard BASS, *Cirkus Humberto*, Praha 1941. Obecně se soudí, že vzorem byl cirkus Kludský.

III. Historie vybraných světských rodů

Během výzkumu byly vytvořeny genealogické rešerše k desítkám českých *světských* rodů. U některých z nich však badatel nebyl schopen i přes zvýšenou pozornost a snahu vyhledat uspokojivé množství relevantních dat. Jednalo se zejména o méně rozvětvené rody s kratší rodovou historií a na první pohled s nezajímavými životními osudy. Tím byli myšleni tací kočovní lidé, kteří v rámci své komunity ničím nevynikali – nezapsali se do historie jako úspěšní umělci nebo například jako známí zločinci. O těchto osobách se tudíž nedochovaly prameny s bohatou výpovědní hodnotou. Čtenáři této předkládané diplomové práce jsou proto předloženy rodové historie pouze těch *světských* dynastií, ke kterým se podařilo získat co nejvíce ucelených informací.

Do užšího výběru byly vybrány takové, které zastupovaly jak cirkusové, komediantské, tak i kramářské řemeslo. Dále byly zvoleny zvláště ty, jejichž jména se dodnes drží v povědomí české široké veřejnosti, a o kterých mezi ní koluje řada nepodložených příběhů a fám. Z geografického hlediska sice převažují rody prapůvodem z jižních Čech, avšak byly zařazeny i ty, jejichž kořeny lze spatřit v severozápadních a východních Čechách. Jižní Čechy byly jednak obecně velmi bohatý kraj na kočující společnosti, jednak se v místních státních archivech dochovala neúměrně kvalitnější pramenná základna než v ostatních krajích.

Jak již bylo zmíněno, málokterý *světský* rod si generačně neudrží jakoukoliv rodinnou pověst. Cílem této kapitoly bylo na začátku některých dějin jednotlivých rodů uvést zakořeněné legendy (kurzívou) a následně představit skutečné události, na jejichž základě vznikly. Na konci každé podkapitoly se nachází příslušné základní genealogické schéma, zvoleným výstupem se stal tzv. rodokmen.²⁰⁴

²⁰⁴ Tzv. rodokmen je takový typ genealogického výstupu, který má descendentní charakter a většinou zdůrazňuje mužské členy rodu. V podstatě se jedná o užší variantu rozrodu (tj. veškeré potomstvo jednoho manželského páru), kde se - zjednodušeně řečeno - sledují všichni potomci zakladatele rodu nesoucí stejné příjmení. Jedná se jak o potomky synů, tak o potomky neprovdaných dcer. Srov. K. ŘIČAŘ, *Rodokmen*, s. 137-138.

III. 1. Alešovi

„Cirkus ALEŠ založil okolo roku 1880 brat známého českého maliara Mikoláše Aleša – Jan Aleš. So svým putovným varieté jazdil predovšetkým v Bavorsku, kam siahajú korene cirkusovej rodiny Alešovcov.“²⁰⁵

Slovenští cirkusoví umělci Alšovi považují za svého zakladatele mirotického rodáka Jana Alše (1848-1867), bratra slavnějšího malíře Mikoláše²⁰⁶ Alše (1852-1913). Jak je patrné z následujících dvou schémat, Mikolášův bratr byl v uvedené době již třináct let po smrti. Vznik základu pověsti o příbuzenském vztahu s českým malířem nebyl složitý. Rodný městys Mikoláše Alše po dlouhou dobu obývala legenda mezi loutkáři, Matěj Kopecký (1775-1847), jehož podobiznu Mikoláš Aleš zvětšil. Předci Mikoláše Alše se s rodinou Kopeckých denně potkávali, neboť bydleli ve stejné Rybářské ulici.²⁰⁷ Faktem však je, že rod Alšů z Mirotic nikdy neloutkařil a neměl ve vlastnictví jakýkoliv cirkus. Příbuznost s cirkusovým rodem popřel i Mikolášův pravnuk Jan Mikoláš Vojna.²⁰⁸

Skutečným zakladatelem komediantského a později cirkusového rodu Alšů je jeho jmenovec Jan Aleš (*1842), narozen podruhyni Barboře Alešové (*1813) z Mezilesí u Pacova. V ní získal tento rod také domovské právo. Barbora Alešová při porodu svého syna zapisujícímu faráři záměrně uvedla falešné jméno i místo původu, představila se jako Marie Dvořáková, dcera obecního slouhy z Čáslavského kraje.²⁰⁹ Místní farář prakticky neměl šanci, jak její velmi strohou výpověď ověřit. V roce 1839 pobývala z více neznámých důvodů ve vězení, jak o tom svědčí pro tyto účely vydaný křestní list.²¹⁰ I o tři roky později se opět mohla dopustit nezákonného jednání, a proto při porodu svého syna zapřela svou pravou totožnost.

První zprávy o jejím synovi Janu Alešovi pochází z let 1869 a 1870, kdy si pražské místodržitelství zažádal o povolení k loutkářství, které mu bylo uděleno.²¹¹ V roce 1871 se přiženil do starobylého loutkářského rodu Janečků z Vonoklas. Při sňatku musel předložit rodný list a zároveň i vysvědčení o své skutečné

²⁰⁵ Historie rodu Alešů v podání rodiny Alešovi a Lánikovi z cirkusu Aleš-Barlay: <http://www.cirkus-ales.sk/Historia.html> [odkaz funkční k 17. červenci 2016].

²⁰⁶ V matriční knize je ovšem zapsán jako Mikuláš. SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Mirotice, kniha 10, s. 47.

²⁰⁷ J. TOMAN, *Rod píseckých a mirotických Alšů*, České Budějovice 1974, s. 49.

²⁰⁸ H. JORDAN, *Příběh*, s. 25.

²⁰⁹ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Soběslav, kniha 23, s. 196.

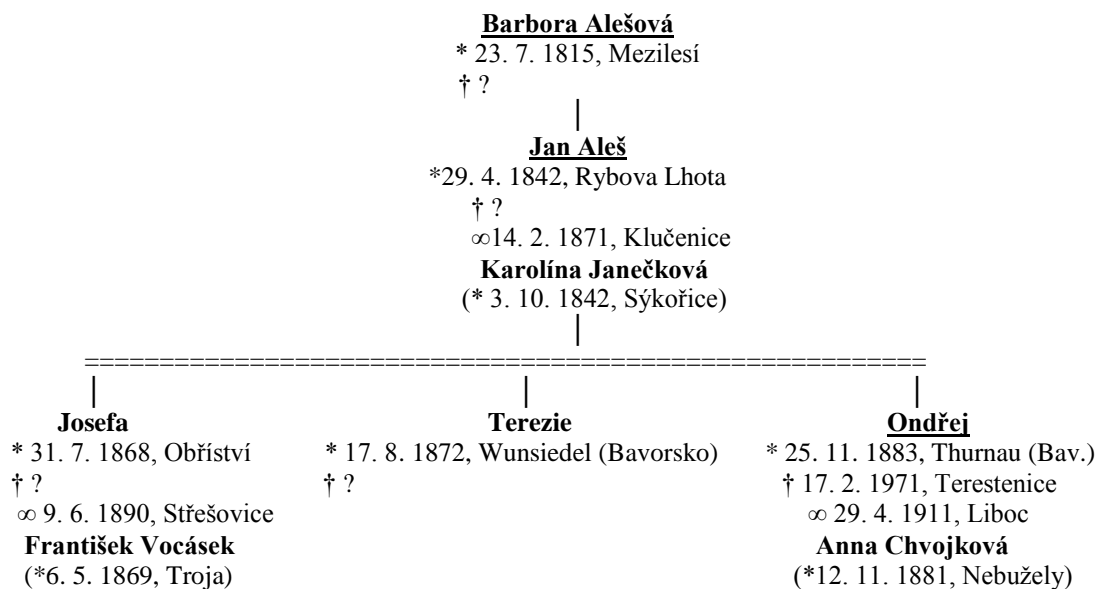
²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 213.

totožnosti.²¹² Před svatbou zřejmě ještě působil po středních Čechách, jak tomu nasvědčuje narození jeho nemanželské dcery Josefy.²¹³ Následně skutečně byl umělcem, který své umění představoval obyvatelům Bavorska, jak o tom svědčí místa narození jeho dětí Terezie a Ondřeje. Kromě loutkoherectví se dále živil jako provazochodec.²¹⁴

Cirkus Aleš založil až Janův syn Ondřej Aleš (*1883), který začínal jako artista.²¹⁵ Jeho tchán Ferdinand Chvojka byl majitelem loutkového divadla a také zvěřince.²¹⁶ Potomci Ondřeje Aleše vedou své cirkusy dodnes.²¹⁷

Rodokmen č. 1: Počátky komediantského rodu Aleš

Legenda:

*	narození
†	úmrť
∞	svatba

²¹² SOA v Praze, SMSK, FÚ Klučenice, kniha 18, s. 41.

²¹³ Tamtéž, FÚ Obříství, kniha 19, s. 11.

²¹⁴ AHMP, Sbírká matrik AHMP, FÚ Liboc, kniha O34, s. 54.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ AHMP, Sbírká matrik AHMP, řk. FÚ Bubeneč, kniha O17, s. 27.

²¹⁷ Národní slovenský cirkus Aleš-Barlay, Royale Cirque Arlet, Cirkus Andres, Cirkus Carini.

Rodokmen č. 2: Rodiče a sourozenci malíře Mikoláše Alše

III. 2. Beckovi

Bratři Antonín (*1775) a Matěj Beckovi²¹⁸ (*1777), první *světští* v rodě, se narodili v sedmdesátých letech 18. století v Přerubenicích na pomezí středních a severních Čech.²¹⁹ Oba bratři založili vlastní rodiny, které se po několik generací živily *světskými kumšty*. Počátek jejich činnosti úzce souvisí s napoleonskými válkami.

Starší z bratrů ze z nich vrátil jako patentální invalida²²⁰ infanterie 47. regimentu Vogelsang. Když se v roce 1809 v Blatné Antonín Beck oženil s Josefou Dubskou (asi *1789), byl již kromě vojenského zařazení zapsán také jako komediant.²²¹ Doposud se soudilo, že se živil hudbou a gymnastickými představeními až od roku 1820. Vzhledem k tomu, že se přiženil do rodiny Dubských, slavného rodu s dlouhodobou loutkohereckou tradicí, lze očekávat, že se svými kousky živil ještě nějakou dobu před svatbou. První loutkářské oprávnění získal teprve 18. ledna 1833 a mělo platnost do 9. dubna 1836 pro kraje Žatec, Rakovník, Plzeň, Prácheň a Klatovy.²²²

Antonínův syn František Beck (asi 1810-1891) se rovněž živil jako loutkář, gymnastik a hráč na harfu a na kolovrátek.²²³ Poprvé se oženil s Kateřinou Dubskou. Podruhé v roce 1845 dal přednost Anně Řábkové (*1829), dceři kováře a zároveň

²¹⁸ V matričních knihách psáno též jako Bekovi či Pekovi. V literatuře jsou ztotožňováni ještě s jihočeskými Pechy, ovšem to se jedná o chybu z neznalosti. Loutkáři a kramáři Pechovi neměli s Beckovými nic společného. Jan VYHLÍDKA, *Lexikon nedotknutelných*, Brno 2013, s. 171.

²¹⁹ SOA v Praze, SMSK, FÚ Mšec, kniha 3, s. 284 a 294.

²²⁰ Vysloužilý voják s finanční rentou.

²²¹ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Blatná, kniha 17, s. 43.

²²² J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 166.

²²³ Tamtéž.

prodejce cvoků „cvokaře“ Kašpara Řábka.²²⁴ Z hlediska sňatkové strategie šlo o nepochopitelný krok, protože snaha Antonína Becka byla přivdat a přiženit své děti do „velkých“ komediantských rodin. Jeho dcery se provdaly do rodiny Kočků a Staubertů, syna poprvé oženil s Dubskou. Svatba s dcerou *cvokaře* znamenala vylepšení společenského postavení pouze pro Annu Řábkovou, nikoliv pro jejího manžela. Necelého půl roku po smrti Františka Becka se vdova Anna znovu výhodně provdala.²²⁵

Jejím druhým manželem se stal jediný šlechtic mezi loutkoherci, Čeněk²²⁶ Celestýn, rytíř z Freienfeldu (1839-1905). Narodil se v Klatovech do zchudlé šlechtické rodiny, jeho otec byl již nucen živit svou rodinu jako sladovnický pomocník.²²⁷ Sám Čeněk Celestýn z Freienfeldu se vyučil tkalcem. Na vojnu narukoval v roce 1859, kde byl raněn. Po návratu do vlasti se učil u Josefa Becka (*1848), s jehož matkou se v roce 1891 oženil. V roce 1866, kdy uspěl u zkoušky, obdržel první loutkářskou koncesi.²²⁸ Hrával v klatovských hostincích. V létě měnil loutkové divadlo za gymnastiku a vystupoval společně s provazochodcem Janem Kellnerem (1831-1907).²²⁹

Sňatkem s vdovou Annou Beckovou se Čeněk Celestýn z Freienfeldu stal majitelem starého Beckova loutkového divadla včetně repertoáru her. I v pokročilém věku Anna Celestýnová z Freienfeldu svého manžela doplňovala při vystoupeních tancem na chůdách kolem bengálského ohně.²³⁰ Její syn Josef Beck i jeho tři bratři vlastnili svá vlastní loutková divadla, která podle potřeby doplňovali další profesí (provoz kolotoče a flašinetu, gymnastikou aj.).²³¹

O Matějovi Beckovi, zakladateli mladší větve rodu, se první zpráva o jeho kočovném způsobu života dochovala již z roku 1796. Tehdy šel „komediant *Matěj Pek z Líštan*“ za kmotra Matějovi Dubskému, synovi známého Pavla Dubského.²³² O tři roky později se v Kozojedech oženil s Marií Jakešovou (asi *1781), dcerou gymnastického umělce Jana Jakeše. Ani u jednoho snoubence nejsou uvedeni rodiče

²²⁴ SOA v Litoměřicích, SMSeK, FÚ Opočno, sign. 130/27, s. 41.

²²⁵ Tamtéž, s. 143.

²²⁶ Rovněž se všeobecně užívala i německá varianta jména Čeněk – Vincenc.

²²⁷ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Klatovy, kniha 21, s. 154.

²²⁸ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 225-226.

²²⁹ Český deník ze dne 19. 3. 1913, s. 2.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Více ke generaci dětí Františka a Anny Řábkové na základě jejich paměti NVC 5, 1910, č. 6, s. 137.

²³² SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Kasejovice, kniha 13, s. 5.

a jejich povolání, ale farář zde u obou poznamenal, že se vzali „světák“ a „svěťačka“.²³³ Není na místě se domnívat, že by farář považoval Matěje a Marii Beckovi za *světáky* v pravém slova smyslu. Spíše chtěl upozornit na jejich nestálost a živobytí ve významu *světem jdoucí*. Jedny z nejstarších matričních záznamů z dvacátých let 19. století o něm vypovídají, že byl *mechanickým hercem neb hráčem*²³⁴, přestože první loutkářské povolení měl získat až v roce 1833 pro Žatec, Rakovník, Beroun a Tábor.²³⁵ V době, kdy loutky publikum netáhly, uchýlil se ke gymnastice. Na nějakou dobu se stejně jako bratr Antonín usadil v Jimlíně nedaleko rodných Přerubenic. Delší trvalý pobyt v této obci pro ně a zejména pro jejich potomky následně bezproblémově zajistil domovské právo.

Z Matějových sedmi doposud známých dětí měl jediného syna Josefa Becka (asi *1815), který rovněž loutkařil a předváděl gymnastické kousky. I další generace rodu Becků se věnovaly stejnému řemeslu. Všechny Matějovy děti se sňatkem dostaly do význačných českých komediantských rodů – Vinický, Jung, Staubert, Flachs, Kaiser, Kludský a Rangl. Ze zeťů Matěje Becka vynikal loutkář a učitel František Vinický (1797-1854), rodák z Holic. Společně s Matějem Kopeckým (1775-1847) a Benešem²³⁶ býval označován za prvního „koryfee Thalie“.²³⁷

²³³ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Kozojedy, kniha 4, s. 1.

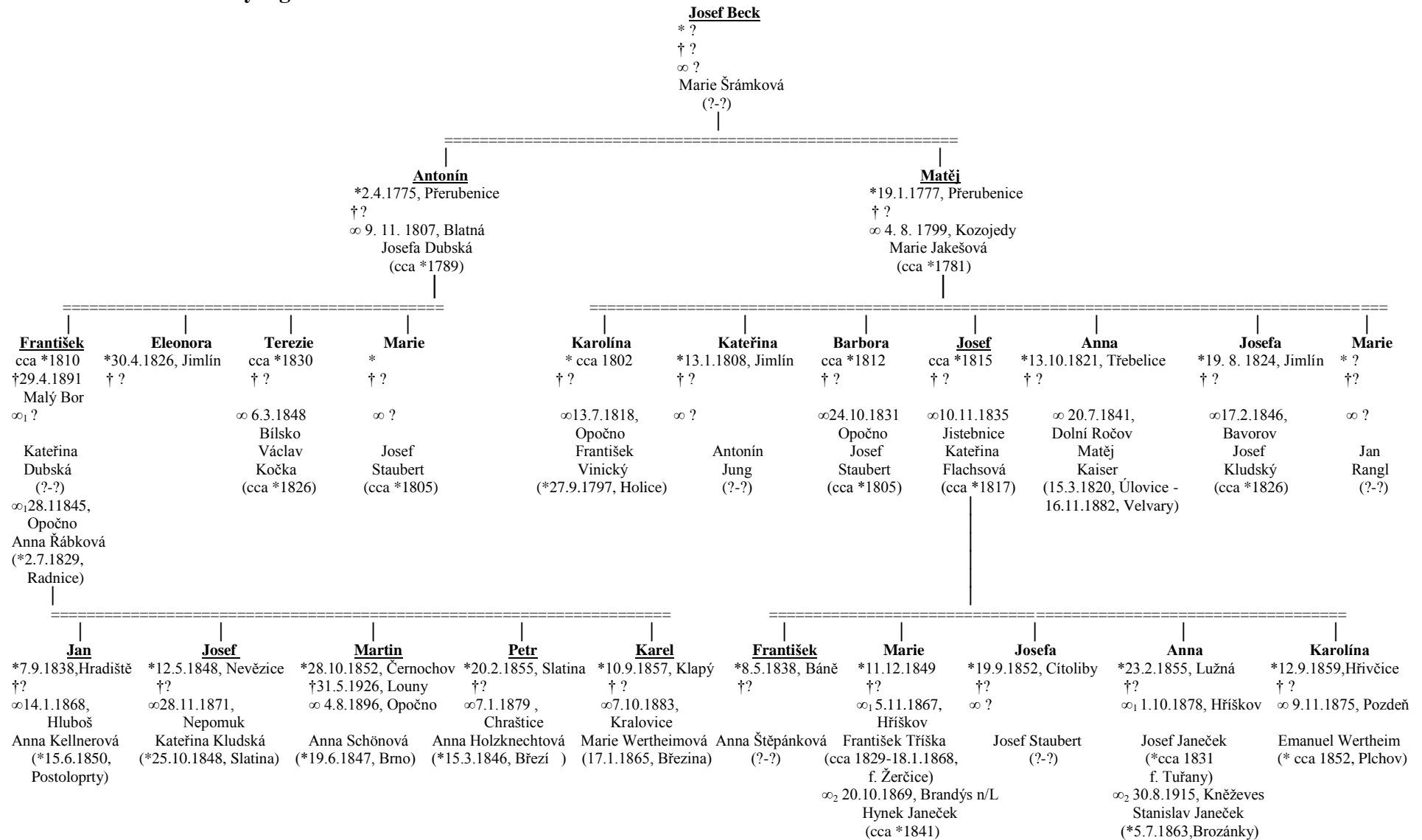
²³⁴ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Malšice, kniha 4, s. 568.

²³⁵ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 166.

²³⁶ Jeho křestní jméno není známo, Jaroslav Bartoš však doložil, že se nejednalo o loutkáře, ale o kouzelníka. Tamtéž, s. 119.

²³⁷ Tamtéž.

Rodokmen č. 3: První čtyři generace Becků

III. 3. Berouskovi

Nejstaršími písemně doloženými členy rodu jsou manželé Josef Brousek²³⁸ a Karolína, rozená Richterová z Křižanova. Původně pohodný Josef Brousek z Vilémova na Havlíčkobrodsku se následně živil jako hráč s marionetami. Měli tři děti, které se vydaly v otcových šlépějích – syna Ignáce²³⁹ a dcery Annu a Marii. Ignác Brousek (asi *1807) nebyl stejně tak jako jiní *světští* profesně vyhraněný. První zprávy o něm dokládají, že se živil jako potulný harfenista a gymnastik. Vůbec poprvé se v pramenech jeho jméno objevilo v roce 1829, kdy se v Chrašticích oženil s Josefou Holzknichtovou (asi *1807).²⁴⁰ Nevěstin otec Josef Holzknicht byl zakladatel později slavného loutkohereckého rodu.

V roce 1836 ženichovi zamítnuta žádost o koncesi loutkářství a gymnastiky.²⁴¹ Jestli ji v následujících letech nakonec získal, prameny neuvádějí, ale minimálně ve čtyřicátých letech 19. století se jako marionetní herec živil. Roku 1842 je však nečekaně uveden jako podruh v Sedlišti nedaleko západočeského Nepomuku, kde se mu narodila dcera Karolína.²⁴² Oficiální koncesi obdržel až v roce 1853.²⁴³ Jeho bydlištěm se stal Radkov u Vlásenice, ale o jeho případném dlouhodobém pobytu nejsou dochovány žádné důkazy.²⁴⁴

Loutkářskému řemeslu se od otce naučila i Ignácova sestra Marie, jejíž nemanželský syn Jan Berousek (*1843) založil druhou zcela samostatně se vyvíjející linii rodu Berousků. Zatímco Ignácova loutkářsko-gymnastická větev patřila domovskou obcí do Vlásenice u Tábora²⁴⁵, Mariina loutkoherecká zůstala věrná Vilémovu. Tato obec vedla ve svých knihách domovských příslušníků i větev třetího známého dítěte zakladatelů – dcery Anny, jež měla několik nemanželských dětí. V pokročilém věku sice vstoupila do sňatku s Antonínem Nespěšným, ale jejich (jejím) dětem zůstalo příjmení Berousek. Právě o této větvi rodu se hovoří jako o cikánech Berouscích. Její děti a vnoučata se rodily nejvíce po východních Čechách a Moravě.

²³⁸ Nejstarší doložená podoba příjmení vypadala takto.

²³⁹ Užívaná, byť nesprávná, česká obdoba tohoto jména je Hynek. Nadále bude používáno pouze křestního jména Ignác, ať už je matriční zápis psaný jakýkoliv.

²⁴⁰ SOA v Praze, SMSK, FÚ Chrašnice, kniha 7, s. 40.

²⁴¹ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 274.

²⁴² SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Vrčeň, kniha 9, s. 44.

²⁴³ H. JORDAN, *Příběh*, s. 79

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Ve Vlásenicích měla domovskou příslušnost i jedna linie potulných komediantů a kramářů Flachsů.

Několik členů této linie rovněž skončilo v nacistickém táboře Osvětim.²⁴⁶ Dnes Anniny potomci provozují stánkový prodej po poutích.²⁴⁷

Ignácův syn Silas Berousek (1844-1922) navázal na gymnastické umění svého otce a byl prvním provazochodcem v rodě. Se svou rodinou se ke sklonku svého života usídlil v Českých Velenicích. Zde Berouskovi provozovali biograf a na místním hřbitově se nachází jeden z rodinných hrobů.²⁴⁸ Začátky později slavného cirkusu Berousek má však na svědomí Ignác Valentin Berousek (1875-1937) z vilémovské větve rodu.

Synové a vnuci Ignáce Valentina Berouska si následně založili vlastní cirkusy (Centrál, Charlos aj.) Jako ke svému zakladateli se k němu hlásí všechny berouskovské cirkusy dnešní doby – Národní cirkus Originál Berousek, Sultán Berousek, Berosini, Bernes, Rudolf Berousek cirkus nebo Enrico Berousek. Jejich provozovatelé uvádí na svých webových stránkách celkem spolehlivou historii svého rodu či podniku bez jakýchkoliv citově zabarvených příběhů.²⁴⁹ I přes chybějící tradiční prezentovanou pověst rodu i zde však dochází k jisté sebeprezentaci a obhajobě své profese. Berouskovi se pyšní několika různými cenami a důležitými vystoupeními. Za všechny lze jako příklad uvést tři nejzajímavější.

Provazochodecká skupina Silase Berouska měla být za své výkony v roce 1911 oceněna císařem Františkem Josefem I.²⁵⁰ Roku 1981 získali první místo za vystoupení s medvědy z rukou japonského prezidenta Okahavi.²⁵¹ V roce 1989 Berouskovi získali od tehdejšího amerického prezidenta George Herberta Walkera Bushe ocenění za humánní drezúru medvědů.²⁵² Ani k jednomu uvedenému vysokému uznání však neexistují písemné doklady, které by slova cirkusových umělců doložily. Je tedy možné předpokládat, že Berouskovi byli pochváleni nanejvýš ústně s potřesením ruky. Jistou legitimizací drezúry zvířat rovněž mohli reagovat na stále sílící tlak ochranářů zvířat.

²⁴⁶ Antonín, Jaroslav a Cecilie Berouskovi mezi umučenými osvětimskými vězni: <http://base.auschwitz.org/wiezien.php?szukaj=Berousek&lang=pl&ok=szukaj&submit=Szukaj> [odkaz funkční k 17. červenci 2016].

²⁴⁷ K této větvi se prozatím podařilo vyhledat pouze několik ojedinělých matričních záznamů. Kvůli neucelenosti této větve nebude v následujícím schématu uvedena.

²⁴⁸ Jiří KUBÁT, *Českovelenický poutník*, České Velenice 2014, s. 72.

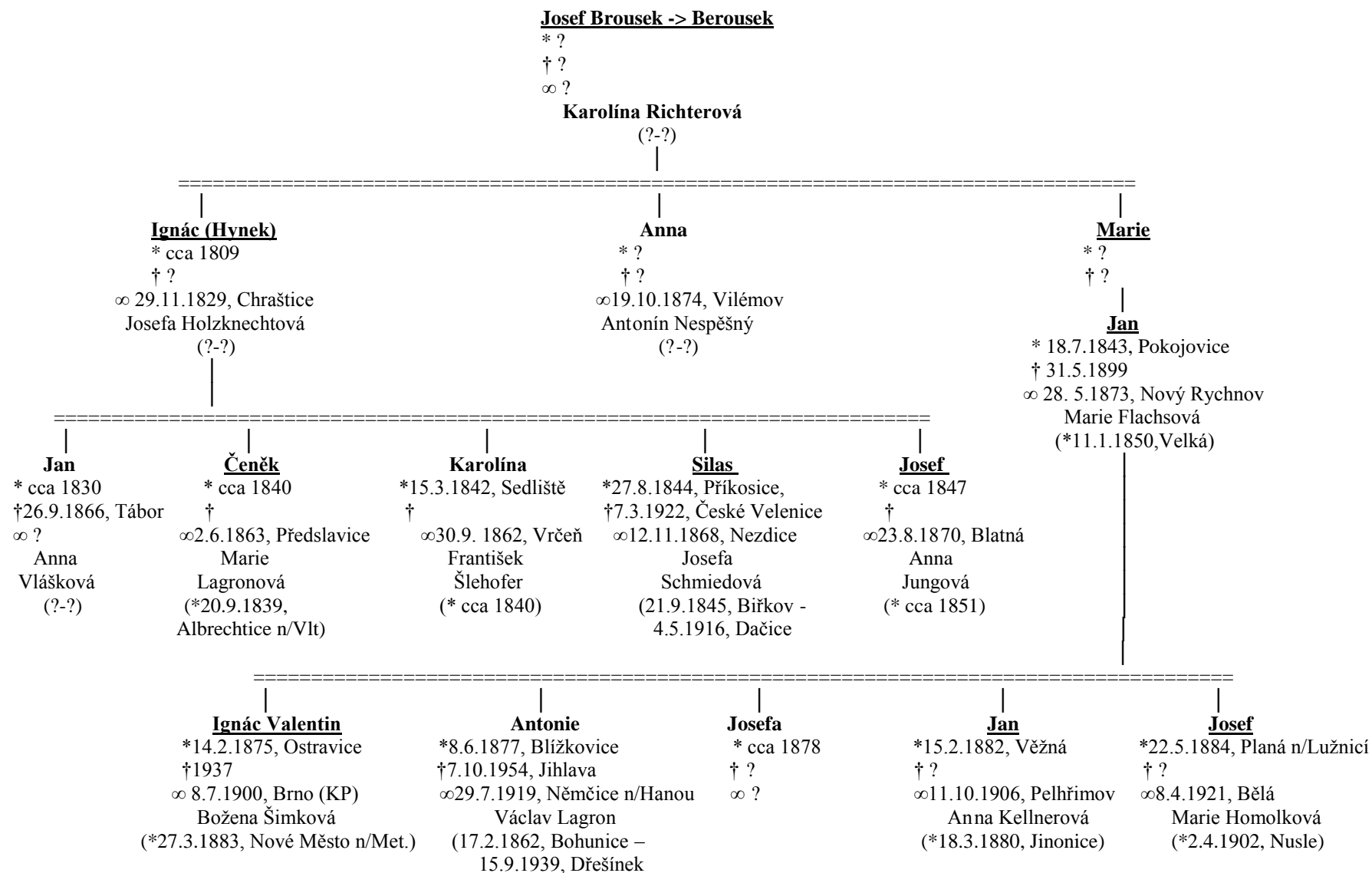
²⁴⁹ Národní cirkus Berousek: <http://www.berousek.cz/stranky/54-historie-cirkusu-berousek>; Cirkus Sultán Berousek <http://www.cirkusy.cz/cz/historie/>; Rudolf Berousek cirkus <http://www.cirk-berousek.cz/Historie.html> a další [všechny odkazy funkční k 17. červenci 2016].

²⁵⁰ H. JORDAN, *Příběh*, s. 79.

²⁵¹ V roce 1981 ovšem seděl na japonském trůně císař Hirohito. Pokud udávaný „prezident Okahavi“ vůbec existoval, rozhodně se nejednalo o nejvyššího představitele země, jak je to Berousky podáváno.

²⁵² Tento příběh je uveden na stránkách Národního cirkusu Berousek a Cirkusu Sultán Berousek.

Rodokmen č. 4: Dvě linie Berousků

III. 4. Dubští

Dubští patří k nejstarším, nejrozšířenějším, nejznámějším a zároveň k z heuristického pohledu nejproblematictějším *světem jdoucím* dynastiím. Kromě majitelů cirkusu působili ve všech ostatních *světských* profesích – handlíři koní, brusiči, kramáři, hudebníci, majitelé zábavných podniků, stínoherci, loutkoherci i gymnasté. Jsou příbuzensky spřízněni prakticky se všemi dalšími *světskými* rody. Dubští patří k *světským* s nejstarší a nepřerušenu tradicí, první zmínky o nich pocházejí již z první poloviny 18. století. Prameny 18. století ovšem podávají jen kusé informace o jejich původu, či jakýchkoliv dalších podrobnostech. Ve vzácných případech farář do matrik k Dubským zapsal „*homo vagi*“ či „*vagus*“ tj. pobuda.²⁵³

Do 18. století se podařilo vybadat šest samostatných linií. Pozorný badatel však musí počítat i s tím, že některé uváděné osoby mohou být jedny a ty samé. Farář se totiž mohl v matričním zápise přepsat nebo z neznalosti chybovat. U některých osob lze uvažovat o jejich příbuznosti v minulosti. Další problémy s objasněním rodinných vztahů přidělávají typická rodová a stále se opakující křestních jména. Pro snazší představu je možné rozdělit Dubské geograficky na jihočeské a středočeské, přestože nejsou vyloučeny jejich vzájemné rodinné vazby. Méně rozvětvenými jsou Dubští ze středočeského Kaňku u Kutné Hory. Březnice, Blatná a Chyšky u Milevska byly domovem pro jihočeské Dubské z 18. století. Jejich provázanost prozatím nebyla doložena. Později bylo domovských obcí Dubských rovněž několik – zmíněné Chyšky u Milevska, Předmíř, Obora u Mirovic, Podhájí u Temelína a Kaňk.

Mezi první držitele loutkářských koncesí, povolení stínových her a ohňostrojí z řad Dubských patřili: Jan (1786) z petrohradského panství, Václav (1787) a Josef z Malé Chyšky (1796).²⁵⁴ Ve stejné době působil i Pavel Dubský (*1757), měšťan a komediant z Mirovic. Právě on založil nejrozšířenější linii Dubských v jižních Čechách. Jeho manželkou byla Kateřina Ranglová, dcera právního posla z Volyně.²⁵⁵ I Ranglovi se později značně rozšířili a zařadili se do řady *světských* rodů s dlouholetou tradicí. Jejich čtyři děti se sňatkem spojily s rodem Kočků a Stýblů, dalšími starými a rozšířenými *světskými* rodinami.

Nejvýznačnější osobností ze středočeské linie byl Prokop Dubský (1854-1921). Působil jako loutkář především po jižních a jihozápadních Čechách. Ostatní Dubští

²⁵³ SOA v Praze, SMSK, FÚ Bubovice, kniha 10, s. 291.

²⁵⁴ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 40, 64 a 81.

²⁵⁵ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Kasejovice, kniha 13, s. 5.

z Kaňku zůstávali ve středních Čechách. Od konce osmdesátých století 19. století se natrvalo usídlil v Českých Budějovicích. Obecenstvo zaujal příznačným přízvukem a perfektním ovládním loutek.²⁵⁶ Kromě loutkoherectví proslul i svou fyzickou kondicí. V roce 1886 údajně získal přezdívku „rychlloběžec“, když přeběhl náměstí celkem sedmnáctkrát za dvacet osm minut.²⁵⁷ Doposud se přesně nevědělo, jaké byly jeho základní biografické údaje. Narodil se v Butovicích u Prahy již 4. července 1854 (nesprávně se uvádí 1855) a dožil v jihočeské metropoli.²⁵⁸

Z vltavotýnské větve rodu Dubských vynikal vnuk Matěje Kopeckého, Tomáš Dubský (1874-1965). Již od svého útlého věku pomáhal svému otci, od třinácti let sám namlouval některé role. Učňovská léta strávil po boku svého strýce Tomáše Kopeckého. Koncem 19. století si vybudoval vlastní loutkové divadlo. Hrál především klasické hry nejstarších českých loutkářů (Doktor Faust, Jenovefa, Don Šajn, Posvícení v Hudicích a další) a vlastenecké historické hry o Jiřím z Poděbrad a Václavovi IV. Ve stáří mu s hraním pomáhala dcera Božena. K závěru svého života se usadil v Hluboké nad Vltavou.²⁵⁹

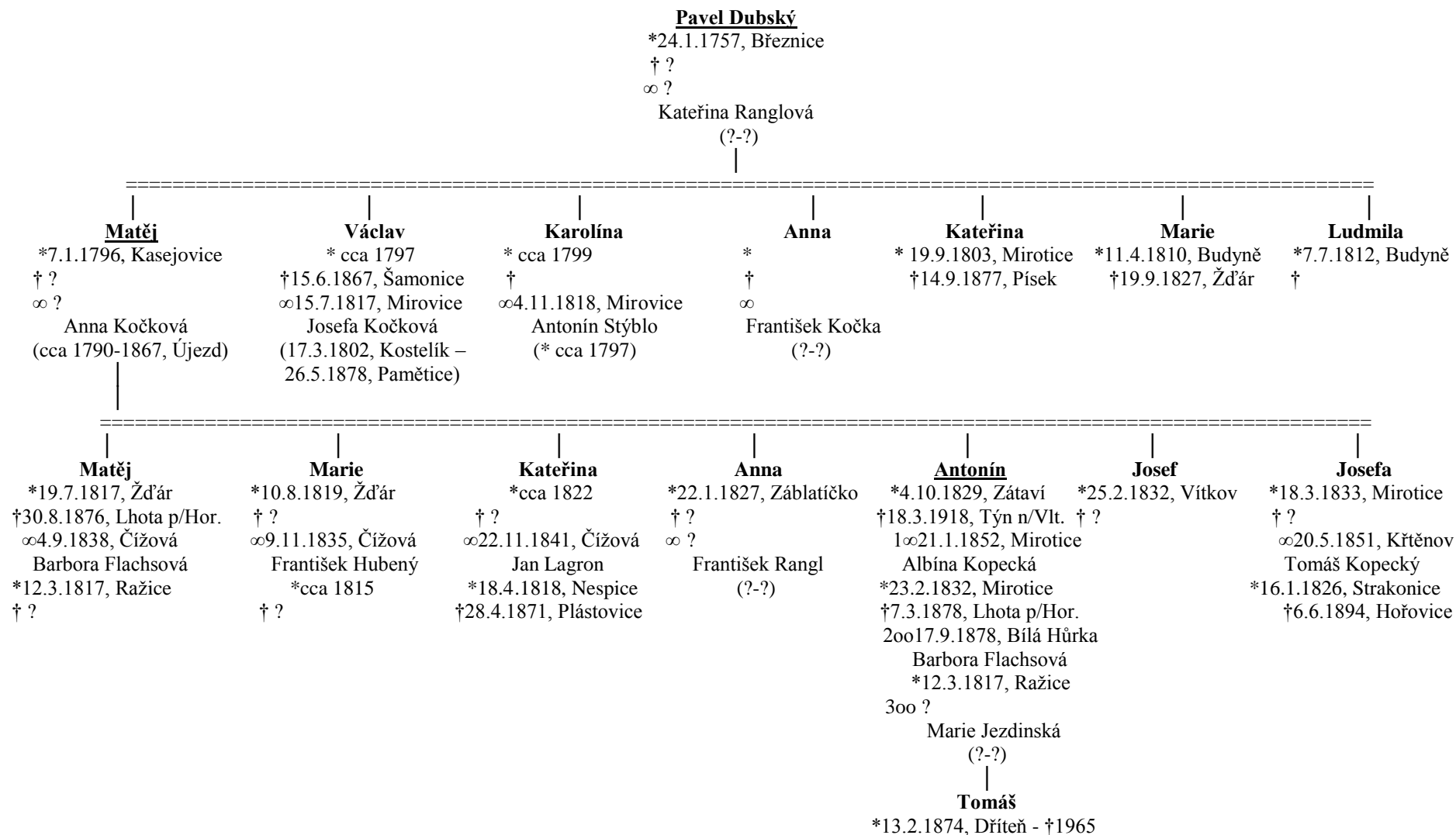
²⁵⁶ A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 132.

²⁵⁷ Vladimír STRNAD, *O Pocinovicích*, elektronický článek z roku 2015, s. 11. http://www.pocinovice.cz/e_download.php?file=data/editor/135cs_1.pdf&original=O+Pocinovic%C3%ADch.pdf [odkaz funkční k 15. květnu 2016.]

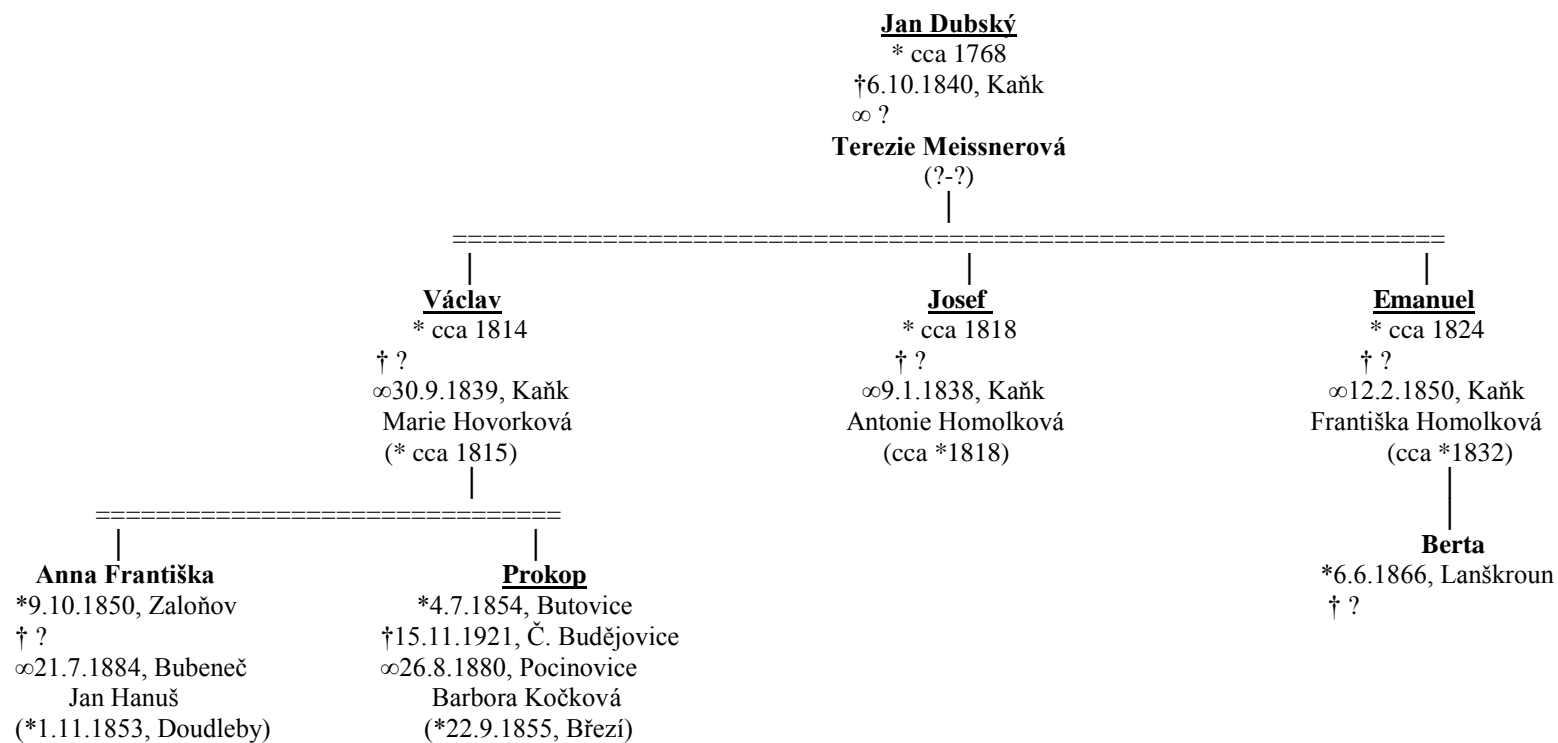
²⁵⁸ AHMP, Sbírká matrik AHMP, řk. FÚ Jinonice, kniha N5, s. 100.

²⁵⁹ A. DUBSKÁ, *Dvě století*, s. 132.

Rodokmen č. 5: Počátky Dubských z Mirovic

Rodokmen č. 6: **Dubští z Kaňku**

III. 5. Holzäpflövi

Počátky kramářského rodu Holzäpflů²⁶⁰ lze hledat ve Veselí nad Lužnicí, kde žili jako měšťané minimálně od poloviny 17. do poloviny 18. století. Jan Holzäpfel (*1721) byl prvním členem rodu, který opustil rodné město a začal obchodovat. Dva synové Matěj (1752-1803) a Martin (*1757) šli v otcových stopách. Linie mladšího Martina se zaměřila na obchod s knihami. Martinovi potomci si rovněž vybírali životní partnery mezi knihaři, konkrétně v rodě Mandelíčkových ze Skočic.²⁶¹

Dějiny Matějovy rodové větve jsou rozmanitější. Kramář a pláteník Matěj Holzäpfel se po roce 1780 usadil v Miroticích. Roku 1788 zakoupil polovárečný měšťanský domek.²⁶² Touto koupí se stal plnoprávným mirotickým měšťanem. Vzhledem k výnosnému plátenickému řemeslu si mohl dovolit zakoupit ještě jeden dům. Podle Jana Tomana se nikdy nemusel magistrát v Miroticích zabývat nějakými trestnými činy ze strany Holzäpflů. Nicméně zcela neznámí mu také nebyli. V říjnu roku 1795 proběhlo „*Narovnání sporu mezi Matějem Holzäpflem ze Lhoty (tj. Smetanova Lhota, kde Holzäpflövi po nějakou dobu žili.) a Matějem Olivou z Mirotic o neshodu při stavění trhových krámků. Odpustili si vzájemně, protože nemohli nic svědky dokázat.*“²⁶³

Matějovou manželkou byla Mariana Kořínková, údajně dcera kramáře Zikmunda Kořínka z Neveklova.²⁶⁴ Přestože se doposud nepodařilo dohledat sňatek těchto manželů, lze předpokládat, že nevěsta pocházela spíše z pohodnické rodiny.²⁶⁵ Manželům se narodilo při nejmenším dvanáct dětí, z toho tři nejstarší se později více zviditelnily. Prvorozená Marie (asi *1777) se provdala za kramáře Josefa Kiliána ze Zaječova a byla zakladatelkou této rozvětvené kramářské a později komediantské dynastie. Druhorozená dcera Rozálie (1779-1841) se provdala za Matěje Kopeckého (1775-1847) a syn Josef (1784-1852) byl otcovým nástupcem a majitelem rodného domu. Ten za svou manželku roku 1803 pojal Marianu Sedmihradskou, šenkýřovu dceru z hospody Labuť u stejnojmenného rybníka severozápadně od Mirotic.²⁶⁶ Josef Holzäpfel prodal zděděný dům a zakoupil nový v nedalekých Mirovicích, kde rod

²⁶⁰ Variant zápisu tohoto příjmení bylo mnoho: Holzapfl, Hulcepfl, Holcapfel a další.

²⁶¹ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Myšelec, kniha 5, s. 15; Tamtéž, FÚ Chelčice, kniha 40, s. 10.

²⁶² J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 27.

²⁶³ SOKA Písek, Toman Jan (1916-2003), kart. 42, inv. č. 1042, s. fol. (Nezpracovaný osobní fond.)

²⁶⁴ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Mirovice, kniha 7, s. 9.

²⁶⁵ Rod Kořínků (Hořínků) popisuje jako typický pohodnický a biřický J. VYHLÍDKA, *Lexikon*, s. 141-144.

²⁶⁶ SOA v Třeboni, SMJH, FÚ Pohoří, kniha 9, s. 59.

Holzäpfelů později získal domovské právo. Stejně jako otec se živil jako kramář a pláteník.²⁶⁷

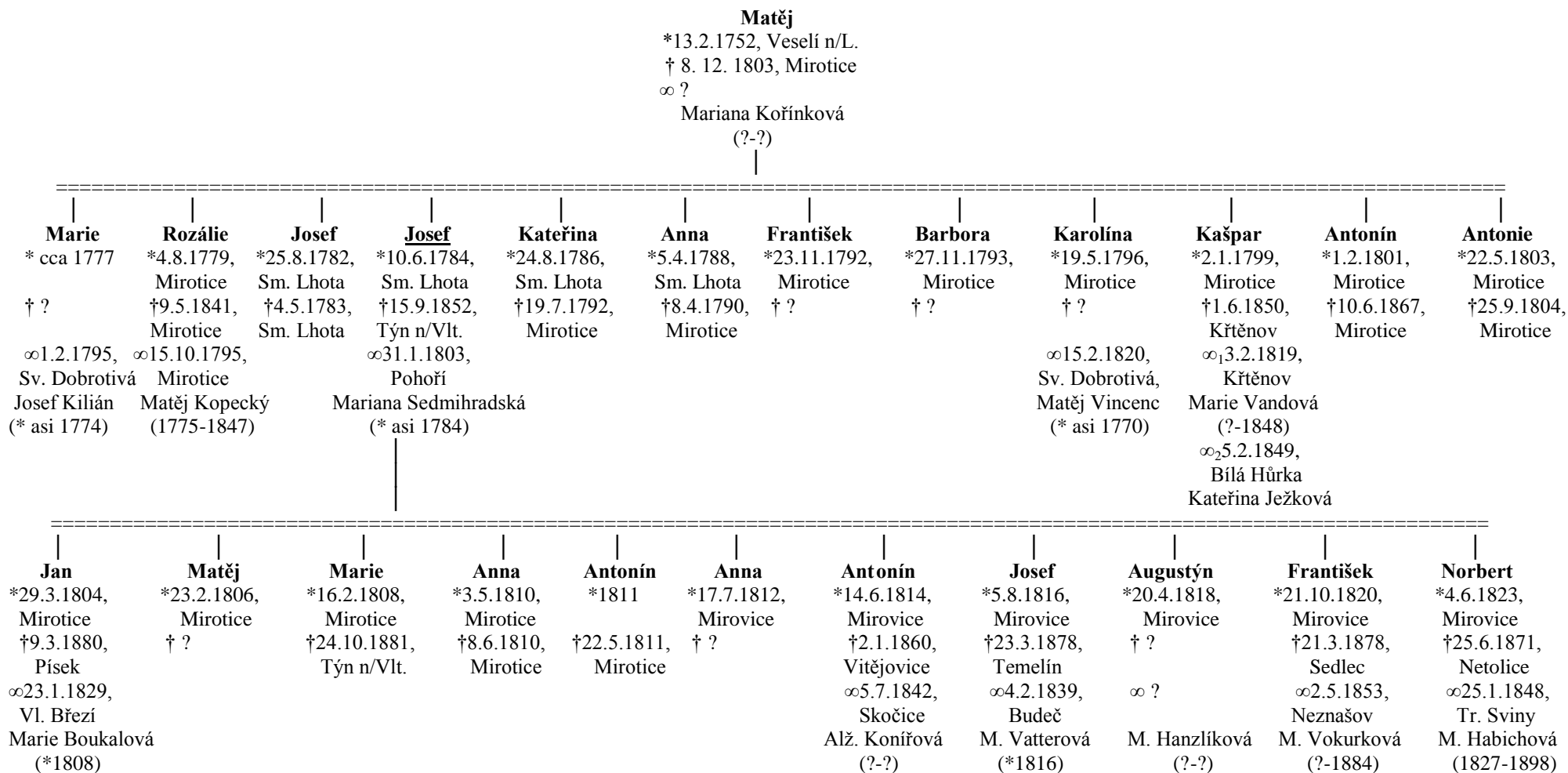
V následujících letech se Holzäpflovi rychle rozrostli. V SOkA Písek jsou dochovány seznamy vydaných domovských listů včetně detailního popisu jednotlivých žadatelů. Jako příklad lze uvést: „*Jan Holzäpfel. Kramář, 48 let, ženatý, jezdí po jarmarcích, prostřední postavy, kaštanové vlasy, oči modré, česky, psát nezná. Vydán 19. července 1850 na čtyři léta.*“ nebo „*Josef Holzäpfel. Kramář, 35 let, ženatý, jezdí po poutích a po jarmarcích, postavy prostřední, vlasy kaštanové, oči černé, znamení po neštovicích, jen česky. Vydán 16. června na čtyři léta.*“²⁶⁸ Z ostatních popisů souhrnně vyplývá, že převážná část členů rodu Holzäpfelů měla modré (případně „*rezavé*“) oči, černé nebo kaštanové vlasy a byla prostřední postavy. Uměli pouze česky a jen někteří z nich uměli číst a psát. Ani na základě těchto indicií však nebylo vždy možné popis spojit s konkrétními osobami.

Potomci Matěje Holzäpfela se ženili (či vdávaly) většinou opět za kramáře, případně komedianty. Mezi jejich příbuzenstvem lze kromě uvedených Kiliánů a Kopeckých nalézt též Fialovy, Habichovy, Jezdinských, Lagronovy, Urbanovy nebo Zahradníkovy.

²⁶⁷ SOkA Písek, Toman Jan (1916-2003), kart. 42, inv. č. 1042, s. fol.

²⁶⁸ Tamtéž.

Rodokmen č. 7: Tři generace Holzäpfelových (Matějova linie)

III. 6. Kaiserovi

„První Kaiser pracoval za třicetileté války u knížete Liechtensteina²⁶⁹ jako podkoní. Zamiloval se do písařovy dcery a chtěl si ji vzít. Tehdy ale platilo právo první noci, které nechtěl mladý podkoní respektovat. Se svou milou proto prchli. Kníže z Liechtensteina se jim pomstil tak, že je zakázal kdekoliv zaměstnat a oddat. Nikde se nemohli vzít, proto se jejich děti rodily pod dívčím jménem Kaiserovy životní partnerky – pod příjmením Staubert. Kvůli knížecímu nařízení se nikde nemohli živit poctivou prací, a proto se dali na dráhu kočovných komediantů.“²⁷⁰

Jméno nejstaršího písemně doloženého předka z loutkohereckého a provazochodeckého rodu Kaiserů bylo Vilém Kaiser. Přes snahu několika amatérských i poučených badatelů nebyly zodpovězeny otázky ohledně jeho původní činnosti a rodišti. Poprvé se o něm prameny zmiňují v souvislosti s narozením jeho syna Matěje (1820-1869). Zde je uveden jako poddaný panství Vraný. Matějovou matkou a Vilémovou zákonnou manželkou byla Terezie Staubertová.²⁷¹ Prameny uvádí, že byla dcerou posla knížete Dietrichsteina z Nepomyšle, Václava Stauberta.²⁷² Teoretickým dalším Vilémovým synem mohl být i jistý Antonín Kaiser z Plzně. Ten dostal loutkářské oprávnění v roce 1831 pro kraj Plzeňský a Loketský.²⁷³ Jeho návaznost na Viléma a Matěje Kaiserovy je však prozatím na úrovni domněnek.

Matěj Kaiser byl pražským guberniem často odmítán. Povolení k hrám s loutkami získal teprve v roce 1855.²⁷⁴ Nicméně již v roce 1841 je uveden jako mechanický umělec a provazochodec.²⁷⁵ Pět jeho dospělých dětí se rovněž věnovalo loutkám a provazochodeckým kouskům. Jako životní partnery si zvolily další členy rodin ze stejného socioprofesionálního prostředí, pohybující se převážně po středních Čechách – loutkáře Němcovy, gymnastiky Landgrafovy²⁷⁶ a loutkoherce Jungovy. U dvou svateb sourozenců Kaiserů a Landgrafů se jednalo o blízké příbuzenské sňatky.

²⁶⁹ Mělo by se jednat o Karla I. z Liechtensteina (1569-1627).

²⁷⁰ Ladislav Kaiser osobně, rozhovor ze dne 26. března 2016. Srov. M. SKOČOVSKÁ, *Světští*, s. 75.

²⁷¹ V matrikách psáno také jako Stauber, Štauber a Štaubert. Jedná se však o jeden rod. V diplomové práci bude příjmení nadále použito pouze ve tvaru Staubert.

²⁷² SOA v Litoměřicích, SMSeK, FÚ Dolní Ročov, kniha 32/14, s. 52-53.

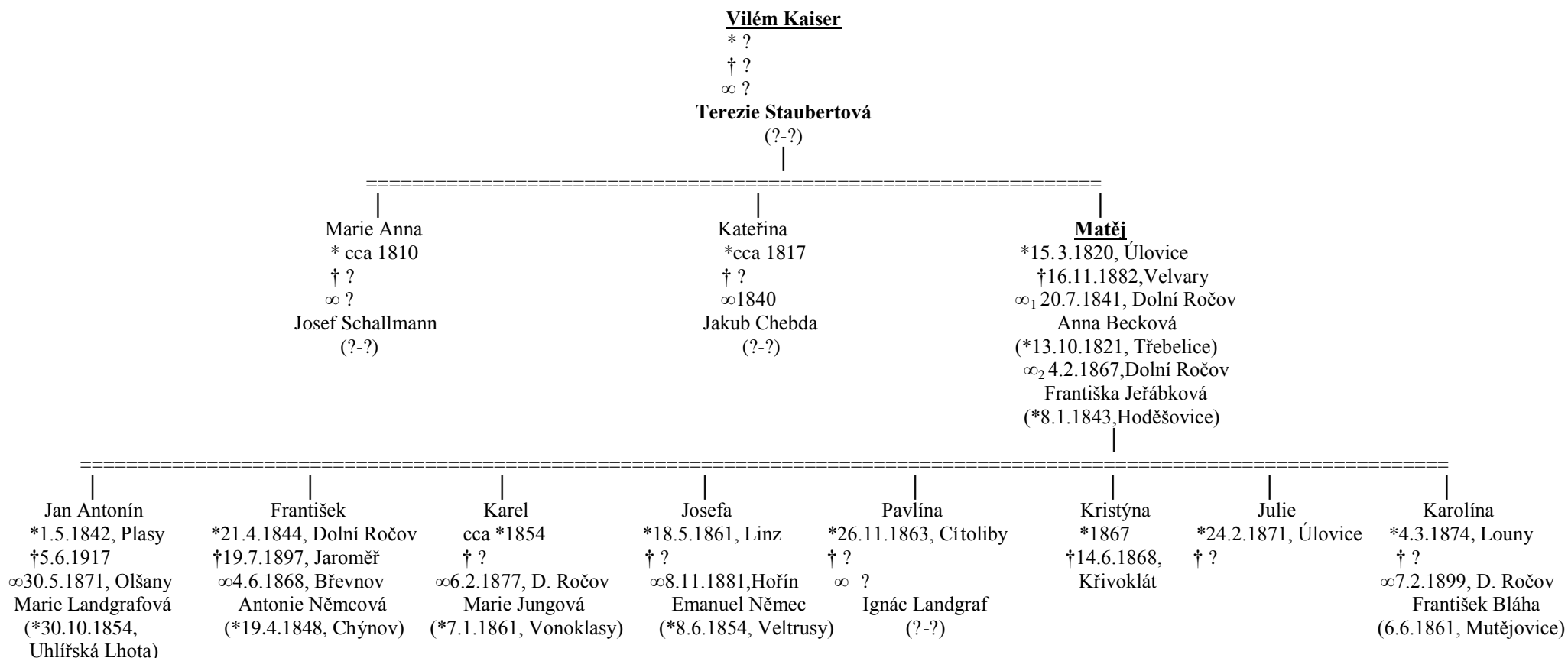
²⁷³ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 162.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 163.

²⁷⁵ SOA v Litoměřicích, SMSeK, FÚ Dolní Ročov, kniha 32/8, s. 40-41.

²⁷⁶ Dalším způsob zápisu byl Langraf, nadále v diplomové práci důsledně zapisováno jako Landgraf.

Rodokmen č. 8: **Tři generace Kaiserů**

III. 7. Kludští

Nejvíce rodinných pověstí s různými verzemi si opatruje bývalý cirkusový rod Kludských. Pro představu jsou zde uvedeny zkrácené verze jen několika z nich.

„Jan Sobieski kraloval v polovině století v Polsku a náš prapředeek (říkali jsme mu všichni děda) byl prý jeho generálním adjunktem. Babička dokonce tvrdila, že zachránil před Turky Vídeň, a že Turci pak za trest nepustili žádný evropský cirkus dál než do Cařihradu... Po smrti Sobieského musel prý uprchnout z Polska i se svými syny Antonínem a Václavem...“²⁷⁷

„Rod Kludských má své kořeny v Polsku. Antonín Kludský byl polským šlechticem, a coby adjutantovi posledního polského krále Augusta Poniatowského mu po revoluci v roce 1795 hrozila poprava. V předtuše nebezpečí prchl za hranice... Živili se tedy tím, že chodil po hospodách na okarínu, jeden z jeho synů ho doprovázel na kytaru...“²⁷⁸

„Nejstarší syn Antonína Kludského, který měl cirkus převzít po svém otci, chtěl v den své svatby předvést, jaké kousky se lvy umí. Jenže směsice ruchu, spousty lidí a také nezvykle vonící pán a v podivném obleku zřejmě lvy rozdráždily a ti na něj zaútočili. Před zraky jeho nevěsty a rodiny ho roztrhal lev Melenik. Otec a zakladatel cirkusu Antonín Kludský z toho onemocněl a za čas zemřel. Cirkus se nikomu nechtěl převzít, až byl povolán druhorozený Karel Kludský, který tou dobou studoval na kněze. To on koupil vilu v Jirkově. Byl to otec Karla Kludského mladšího, který je dodnes spojován s Jirkovem i nejslavnějším obdobím cirkusu.“²⁷⁹

„Karel Kludský byl můj přímej pradědeček. Byl zakladatelem slavného cirkusu Kludský o třech manéžích s 24 slony, obrovským zvěřincem a s artisty z celého světa. Třeba tam Čiňani dělali artistický kousky, kdy se za cop drželi někde za lana. Dělali tam nějaký

²⁷⁷ V. CIBULA – K. KLUDSKÝ, *Život*, s. 11-12.

²⁷⁸ Historii svého rodu popisuje kartářka Dagmar KLUDSKÁ <http://www.kludskakartarka.wbs.cz/Historie-Kludskych.html>, [odkaz funkční k 20. 3. 2016]

²⁷⁹ Chomutovský deník ze dne 16. 3. 2010: http://chomutovsky.denik.cz/zpravy_region/lvi-z-kludskeho-vily-zase-budou-kovovi-fesaci.html?diskuse=1 [odkaz funkční k 17. červenci 2016]; Útok lva na Antonína Kludského mladšího není jedinou zkazkou o nebezpečí v cirkusovém povolání. Jeho nejmladší bratr Bohumil Kludský (1876-1936) měl na poslední chvíli s tři a třiceti tržními ranami vyváznout medvědovi. V podobném duchu ještě s barvitějším popisem popsal rodovou historii i Rudolf Kludský (1893-1960). Národní listy ze dne 13. 4. 1931, s. 3-4.

*piruety ve vzduchu a tak dále. Prostě šílený věci, opravdu velký kumštýři, obrovský umění. Rodina Kludských funguje pořád. Ale cirkus už nemají. Ten cirkus se ve 32. roce bohužel potopil. Karel Kludský už neměl na to ho vést dál. Nebyla dobrá doba, byla krize, celoevropská. Chtěl ten obrovskej zvěřinec poslat po moři do rezervace v Africe. Ta loď se bohužel potopila.*²⁸⁰

Kludští kladou počátky svého rodu do Polska. Přestože se z odkazované doby nepovedlo dohledat relevantní údaje, lze se právem domnívat, že jejich původ byl český. Příjmení *Klucky* (hyperkorektně *Kludský*) bylo odvozeno od místního jména Kluky.²⁸¹ Ty se na území České republiky nachází čtyři.²⁸² Podle berní ruly z roku 1654 jeden rod Kludských žil na dnešním Václavském náměstí. V roce 1654 žil také jistý Daniel Kludský, sedlák z Dobřenic na Královéhradecku (necelých 20 kilometrů vzdušnou čarou od obce Kluky).²⁸³

Prvním skutečně doloženým předkem a zakladatelem rodu všech Kludských, kteří se živili loutkařením nebo v cirkusu, byl Josef Kludský (asi *1762-1843), toho času ze Strážovic²⁸⁴. Právě tento Josef Kludský (*asi 1762-1843) by měl podle rodových pověstí být oním polským šlechticem nebo generálním adjunktem. V roce 1790 získal loutkářské povolení a o osm let později o něj zažádal v Praze.²⁸⁵ Jsou to vůbec první zmínky o počátcích tohoto slavného rodu. První jeho manželkou, která je zachycena v pramenech, byla Anna Heinzová, údajně myslivcova dcera z Hostinného (nebo z Mostku u Vrchlabí nebo z Obrubec u Mladé Boleslavi).²⁸⁶ Podle jejího udaného místa původu by rovněž odpovídal původ Kludských někde na pomezí středních a východních Čech.

Z tohoto manželského páru jsou známé tři děti. V roce 1820, kdy Josefovi Kludskému (*asi 1762-1843) byly povoleny ohňostroje a stínové divadlo, uvedl, že je mu 62 let, je hlavou jedenáctičlenné rodiny, stará se o vlastních šest dětí a 90letou

²⁸⁰ Michal David v rozhovoru s Františkem Ringo Čechem na Českém rozhlasu: <http://www.rozhlas.cz/dvojka/rozhovory/zprava/ty-mas-jenom-zakladni-skolu-frantisek-ringo-cech-zpovida-michala-davida--1591292> [odkaz funkční k 17. červenci 2016]

²⁸¹ Dobrava MOLDANOVÁ, *Naše příjmení*, Praha 2010, s. 85.

²⁸² V bývalém okrese Písek, Hradec Králové, Kutná Hora a Mladá Boleslav.

²⁸³ Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ, *Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651, I. svazek / A-L*, Praha 2003, s. 760.

²⁸⁴ Údajně by se mělo jednat o Strážovice na Klatovsku, tamní matriky probádaný s negativním výsledkem.

²⁸⁵ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 63-64.

²⁸⁶ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Bavorov, kniha 13, s. 274.

matku. Řemesla se naučil od zesnulého otce.²⁸⁷ Povolení dostal pouze pro Prácheňský kraj. Další koncesi získal v roce 1828 a poslední oprávnění pochází z roku 1842.²⁸⁸ S druhou manželkou Terezií Kočkovou (asi *1791), vdovou po loutkáři Václavovi Urbanovi (*1766), se oženil 7. září 1825 v Bukovniku jako údajně 65letý vdovec.²⁸⁹ Josef Kludský zemřel na sešlost věkem 20. ledna 1843 v Sedlici (okres Strakonice) údajně jako 81letý stařec.²⁹⁰ V matrikách je označován jako *stínohráč, kejklíř neb komediant, herec malého divadla, komediant, hráč s marionetami* nebo obdobně *Marioneten Schauspieler a majitel panoramy*. Živil se také předváděním mechanického divadla a pořádáním ohňostrojů.²⁹¹

V jeho šlépějích pokračovali dva synové z druhého manželství – syn Josef (asi *1826) a syn Antonín (*1829). Patrně jeho prvorozený syn Jan (asi 1802-1856) se usadil v Bavorově a živil se jako zlatník.²⁹² V letech 1847, 1850, 1852 a 1854 však hrál s pimprlaty v Klenčí pod Čerchovem jistý Jan Kludský u hostinského Karla Hamrle.²⁹³ Není příliš pravděpodobné, aby se jednalo o téhož zlatníka Jana Kludského (asi 1802-1856) z Bavorova, neboť u všech svých deseti dětí je uveden jako souseď z Bavorova 73.²⁹⁴ A ani jedno z nich se po stopách svého děda nevydalo.²⁹⁵ Proto je více pravděpodobné, že v Klenčí pod Čerchovem oněhdy hrál starší ze synů z druhého manželství, Josef Kludský (asi *1826).

Ten se živil jako loutkoherec a provazochodec. Měl domovskou příslušnost v Bavorově, ale působil také kolem Mačic u Bukovníka.²⁹⁶ U něj je prozatím známo sedm jmen jeho potomků, ale je více než jisté, že to nebude konečný počet. Ani jeden ze dvou prozatím známých synů se loutkám nevěnoval. Josef Kludský (1856-1896) provozoval střelnici a Antonín Václav Kludský (*1863) byl majitelem zvěřince. Ten je často mylně ztotožňován se svým známějším strýcem Antonínem (*1829), rovněž majitelem později slavné Kludského menažerie.²⁹⁷ Josef Kludský (1856-1896) ani jeho bratr Antonín Václav Kludský (*1863) po sobě patrně nezanechali potomků. Josefova (asi *1826) starší linie vymřela po meči.

²⁸⁷ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 132.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 132-133.

²⁸⁹ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Bukovník, kniha 17, s. 16.

²⁹⁰ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Sedlice, kniha 19, s. 97.

²⁹¹ H. JORDAN, *Příběh*, s. 67.

²⁹² SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Bavorov, kniha 20, s. 98.

²⁹³ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 182.

²⁹⁴ Např. SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Bavorov, kniha 13, s. 274.

²⁹⁵ Např. SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Chotěšov, kniha 23, s. 109.

²⁹⁶ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 132.

²⁹⁷ H. JORDAN, *Příběh*, s. 68.

Antonín Kludský (*1829), jehož přesné datum a místo narození bylo dlouhou dobu uváděno v duchu rodové tradice nesprávně, se narodil 6. února 1829 v Tažovicích č. 11 na Strakonicku.²⁹⁸ Začínal jako vlastník malého loutkového divadla. Poslední koncese pro provozování loutkového divadla mu byla udělena v roce 1860, ale loutkařil až do roku 1881.²⁹⁹ V roce 1862 jezdil mimo jiné s panoramou, ale za následující dva roky již vystupoval jako majitel zvěřince. Tradičně se uvádí, že k prvním zvířatům patřila opice a papoušek, které později rozšířil o další primáty, exotické ptactvo, hady, aligátory, až si měl v roce 1868 poříditi prvního lva, jenž však nepřečkal ani první zimu.³⁰⁰ V novinových inzerátech ze sedmdesátých let 19. století Antonín Kludský lákal také na jaguáry, pantery, hyeny, leopardy a peruánské lamy.³⁰¹ Svůj zvěřinec nadále postupně rozšiřoval.

Z legendárních dvaceti (či dva a dvaceti) synů Antonína Kludského a Marie, rozené Dubské (1832-1909), bylo do této doby prameny spolehlivě doloženo sedm.³⁰² Osmý je zachycen ve vzpomínkách jeho synovce Karla Kludského (1891-1867).³⁰³ Vzal-li by se v úvahu fakt, že průměrný interval mezi porody byl zhruba dva roky,³⁰⁴ mohli by mít manželé (za předpokladu nenarození dvojčat) dalších maximálně osm dětí. S ohledem na působení rodiny Kludských v zahraničí je dohledání všech jejich potomků v blízké budoucnosti nereálné. Dvacet dětí u tohoto manželského páru je však prakticky vyloučeno. Pro nebezpečnou práci, způsob života a genetickou zátěž rodu musí badatel uvažovat i nad potraty nebo problémy s početím. Antonín Kludský podle rodinných pamětí zemřel v roce 1895 v Budapešti, ale i toto udánlivé datum je pouze součástí bájného příběhu o smrti prvorozeného syna Antonína (asi *1857) v drápech lva.

Pečlivou excerpcí dat byly objasněny skutečné rodinné vztahy. Nejstarším synem výše uvedených manželů byl Václav Kludský (*1849). Na základě zvykového práva měl otcův podnik zdědit prvorozený syn. Pouze v případě toho, že k řemeslu nebyl a našel se šikovnější sourozenec, dědictví bylo předáno jemu. Václav Kludský zdědil loutkářské vlohly a nadále se věnoval divadlu.³⁰⁵ Již zmíněný Antonín Kludský

²⁹⁸ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Volenice, kniha 9, s. 359.

²⁹⁹ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 133.

³⁰⁰ V. CIBULA – K. KLUDSKÝ, *Život*, s. 14.

³⁰¹ H. JORDAN, *Příběh*, s. 68.

³⁰² Na základě dědického řízení po smrti Marie Kludské lze však ještě uvažovat o dalších dvou dětech – synovi Jindřichovi a dceři Marii. Jejich skutečné rodinné vztahy však prozatím nebyly dostatečně odhaleny. Plzeňské listy ze dne 22. 8. 1910, s. 7.

³⁰³ V. CIBULA – K. KLUDSKÝ, *Život*, s. 10.

³⁰⁴ Více k studiu plodnosti např. Ludmila FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, HD 12, 1987, s. 207-224.

³⁰⁵ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Milevsko, kniha 24, s. 227.

mladší (asi *1859) rozhodně nezemřel na své svatbě. A jelikož ani on nakonec nepřevzal rodinné dědictví, mohlo by se spekulovat o jeho talentu. Oženil se roku 1883 v Plzni s Josefou Müllerovou, dcerou tamního truhláře.³⁰⁶ Ženich byl představen jako majitel zvěřince ze Lvova. Tamější matriční knihy zemřelých i dobový tisk o jakémkoliv úmrtí v cirkuse ve spárech lva však mlčí. Historkou o lvu zabijákovi mohli Kludští chtít zastřít i fakt, že došlo k nevyrovnanému sňatku, který nebyl podle představ ostatních členů rodu.

Jediný útok lvů na krotitele v cirkuse Kludský odnesl jejich zaměstnanec Jan Šanda ve Velvarech v roce 1888. Ten si všiml, že je špatně dovřená klec se třemi bengálskými lvi a šel ji zavřít. Jeden z lvů mu utrl ruku. Přestože byl Jan Šanda z drápů lvů vysvobozen, zemřel v Praze v nemocnici.³⁰⁷ Jistou inspiraci ve vytvoření této legendy mohl poskytnout i skutečný případ z roku 1874, kdy byl v Lipsku rozsápán lvem majitel menažerie Kreutzberg.³⁰⁸

Karel Kludský (1864-1927), jenž převzal, zvelebil a celosvětově proslavil otcův podnik, patrně nikdy kněžských seminář v Hradci Králové nenavštěvoval. Vedení cirkusu se chopil jako nejschopnější ze sourozenců zřejmě po nijak tragických a vypjatých událostech po svém otci Antonínovi. Podle udání Antonín Kludský zemřel v roce 1895 v Budapešti, avšak novinový článek z roku 1899 o srážce *elektrického vozu* se zvěřincem Antonína Kludského v pražské Libni napověděl, že ani datum úmrtí zakladatele slavné menažerie není uváděno správně.³⁰⁹ Přesné datum a místo jeho smrti zatím objeveno nebylo, pravděpodobně zemřel za hranicemi.

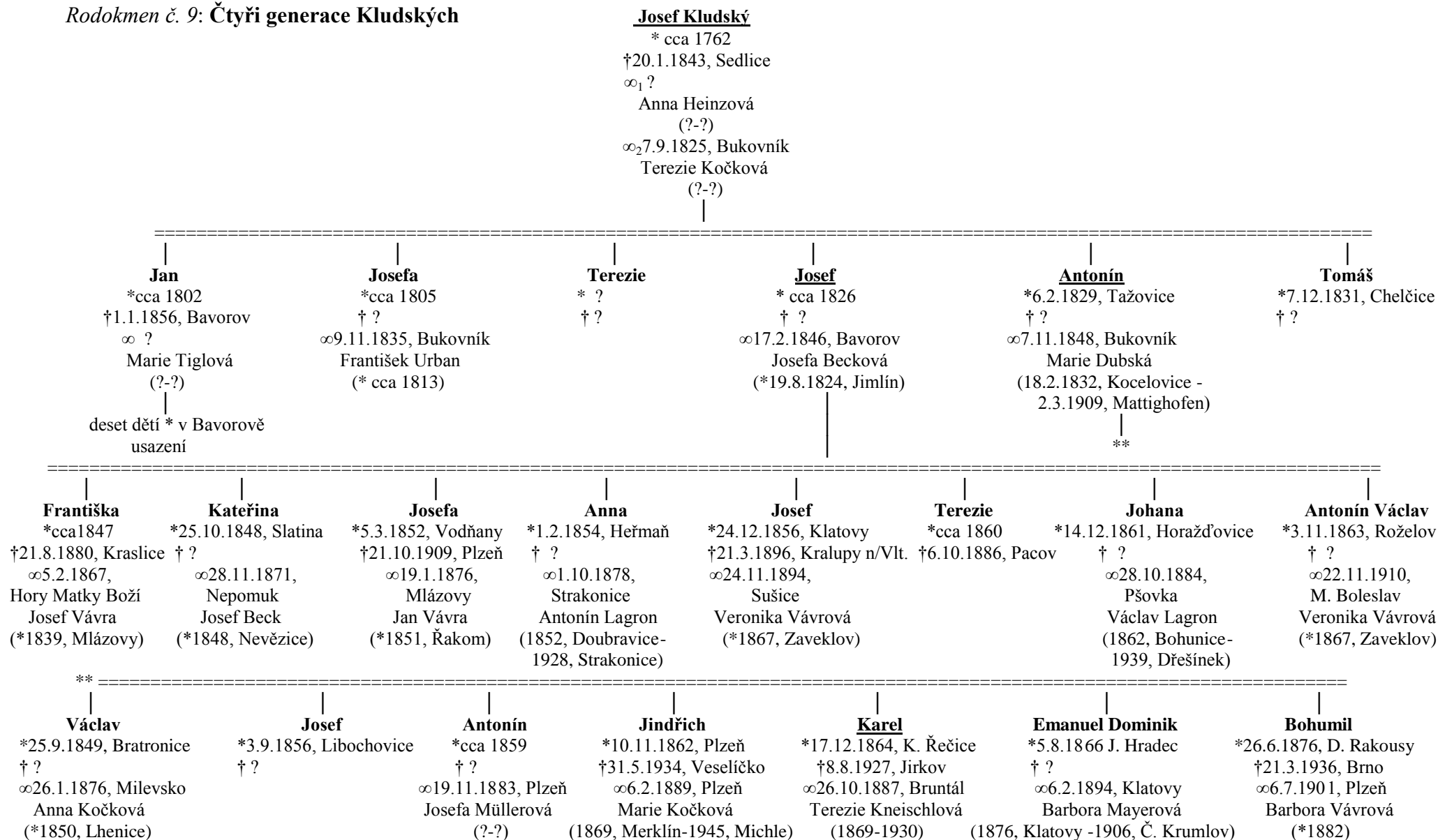
³⁰⁶ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Plzeň, kniha 80, s. 245.

³⁰⁷ Plzeňské listy ze dne 19. 4. 1888, s. 3

³⁰⁸ H. JORDAN, *Příběh*, s. 68.

³⁰⁹ Národní politika ze dne 10. 9. 1899, s. 7.

Rodokmen č. 9: Čtyři generace Kludských

III. 8. Kopečtí

Dějiny málokterého loutkářského rodu jsou zmapované tak podrobně, jak je tomu v případě loutkoherců Kopeckých. Poslední stěžejní práce o nich však vyšly již v šedesátých letech minulého století a od té doby se objevilo pouze několik studií, které v zásadě nepřinesly nic závratného. S ohledem na věhlasnost a zároveň probádanost tohoto rodu, budou na následujících stránkách předkládané diplomové práce přiblížena pouze některá zcela nová fakta o prvních třech generacích.

Za zakladatele zřejmě nejslavnějšího loutkářského rodu je považován Jan Kopecký. Podle svého udání se narodil v Praze na Novém Městě. Jeho otec i bratři sloužili jako vojáci.³¹⁰ Svůj věk nebo rok narození neuvedl a stejně tak neudal ani korektní místo příchodu na svět. Tento fakt dělá z nalezení přesného data a místa jeho narození téměř neuskutečnitelný úkol. Doposud nejstarší písemná zmínka o něm pochází z 24. února 1775, kdy se Janu Kopeckému a jeho manželce Anně Marii Alžbětě narodil v Libčanech nebo v nejbližším okolí syn Matěj Kopecký (1775-1847).³¹¹ V roce 1779 zažádal zemské guberniu o povolení loutkových her a provazochodectví. O devět let později opět neúspěšně usiloval o povolení stínového divadla a komedií.³¹² Roku 1785 se poprvé objevily zprávy o působení Jana Kopeckého v jižních Čechách, se kterými byl rod Kopeckých od té doby spojován.

Působení jednoho z nejstarších českých loutkářů bylo dosavad doloženo ve Strážovicích u Mirotic (asi 1785-1791) a v Lažanech na Strakonicku (1792-1808). V obou obcích po zmíněný čas vlastnil Jan Kopecký nemovitost a stal se z něj poddaný člověk. Po zamítnutí jeho žádosti o udělení koncese v roce 1807 byl následujícího roku donucen prodat chalupu v Lažanech a odešel neznámo kam. V té době mu bylo zhruba 64 let a živil svou údajně o deset starší manželku.³¹³ Jen náhodou byl ve fondu velkostatku Protivín učiněn zlomový objev. Zde bylo nalezeno rozhodnutí protivínského úřadu o povolení k cestování a následné vydání cestovního pasu pro komedianta Jana Kopeckého z Myšence a jeho přítelkyni („mit seiner Freundin“) pro Prácheňský a Písecký kraj z roku 1814.³¹⁴

³¹⁰ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 56.

³¹¹ SOA v Zámrsku, SMVK, FÚ Libčany, inv. č. 5098, s. 110.

³¹² J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 56-57.

³¹³ J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 25.

³¹⁴ SOA v Třeboni, Vs. Protivín, kart. 1103, inv. č. 3833.

Následně byly prověřeny soupisy poddaných a gruntovní knihy pro obec Myšenec z let 1808-1815 a v uvedeném časovém rozmezí jméno Jana Kopeckého a jeho doprovodu zaznamenáno nebylo. To mohlo znamenat dvojí – buď Jan Kopecký nadále patřil k poddaným jiného než protivínského panství (zřejmě stále k Lažanům), nebo bylo jeho působení v Myšenci pouze krátkodobého charakteru. Vrchnostenští úředníci ho tudíž nestihli zapsat do nového soupisu poddaných. Vysvítá však ještě otázka, jestli opuštěním lažanského působiště znovu nenabyl svobodu.

Vzhledem k pokročilému věku Jana Kopeckého a usedlému způsobu života, jenž vedl v posledních bezmála třiceti letech, nepřipadalo příliš v úvahu, že by se vydal na nějaké delší cesty. Tato úvaha se ukázala být správnou, jelikož komediant Jan Kopecký zemřel 29. března 1815 v sousedním Selibově č. 1. Podle tamní matriky se dožil sedmdesáti let a za příčinu úmrtí byly určeny souchotě, což byl dobový název pro tuberkulózu. Na základě odhadů by se tudíž měl narodit někdy kolem roku 1745, přestože je všeobecně známo, že uvedený věk v matrikách zemřelých býval pouze orientační a často zaokrouhlován. Jiné informace, například o jeho rodinném stavu či případné příslušnosti k jiné vrchnosti, farář nepřipsal. Jana Kopeckého pochovali na farním hřbitově v Myšenci.³¹⁵

Proč zemřel zrovna v Selibově, se nepodařilo spolehlivě prokázat. Selibov leží na hlavní cestě z Myšence ve směru na Písek. Starý, nezaopatřený a nemocný loutkář se mohl vydat za svým zajištěným synem Matějem Kopeckým, jenž toho času pobýval v Miroticích. Napovídalo by tomu i výše uvedené povolení k vydání cestovního pasu pro Prácheňský a právě Písecký kraj. V Miroticích se Janův syn Matěj živil podomním obchodem s ovčí vlnou a galanterním zbožím, ale pravidelný příjem dostával také jako cestář. V letech 1813 až 1816 se prováděla rekonstrukce staré císařské silnice vedoucí přes Mirovice, na jejímž průběhu se Matěj Kopecký podílel. V roce 1814 společně s manželkou Rozálií, rozenou Holzäpflovou (1779-1841), obývali vlastní chalupu č. 112, tudíž zažívali nejlepší roky svého života.³¹⁶

Matěj Kopecký prožil bohatý život po boku své manželky a šesti přeživších dětí. V různých částech svého života se živil jako komediant, loutkoherec, kramář, hodinář a cestář. Definitivně se jako hráč s marionetami začal živit nejdříve v roce 1817. Jeho profesní život byl již celkem obstojně a do detailu zmapován jak Jindřichem Veselým,

³¹⁵ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Myšenec, kniha 8, s. 18.

³¹⁶ J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 65-66.

Janem Tomanem, tak i Jaroslavem Bartošem. U koho jsou ale stále otazníky a zmatky, tak to u Matějových potomků.

První pokus o rodokmen Matěje Kopeckého a jeho pokračovatelů učinil Jindřich Veselý v roce 1927 k 80. výročí úmrtí českého loutkáře.³¹⁷ Dopustil se však řady hrubých chyb. Tentýž, avšak zcela červenež proškrtaný a poznámkami popsaný rodokmen se nalézá v osobním fondu Jana Tomana.³¹⁸ Ten byl druhým člověkem, jenž se již se vši profesionalitou zhostil stejného úkolu a z Jindřicha Veselého při tvorbě mnohem přesnějšiho rodokmenu Kopeckých vycházel. Jeho rodopisná práce zůstala po desítky let nepřekonána, až moderní doba a s tím související digitalizace archivních pramenů ukázala několik jejích slabin.

V první řadě ještě nebyla definitivně zodpovězena otázka, kolik potomků celkem Matěj Kopecký zplodil. Podle pověsti jich měl mít dvacet, z toho patnáct synů. Oficiálně se stále uvádí, že jich měl dohromady patnáct a dospělosti se dožilo pouze šest z nich. Ovšem do celkových patnácti dětí je započítáváno údajné, jménem neznámé dítě, které se Matěji Kopeckému mělo narodit a zemřít někdy mezi lety 1798 a 1799 kdesi mimo Mirovice. O jeho existenci byl přesvědčen Jan Toman vzhledem k pravidelným porodům Rozálie Kopecké a jeho přesvědčení se ujalo i u laické veřejnosti.³¹⁹ Faktem však je, že totožnost případného dítěte doposud nebyla odhalena, stejně tak nebyl vyloučen případný potrat v inkriminované době.

Naopak se podařilo objevit doposud neznámé, snad skutečně nejmladší dítě Matěje a Rozálie Kopeckých. Nejmladší syn František se narodil 2. prosince 1823 v Bezděkově, v místní části Strakonice.³²⁰ O devět dní později tamtéž zemřel.³²¹ Nutno dodat, že Jan Toman měl v roce 1958 k objevení tohoto záznamu velmi blízko. Snaha však vyšla na prázdno, neboť autor uváděné monografie nakonec ztroskotal na neochotě nebo na neschopnosti pracovníků tehdy Státního archivu v Třeboni, které zažádal o rešerši. Ti záznam o Františkově narození neobjevili, přestože „*byly pozorně prohlédnuty zápisy z let 1822-1828 nejen ze Strakonice, ale i z obcí přiřazených.*“³²² František je tudíž patnáctým skutečně doloženým potomkem Matěje Kopeckého a nadále zůstává otázka, zdali je toto číslo konečné.

³¹⁷ J. VESELÝ, Loutkář 14, 1927, nečíslovaná příloha.

³¹⁸ SOKA Písek, Toman Jan (1916-2003), kart. 44, inv. č. 1094, s. fol.

³¹⁹ J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 39.

³²⁰ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Strakonice, kniha 8, s. 122.

³²¹ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Strakonice, kniha 40, s. 17.

³²² J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 121.

Rodokmen č. 10: **Tři generace loutkářů Kopeckých**

Jan Kopecký

* cca 1745, údajně na pražském Novém Městě

†29.3.1815, Selibov

∞ ?

Marie Anna Alžběta

(?-?)

Matěj Kopecký

*24.2.1775, Libčany

†3.7.1847, Koloděje n/L.

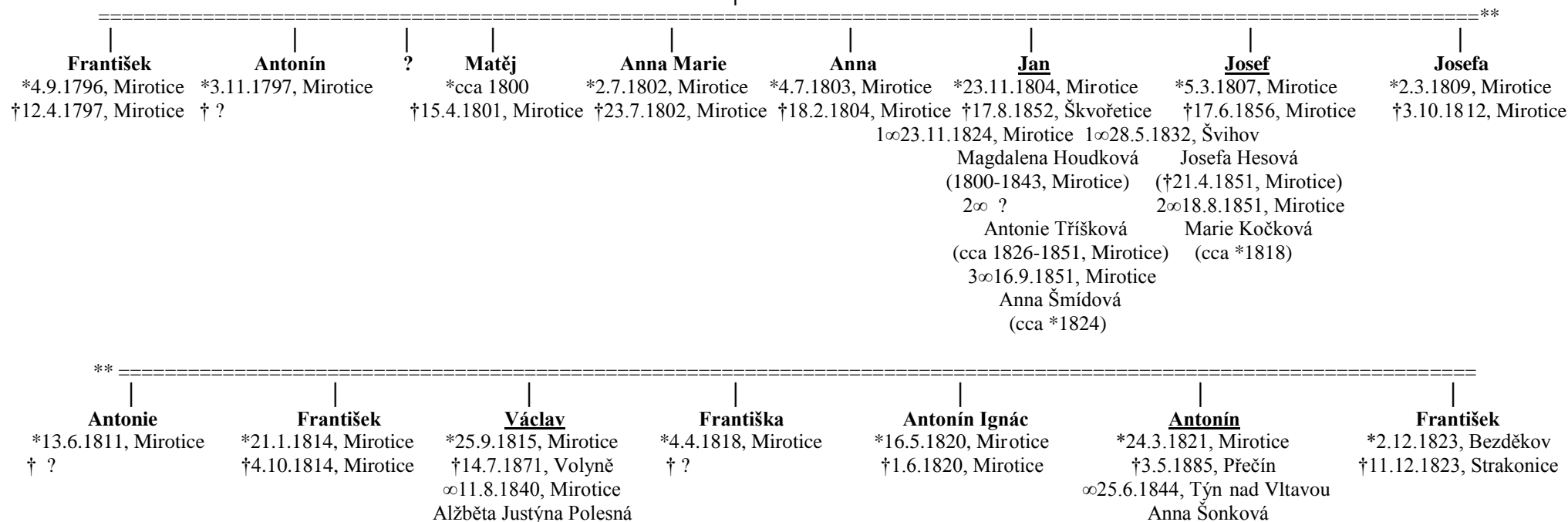
∞15.10.1795, Mirotice

Rozálie Holzäpflová

(4.8.1779, Mirotice –

9.5.1841, Mirotice)

|

III. 9. Lagronovi

„Jak jsem slýchal od mého dědečka, náš předek pocházel z Francie; tam žil na zapřenou v tom zámečku v Dřešínku, v tom zapadlém kraji. K tomu mu dopomohl český hrabě, ten mu ten zámek pronajal a ten náš předek tam normálně hospodařil. Přišli tam nějaký šumaři, co chodívají světem a obveselují lidi. Muž se ženou a měli dceru devatenáctiletou, abnormálně prý hezkou a u toho Lagrona hráli jedno představení, zpívali a hráli na harfy. On žil ten náš předek jako samotář, a tak se šel taky podívat do krčmy na to představení a tam se zamiloval do té dcery. Pozval je do zámku, tam jim řekl kdo vlastně je. Ta harfenistka byla z rodu Rožmberků, ten její manžel byl sloužící, zamilovali se, vyhlídky žádné nebyly, tak prostě utekli, živil se tou hrou na harfy a pak měli tu dceru. Tak se domluvili, tu dceru mu tam nechali a šli dál do světa. Potom žili stále na zapřenou, žádný nevěděl, že má šlechtický titul, ten náš předek.“³²³

U rodinné pověsti Lagronů lze spatřovat několik podnětů založených na pravdivých základech. V první řadě by však měla přijít otázka, jestli příjmení je Lagron vůbec to správné? Až na pár jmen z matričních záznamů, která se prozatím nepodařilo objasnit, pocházejí všichni nositelé příjmení Lagron z jediného manželského páru – Josefa Lagrona (asi 1782-1860) a jeho manželky Josefy, rozené Rosenberkové (asi 1786-1855). Právě těchto dvou se dotýká pověst o skrývajícím se vojákovi a *světem jdoucí* harfenistce.

Brali se v dubnu 1806 v Dobrši, pod jejíž farnost patřila obec Dřešíněk. U ženicha nejsou uvedeni rodiče, ale o rok později se ve stejném kostele odehrály ještě dvě zajímavé svatby, které otázku jeho rodičů snad zodpověděly. V červenci 1807 se provdala Barbora Lagronová (asi *1782), dcera Ondřeje Lagrona a Veroniky Ranglové, za šlejiře Jana Wegschmieda. Její sestra Klára Lagronová (asi 1789-1857) byla v listopadu téhož roku provdána za kramáře Václava Dubského (asi 1784-1855).³²⁴ S ohledem na zjištěná data se lze domnívat, že Josef Lagron byl bratrem obou provdaných dcer Ondřeje Lagrona. Se jménem rodičů Josefa Lagrona se v matrikách

³²³ Jan Antonín MAGER, *Náhled do osudů rodu Lagronů aneb Nejen Matěj Kopecký byl loutkohercem*, Rodopisná revue on-line 17, 2015, č. 1, s. 7-11, zde s. 7. <http://rodopisna-revue-online.tode.cz/2015-1/07-11-lagron.pdf> [odkaz funkční k 17. červenci 2016]. Jinou verzi vyprávěl Vlastimil Lagron, Klatovský deník ze dne 11. 7. 2009 http://klatovsky.denik.cz/zpravy_region/rod-lagronu-se-pysni--let-starou-historii20090711.html [odkaz funkční k 14. červenci 2016].

³²⁴ Všechny tři svatby zaznamenány na jedné straně SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Dobrš, kniha 15, s. 65.

badatel později nikdy neseťká, ale se jménem jeho sestry Kláry ano. Klára Dubská byla však v matričních knihách často zapisována jako dcera Ondřeje Hrbka a Veroniky Lagronové.

Zápisy v matričních knihách psali lidé, vznikaly písařské chyby vinou neznalosti faráře nebo samotných aktérů církevních událostí. V první chvíli se jevíly záznamy o Ondřejovi Hrbkovi a Veronice Lagronové právě jako písařské chyby, opak byl však pravdou. V květnu 1785 se v Bukovníku konala svatba mezi *Ondřejem, synem domkáře Pavla Hrbka, a Veronikou, dcerou Františka Lagrona, komedianta ve světě*.³²⁵ O šest let později, v roce 1791 byly pro zahálčivost tábořským magistrátem vyměřeny pokazy na postrk pro Františka Lagrona do Bystřice a Alžbětu Lagronovou do Týniště.³²⁶ Jestli se jedná o téhož Františka Lagrona, není možné pro tuto chvíli jasně říci. Jiné známé informace o jeho pobytu na území Království českého prozatím neexistují. Nicméně z uvedeného vyplývá, že Ondřej Hrbek, syn domkáře ze Soběšic u Bukovníka přejal tchánovo příjmení. Proč? Snad už se v té době dalo mluvit o příjmení jako zavedené značce kvality a tradice? Všichni současní Lagronovi by se tudíž po Ondřejovi měli správně jmenovat Hrbkovi.

Josef Lagron byl uváděn coby koňský handlíř, muzikant, kramář, komediant a domkář příslušný do Dřešítku. Jeho žena Josefa Rosenberková pocházela z kovářské rodiny z Vysokochlumeckého panství. Z tohoto manželství se podařilo vyhledat osm potomků, narozených převážně na Strakonicku. Tři bratři Josef (asi *1809), Václav (1813-1879) a Jan (1818-1871) se stejně jako otec živilo jako loutkoherci. Rod rozdělili do tří větví, kde se dědila původní profese.

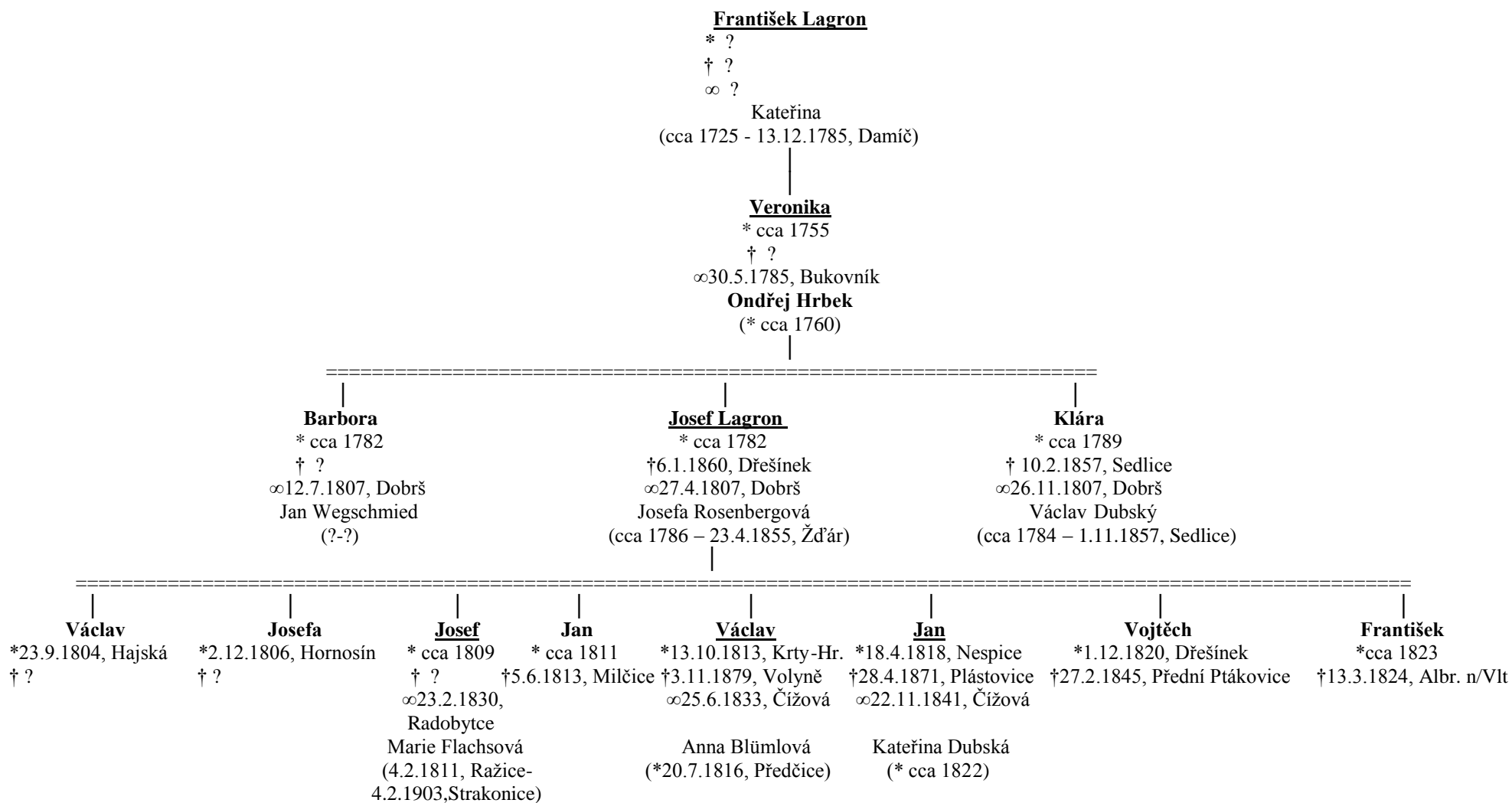
S přibývajícím počtem Lagronů docházelo v některých liniích k jejich postupnému společenskému poklesu. Ti, kteří se nehodili k loutkohereckému řemeslu, skončili v lepším případě jako kramáři, v tom horším jako brusiči, řemenáři a deštníkáři. K těmto řemeslům měli blízko kočovní cikáni, se kterými se Lagronovi částečně asimilovali.³²⁷ Rody Lagronů a Tříšků jsou prakticky jedinými původně loutkohereckými rody, mezi které se cikáni dostali.

³²⁵ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Bukovník, kniha 16, s. 107.

³²⁶ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 61.

³²⁷ Svatba Josefa Lagrona s cikánkou Marií Růžičkovou v roce 1913: SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Neznašov, kniha 9A, s. 50.

Rodokmen č. 11: Rodokmen Lagronů

III. 10. Habichovi

Rod Habichů původem patří mezi rod pohodných a biřiců³²⁸ z oblasti kolem Božejova u Pelhřimova.³²⁹ Zakladatelem později komediantské a kramářské linie byl Ignác Habich (asi 1763-1814), původně biřic v Černovicích, poté kramář. Jeho syn Matěj a vnuk Karel se živili jako loutkoherci, syn Jan (asi *1800) jako kramář s knihami. Ani jeden z loutkářů však neměl platnou koncesi. Matěj se ji snažil získat v roce 1836, byl však odmítnut. Uspěl až jeho syn Jan (asi 1830-1893) v roce 1859, který dostal povolení na loutky a gymnastiku. Působil až do roku 1868.³³⁰

Jejich potomci však zřejmě nepatřili k příliš talentovaným umělcům a do povědomí veřejnosti se zapsali zcela jiným způsobem. Příjmení Habich se objevovalo v denním regionálním tisku výhradně v souvislosti s jejich kriminalitou.³³¹ K nejproslulejším osobám v policejních kruzích patřili členové skupiny Habichů, zdržující se kolem Chlumu u Třeboně a Suchdola nad Lužnicí. Dobový tisk o nich psal jako o „*postraších okresu*“ a do povědomí usedlých osob se zapsali jako *loupeživí Hábiši*.³³² Díky novinovým článkům se badatel mohl dočíst, jaké konkrétní zločiny spáchali, jak byli souzeni a jaké obranné strategie během soudů používali. Společně s rody Hubených, Blümlů, Nachtigalů a Ranglů patřili k nejčastěji trestaným individuíům *světské* komunity. Často se nejednalo pouze o jednotlivce, ale právě o organizovanou skupinu potulných kramářů a brusičů, které doprovázely jejich manželky a milenky.³³³

K obyčejným zločinům patřily krádeže, drobné i vážnější šarvátky a vydírání, a to běžně pod vlivem alkoholu.³³⁴ Kromě hotovosti kradli slepice, jídlo, šatstvo, alkohol nebo šperky.³³⁵ Ojedinelé však nebyly ani vraždy.³³⁶ Svědci těchto zločinů z obavy z pomsty z řad příbuzných a známých zločinců nikdy nebyli veřejně

³²⁸ Jinak úřední sluha, pomocník rychtáře, dráb.

³²⁹ J. VYHLÍDKA, *Lexikon*, s. 93.

³³⁰ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 274.

³³¹ Namátkově lze uvést tato periodika: Plzeňské listy ze dne 23. 7. 1906, s. 5; Budivoj ze dne 7. 7. 1908, s. 2-3; Jihočeské listy ze dne 4. 11. 1922, s. 2; Jihočeská jednota ze dne 10. 9. 1940, s. 1.

³³² Jihočeská jednota ze dne 2. 4. 1940, s. 2; František HEŠÍK, *Slunce vychází nad Petrovci. Historie obce Cepu a okolí*, České Budějovice 2004, s. 39.

³³³ Budivoj ze dne 11. 11. 1894, s. 2-3.

³³⁴ Jihočeské listy ze dne 4. 11. 1922.

³³⁵ Budivoj ze dne 11. 11. 1894, s. 2-3; Jihočeská jednota ze dne 10. 9. 1940, s. 1.

³³⁶ Budivoj ze dne 21. 4. 1908, s. 3.

identifikováni.³³⁷ U soudů se obžalovaní snažili ze svých činů vylhat nebo je svést na někoho jiného, a to včetně svých předků.³³⁸

Za všechny příklady lze jmenovat dva členy tohoto rodu. Jan Habich (1863-1908)³³⁹ se oběsil v jindřichohradecké věznici poté, co byl uvězněn za těžké ublížení na zdraví pod vlivem alkoholu.³⁴⁰ K soudu z tohoto důvodu již nedošlo. Za nejtěžší zločin vraždy byl odsouzen i jeho příbuzný Josef Habich (1886-1942). Ten ve svých 21 letech nejprve vykradl hostinec v obci Františkov u Suchdola nad Lužnicí a následně zastřelil syna hostinského. Dlouho se ukrýval, než byl poznán v jiném hostinci v Českém Vrbném.³⁴¹ Za svůj život si Josef Habich stihl udělat bohatou kriminální kariéru. Společně se svým bratrem Matějem (1888-1942)³⁴² byl popraven v nacistickém táboře Osvětim.

³³⁷ Jihočeská jednota ze dne 10. 9. 1940, s. 1.

³³⁸ Tamtéž.

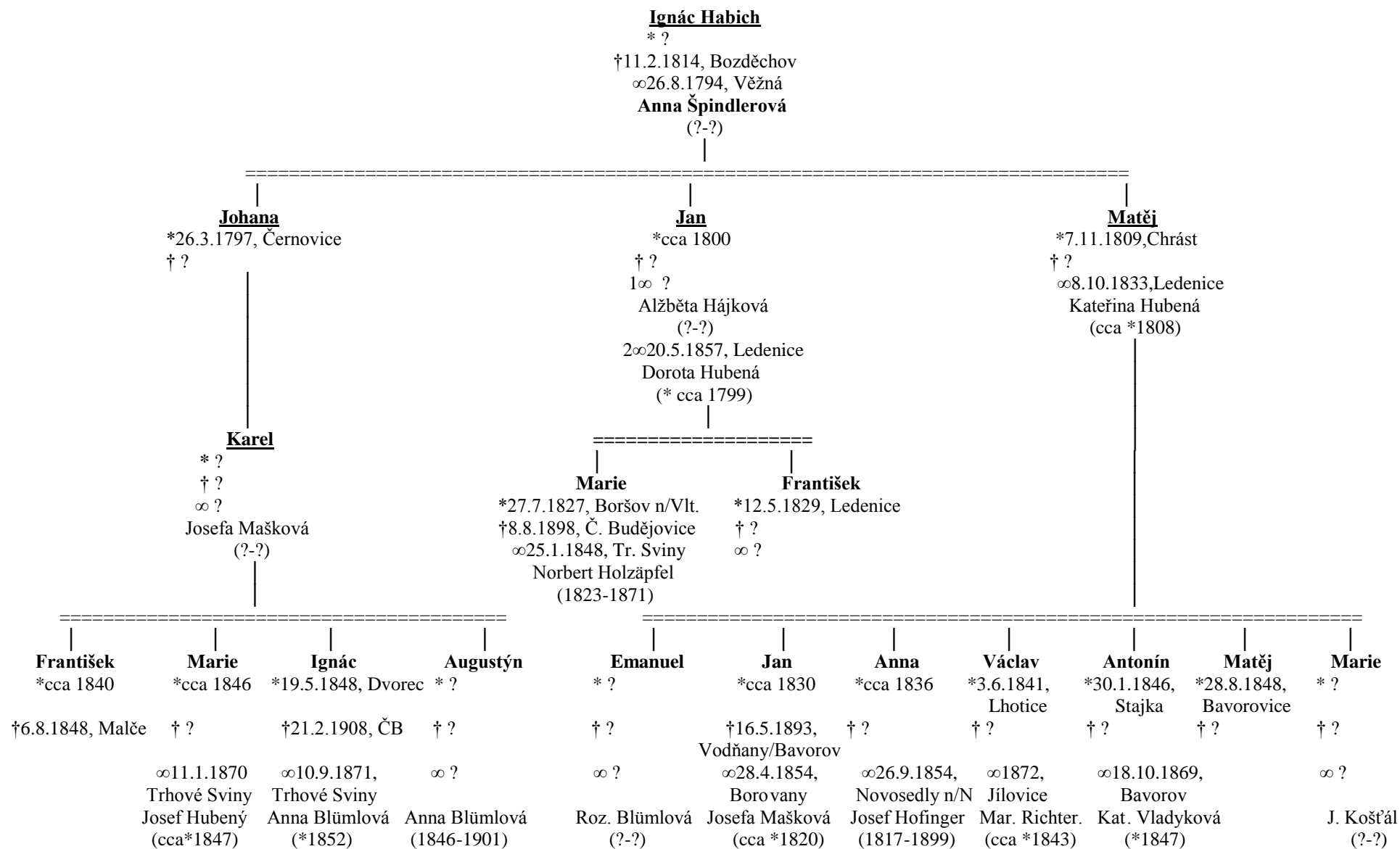
³³⁹ Syn Václava Habicha (*1841) z Matějovy linie.

³⁴⁰ „K okres. soudu v Jindř. Hradci dodán byl kramář Jan Habich, který obviněn byl ze zločinu těžkého ublížení na těle, kterého dopustil se v Terezínově na rolníku F. Tůmovi. Téhož dne přibyl výše jmenovaný kramář do Terezínova, kdež v chalupě P. Šamala zastavili, by si uvařili oběd. Za nedlouho vznikla mezi kramářem a ženou s dcerami hádka, kteráž v krátké době proměnila se ve rvačku. Dcera surově mlátila do otce, který zmožen značnou dávkou alkoholu – vypil šest čtvrtek kořalky – vyběhl na dvůr, zde uchopil stojící lopatu a s tou hnal se po dceři. Napadeným ku pomoci přispěti chtěl rolník F. Tůma, který postavil se zmíněnému kramáři na odpor. Zlou však se potázel. Zdivočelý kramář rozehnal se po něm a zranil jej ostrým lopaty hrozně v obličejí. Po činu byl svázán a k okr. soudu v Jindř. Hradci dodán, kdež po dopolední inspekci na klíce svého vězení na řemínku od kalhot svému velice dobrodružnému životu konec učinil.“ Budivoj ze dne 21. 4. 1908, s. 3.

³⁴¹ Budivoj ze dne 7. 7. 1908, s. 2–3.

³⁴² Synové Ignáce Habicha (1848-1908) z Karlovy linie.

Rodokmen č. 12: Rodokmen Habichů

IV. Rodinné a osobní strategie *světských* osob

Pod strategiemi, jež vycházejí zejména z historicko-antropologických výzkumů, lze chápat soubor účelového chování jak jednotlivce, tak i kolektivu. Jsou podmíněny řadou vnějších i vnitřních jevů a událostí v lidském životě. Zvláště záleží na geografických, biologických, ekonomických a politických podmínkách, které jednotlivce nebo i skupinu obyvatelstva ovlivňují. Nemalou měrou rozhodují o určitém jednání člověka i tradice a rodinné poměry, ze kterých vzešel. Každý muž i žena za svůj život prožije řadu přelomových událostí a mezníků, od kterých se odvíjí následné osobní a rodinné strategie. Mezi ně je možné zařadit například profesní, sňatkové a jiné (ne)typické chování závislé na vnějších okolnostech.³⁴³

U komunity *světských* osob bylo s ohledem na pramennou základnu možné odhalit pouze některé z nich. Jejich pracovní a obranné strategie již byly nastíněny v předchozích kapitolách. K rodinným nepochybně patřilo předávání tradičních *kumštů*, rodových pověstí a tradic. Historicko-demografické výzkumy, ze kterých lze vyvodit nejpřesnější závěry o jejich rodinných strategiích, jsou založeny na zkoumání sňatečnosti. V návaznosti na uzavření manželství, kdy prostřednictvím sňatku došlo ke vzniku nové rodiny, bylo možné odhalit podobně uplatňované vzorce chování také u křtů novorozeneckých dětí. Na základě výzkumu sňatečnosti a porodnosti mohl badatel v sekundární rovině též odhalit i spletité sociální vazby a sítě mezi zkoumanými rodinami. Ty jsou patrné především z výběru svědků a kmotrů.

Při studiu rodinných strategií bylo však v první řadě nutné zodpovědět otázku, jak vypadala tradiční *světská* rodina? V cirkusovém prostředí se jednalo o přísně hierarchizovanou společnost. Na vrcholu stál principál a jeho nejbližší příbuzní – manželka, děti a rodiče. Pod nimi jeho širší příbuzenstvo, následně další cizí jím zaměstnaní artisté, muzikanti a dělníci.³⁴⁴ U samostatně se pohybujících loutkoherců,

³⁴³ Strategiím rozličných typů u různých vrstev společnosti se věnovala řada badatelů. U šlechtického prostředí lze výběrově jmenovat například: Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989; Týž a kol., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002; Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007; Jan IVANEGA, *Rezidenční strategie Adama Františka ze Schwarzenbergu na příkladu panství Hluboká nad Vltavou počátkem 18. století*, České Budějovice 2012 (diplomová práce FF JU). U poddaného obyvatelstva je možné namátkově uvést: Pavla HORSKÁ, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820)*, HD 17, 1993, s. 131-149; J. GRULICH, *Populační vývoj*; J. DIBELKA, *Obranné strategie*; Václav ČERNÝ, *Rodinné strategie sedláků ve vsi Vítkov 1700-1850*, České Budějovice 2015 (diplomová práce FF JU) a řadu dalších.

³⁴⁴ H. JORDAN, *Příběh*, s. 21.

majitelů atrakcí nebo kramářů byla situace obdobná. Hlavou rodu byl majitel divadla (případně kolotoče) nebo hlavní provozovatel stánkového prodeje. Jeho družka se jednak starala o domácnost, jednak pomáhala svému muži v řemesle. Do pracovního procesu byly zapojeny i děti. S hlavou rodiny často cestovali i jeho rodiče, případně tchán s tchyní.³⁴⁵

V tradiční struktuře *světských* rodin lze spatřit paralelu s usedlým obyvatelstvem. I zde měl obyčejně největší autoritu hospodář, po něm jeho manželka a děti. Na výměnku dožívali někdejší majitelé stavení, často rodiče nového hospodáře. Čeledíni, podruzi a nádeníci byli najímáni jako pomocná síla. Podobná situace je i s předáváním majetku. Stejně jako nedělitelný selský grunt byla nedělitelná sada loutek, pojízdny vůz či cirkusové šapitó. Statek zpravidla zdědil pouze jeden z potomků, který musel ostatní vyplatit.³⁴⁶

Přestože dědická praxe u *světských* osob nebyla blíže zkoumána, obecně platilo, že dědicem se obvykle stal nejstarší nebo nejtalentovanější syn starého loutkoherce. Ten měl následně dvě možnosti, jak se vyrovnat se svými sourozenci. Buď je mohl vyplatit, nebo jim pomoci s obstaráním vlastních marionet, atrakcí či zvěřince.³⁴⁷ Existovala však ještě třetí méně obvyklá možnost. Atrakce, divadlo či zvěřinec mohli mít ve spolumajitelství dva a více bratrů.³⁴⁸ Typickým příkladem druhé možnosti byla rodina Antonína a Marie Kludských. Cirkus po otci zakladateli zdědil jeden z mladších synů Karel, nikoliv nejstarší Václav. Ten a mladší bratr Emanuel se živili jako loutkoherci, další bratři Antonín a Jindřich jezdili s vlastní menažérií.³⁴⁹

Zcela ojedinělý případ jasné osobní strategie týkající se převodu majetku však doložil Jan Toman u rodu Holzäpfelů a Kopeckých. Aby starý kramář a mirotický měšťan Matěj Holzäpfel zabránil odvedení svého zetě Matěje Kopeckého na vojnu, podstoupil mu polovinu vlastního měšťanského domu. Z Matěje Kopeckého se tímto stal mirotický měšťan, mohl tak být propuštěn z lažanského panství, ale přesto se vojně

³⁴⁵ Tato fakta jsou nejlépe patrná ze sčítacích operátů. Např.: SOkA Praha-západ, Sčítání lidu 1921, Soudní okres Zbraslav, Lokalita Vonoklasy – obytný vůz, kart. 28, fol. 149.; SOkA Strakonice, Sčítání lidu 1921, Soudní okres Volyně, Lokalita Dřešínek č. 24, kart. 30, inv. č. 30, fol. 436; SOkA České Budějovice, Sčítání lidu 1921, Soudní okres České Budějovice, Lokalita Hodějovice č. 113, fasc. 253, sign. ČB 38, inv. č. 2921; SOkA Přerov, Sčítání lidu 1921, Soudní okres Lipník nad Bečvou, Lokalita Hlinsko – kočující společnost s loutkami a kolotočem, inv. č. 2619, s. fol.

³⁴⁶ Více k předávání gruntů a životním strategiím sedláků například V. ČERNÝ, *Rodinné strategie*.

³⁴⁷ Starou dědickou praxi v komunitě vysvětlil provazochodec Ladislav Kaiser.

³⁴⁸ Údaje o spolumajitelství se lze dočíst jak z matričních knih, tak zejména ze sčítacích operátů. Výběrově např.: SOA v Praze, SMSK, FÚ Brandýs nad Labem, kniha 50, s. 150; SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Plzeň, kniha 81, s. 264; SOkA Přerov, Sčítání lidu 1921, Soudní okres Lipník nad Bečvou, Lokalita Hlinsko – kočující společnost s loutkami a kolotočem, inv. č. 2619, s. fol.

³⁴⁹ K rodu Kludských více kapitola III. 7. Kludští.

nevyhnul.³⁵⁰ Ze stejných důvodů následně Matěj Holzäpfel koupil pro svého dospívajícího syna Josefa další dům. O jeho případném rekrutování se nedochovalo více zpráv.³⁵¹

U *světských* i u osob z většinové společnosti, které v dědictví nezískaly hlavní rodinný majetek, je v jistých případech možné sledovat další společný jev – vertikální mobilitu.³⁵² Se stále se zvyšujícím počtem sourozenců bez dědického nároku na otcovo hospodářství současně přibývali nemajetní podruzi, nádeníci, méně nemajetní domkáři a další. U *světských* byla situace obdobná. Pokud se loutkohercům nedařilo či nedostali potřebná povolení k produkcím, docházelo u některých členů rodu k trvalému společenskému sestupu od loutkářů k brusičům nebo k handlířům koní.³⁵³ Na společenské špici dlouhodobě zůstali jen ti netalentovanější a nejschopnější, kteří opět ve stejné skupině hledali své životní partnery. K „všednímu“ poctivému řemeslu se *světští* uchýlovali jen ve zcela výjimečných případech. S vyšším počtem potulných a nemajetných kramářů, šlejfiřů nebo řemenářů současně rostly také počty trestných činů.³⁵⁴

IV. 1. Sňatkové strategie *světských* rodů

Na začátku podkapitoly je nutné ozřejmit stratifikaci této sociální skupiny a její proměny v průběhu let 1770-1930. Toto období bylo v předkládané diplomové práci rozděleno na tři stejně dlouhé časové úseky: 1770-1823 (počátky řady českých *světských* rodů následkem napoleonských válek), 1824-1877 (doba revolucí a vzniku nových států, zároveň rozmach *světských* dynastií) a 1878-1930 (období technických pokroků, nových vynálezů a nové uspořádání Evropy). U jednotlivých *světských*, ale i „všedních“ řemesel v uvedených úsecích docházelo k průběžným změnám v pojmosloví.

³⁵⁰ J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 34.

³⁵¹ Tamtéž, s. 49.

³⁵² Vertikální mobilitou se rozumí přechod individua z jedné společenské vrstvy do druhé. Více k sociální mobilitě např.: P. HORSKÁ, *Vztah sociální a geografické mobility v dějinách obyvatelstva českých zemí*, HD 12, 1987, s. 225-242; A. VELKOVÁ, *Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791-1800 na panství Štáhlavy*, HD 27, 2003, s. 173-224.

³⁵³ Příkladem může být prakticky kterýkoliv více rozvětvený *světský* rod. Konkrétně lze uvést například Jana Kopeckého (*1852, vnuk slavného Matěje), který se živil jako deštníkář. Stejně řemeslo vykonával i Josef Lagron (*1868), jehož syn se následně živil jako brusič. A to přesto, že Josefův otec byl gymnastik.

³⁵⁴ Kriminálnost u rodu Habichů blíže v kapitole III. 10. *Habichovi*.

Do nejstaršího období lze zahrnout povolání, která v následujících letech prakticky zanikla. Jednalo se zejména o biřice, pro něž v matričních knihách existovalo několik synonym („*právní posel*“, „*právní sluha*“ nebo „*policajt*“).³⁵⁵ Pouze do této doby spadají sňatky mezi kočovníky a pohodnými.

V letech 1824-1877 nebyly matriční záznamy tak sdílné, jak by badatel mohl očekávat. Většina farních záznamů se omezila na lakonické poznamenání „*komediant*“ nebo „*kramář*“ bez bližšího určení konkrétní činnosti a předmětu obchodování. Nicméně i tam, kde faráři konkrétní zaměření připsali, se mohlo jednat pouze o dočasný stav nebo jen o část umělcových dovedností. Loutkoherců po habsburské monarchii chodilo mnoho, jejich snahou bylo se něčím odlišit od konkurence, a proto přidávali do svého repertoáru i něco navíc.³⁵⁶ Proto nelze v rámci této sociální skupiny striktně rozdělovat gymnastické umělce od loutkoherců.

V nejmladším období byli kočovníci donuceni reagovat nejen na politické změny, ale i na technické vynálezy. Začali se objevovat *kočovní fotografové*,³⁵⁷ *majitelé biografů (kinooperátoři)*,³⁵⁸ *eskamotéři*³⁵⁹ a provozovatelé rozličných pouťových atrakcí. Naopak upadalo tradiční loutkářství a chůze po provaze, která se stala součástí artistických vystoupení v cirkusech.³⁶⁰ I slovo *kramář* bylo vytlačeno novodobým neutrálním označením *obchodník* či *trhovec*.³⁶¹ V následujících tabulkách však nebyly rozdíly mezi těmito výrazy brány v potaz.

Podobná situace nastala i u usedlého obyvatelstva, které chodilo *světským* za svědky nebo za kmotry. Matriční záznamy je v tomto bodě nutné brát kriticky. Sedlák, chalupník či domkář měli v různých časových údobích, regionech, ve městech či na venkově jiný význam. Regionálně se lišili velikostí svých majetků, i sociálním postavením. V pramenech se také pro tyto hospodáře objevuje několik různých výrazů (*celoláník, gruntovník, podsedník, baráčník, více neurčitý rolník, soused* aj.). V této diplomové práci však nebylo možné z časových důvodů ověřit skutečné majetkové a sociální poměry všech zúčastněných osob. S vědomím tohoto omezení byl určujícím pouze samotný matriční zápis. Mezi jednotlivými podobnými profesemi proto nebyly činěny rozdíly.

³⁵⁵ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Ledenice, kniha 10, s. 158; Tamtéž, FÚ Věžná, kniha 10, s. 200.

³⁵⁶ H. JORDAN, *Příběh*, s. 38.

³⁵⁷ MZA v Brně, Sběrka matrik, FÚ Velké Meziříčí, kniha 16461, s. 38.

³⁵⁸ Tamtéž, FÚ Brno – sv. Petr a Pavel (na dómě), kniha 16954, s. 443.

³⁵⁹ AHMP, Sběrka matrik AHMP, FÚ Vršovice, kniha O11, s. 219.

³⁶⁰ Tamtéž, FÚ Libeň, kniha O5, s. 220.

³⁶¹ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Plánice, kniha 33, s. 200.

Obdobným problémem bylo specifikovat lokality konání sňatků *světských* osob. Tyto svatby se konaly v 173 různých farnostech napříč celými Čechami, Moravou i Slezskem. Nejvíce byly zastoupeny jihozápadní a střední Čechy, což korespondovalo s hojným výskytem domovských obcí *světských* osob v této oblasti. Nicméně i nepříliš vzdálená místa jednoho regionu mohou být zcela odlišná národnostním, konfesijním či profesním složením. Z těchto důvodů a s ohledem na často náhodné místo sňatku kočujících osob nebylo možné hledisko lokality ve výzkumu vyhodnotit v užších souvislostech.

IV. 1. 1. Sociální původ partnera

Tak jako u usedlých vrstev obyvatelstva, byly jisté nároky při výběru celoživotního partnera kladeny i u této okrajové části společnosti. Manželské svazky založené na lásce nelze na základě evidenčních pramenů doložit. Přesto se lze právem domnívat, že i city mladých snoubenců mohly mít při plánování manželství svou nezpochybnitelnou roli. Mnohem větší vliv na uzavření vhodného manželství však měly socioekonomické poměry obou snoubenců.³⁶² Významný vliv na volbu životního druha měli rodiče, kteří svým dětem chtěli zajistit srovnatelnou nebo lepší životní úroveň.³⁶³

Společenský dosah kočujících umělců, kramářů a řemeslníků byl v porovnání s usedlým obyvatelstvem zcela odlišný. Zatímco mladí venkované nebo měšťané se potkávali prakticky denně – na poli, v hostinci, ve škole, v kostele, na zábavách, *světští* se z počátku mezi sebou kontaktovali během svých cest pouze sporadicky, většinou na poutích, vyhlášených trzích a jarmarcích. Až s rozšířením cirkusů v druhé polovině 19. století docházelo k společnému cestování větších skupin *světských* osob. Příležitostí k seznámení měli mladí kočovníci tudíž méně než jejich vrstevníci z majoritní společnosti.

K menšímu okruhu vhodných životních partnerů přispělo i před ostatním světem uzavřené společenství a odlišný způsob života. Častým a ve své podstatě nejsnazším řešením, jak se vhodně oženit nebo provdat, tudíž bylo poohlédnout se po někom z příbuzných a přátel uvnitř kočovné společnosti. Při jakých příležitostech docházelo k námluvám a jaké bývaly ustanoveny podmínky k sňatku nelze v případě *světských*

³⁶² Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*, Praha 2012, s. 209.

³⁶³ O významném vlivu rodičů při výběru svého budoucího zetě nebo snachy svědčí zejména dobová literatura, jak nastínila Lucie FRONKOVÁ, *Osobní a rodinné strategie venkovského obyvatelstva*, České Budějovice 2015, s. 34-41 (diplomová práce FF JU).

osob spolehlivě prokázat. V souvislosti s kočovným životem této okrajové části společnosti může historik pouze odhadovat, kde (a jestli vůbec) *světští* sepsali své předmanželské smlouvy.

S omezenými možnostmi výběru budoucího manžela či manželky v této specifické socioprofesionální komunitě souvisely velice časté příbuzenské sňatky, které byly až do čtvrtého stupně příbuzenství zakázány. Jejich uskutečnění bylo proto závislé na udělení výjimky ze strany církve. Tzv. dispens byl na základě římského práva,³⁶⁴ které bylo uplatňováno na území habsburské monarchie, udělován v případě příbuzenství II. – IV. stupně a I. stupně švagrovství. To se podle římského práva počítalo podle vzdálenosti od společného předka – tj. sourozenci byli v prvním stupni, bratranec se sestřenicí v druhém, do třetího patřili bratřenci z tzv. „druhého kolena“³⁶⁵ atd. Prvním stupněm švagrovství se rozuměl sňatek mezi ovdovělou osobou se sourozencem zemřelého manžela či manželky.³⁶⁶

Církev promíjela i jiné povinnosti k uzavření platného manželství – ohlášky, předložení křestních listů a jiných dokumentů nebo povinnou šesti měsíční dobu smutku vdovců a vdov. Z důvodu různých typů a neúplnosti matričních zápisů nebylo vždy možné jednotlivé udělené dispensy zaznamenat. Nicméně lze říci, že takových případů bylo odhadem několik desítek z 541 doložených svateb *světských* osob.

V rámci kočovné komunity jsou patrné snahy o sňatek se sobě rovným. Vedle ekonomického zázemí hrála u potulných umělců roli i tradice a dostatečná míra *světské* krve.³⁶⁷ Uzavřené sňatky mezi těmito individui rovněž potvrzují již nastíněnou vnitřní hierarchii *světských* *kumštů*. Od konce 18. zhruba do první třetiny 19. století nebylo vzhledem k strohosti matričních zápisů vždy možné odhalit přesné socioprofesionální postavení snoubenců a jejich příbuzných. V době, kdy teprve docházelo k vzniku většiny pozdějších *světských* rodů s dlouholetou tradicí, faráři do matričních knih často povolání snoubenců a jejich rodičů neuváděli. S ohledem na budoucí vývoj těchto rodin přesto byly i tyto oddávky do databáze zaznamenány.

³⁶⁴ Existuje ještě dělení podle civilního práva, kde se počet stupňů rovnal počtu porodů. Např. otec se synem jsou příbuzní v prvním stupni, sourozenci ve druhém, bratranec se sestřenicí ve třetím atd.

³⁶⁵ Výrazy pro příbuzenský vztah mezi dětmi otcových či matčiných bratřenců se různí. Například na Moravě se užívá *vlastník* a *vlastnice*, v jižních Čechách a na Vysočině *bratříně* a *sestříně*.

³⁶⁶ J. PETERKA, *Cesta*, s. 109.

³⁶⁷ Důležitou roli při výběru partnera v rámci komunity hrála i míra „světskosti“, kdy záleželo na počtu významných *světských* rodů v rodokmenu. Anonymní respondent, rozhovor z 21. března 2016.

Na příkladu 541 svateb byla zkoumána míra (ne)rovných sňatků mezi *světskými* a usedlými osobami.³⁶⁸ Mezi *světské* osoby byly zahrnuty všechny, jež vykonávaly alespoň jeden z typických *kumštů*. Do evidence byly rovněž zaneseny i ty profese, ze kterých *světští* později vzešli (pohodní, biřici, tiskaři, kotláři aj.). Zde se však jednalo pouze o několik případů z let 1770-1823. K usedlému obyvatelstvu byli naproti tomu zařazeni pouze ti, kteří ani z jedné pokrevní linie neměli s kočovníky nic společného.

Tabulka č. 2:

Sociální homogamie u sňatků světských a domácích osob v letech 1770-1930

SOCIÁLNÍ HOMOGAMIE (ženich - nevěsta)	DATUM USKUTEČNĚNÍ SŇATKU							
	1770-1823		1824-1877		1878-1930		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
<i>Světský - světská</i>	26	63,4	155	79,1	259	85,2	440	81,3
<i>Světský - usedlá</i>	8	19,5	31	15,8	32	10,5	71	13,1
Usedlý - <i>světská</i>	4	9,8	10	5,1	13	4,3	27	5,0
Neuvedeno	3	7,3	0	0,0	0	0,0	3	0,6
Celkem	41	100,0	196	100,0	304	100,0	541	100,0

Vysoké procento homogenních sňatků v komunitě *světských* osob svědčí o jasném, striktně uzavřeném prostředí této komunity oproti majoritní společnosti. Mírným překvapením je počet žen z usedlé části obyvatelstva, které se provdaly do potulné společnosti. Z počtu 71 žen (tj. 13,1 %) se z větší části jednalo o dcery či vnučky domkářů (12), podruhů a nádeníků (12), měšťanů (5), obuvníků (4), hostinských (3), truhlářů (3), kovářů (3) a dalších. Ani jednou z dochovaných záznamů nevyplývalo, že by se ke kočovníkům přidala dcera ze selské či chalupnické usedlosti. Tento fakt svědčí o vyhraněnosti většinové společnosti vůči *světským* nápadníkům.

Z celkového počtu bylo nalezeno pouze 27 případů (5,0 %), kdy se s dívkou „od komediantů“ oženil do té doby usedlý muž. Vzhledem k očekávané roli dědice venkovské nebo městske usedlosti či otcova řemesla bylo možné nízké číslo na rozdíl od žen předpokládat. Mezi tyto muže rovněž patřili podruzi (5), dále učňovští tovaryši (3), synové domkářů (2), zedníci (2), obuvníci (2), dělníci (2) a další. U osmi z nich bylo navíc spolehlivě prokázáno, že se po svatbě zapojili do manželčiny původní

³⁶⁸ Pro usedlé obyvatelstvo má tato komunita několik výrazů – z *privátu*, *domáci*, *gádži* nebo *chrapouni*. H. JORDAN, *Příběh*, s. 3.

socioprofesionální komunity. Tři následně založili nový *světský* rod, který se touto profesí živí dodnes.³⁶⁹

Usedlí lidé uzavírali své manželské svazky nejčastěji s kramáři (47) a komedianty (23). Téměř zanedbatelné jsou sňatky mezi nimi a šlejiři (5) a mezi usedlymi a členy cirkusové společnosti (3). Cirkusové prostředí vždy kladlo důraz na svou jedinečnost, prestiž a uměleckou kvalitu, takže nebylo v principálově zájmu, aby mezi svou nejužší rodinu přijal zcela cizího člověka, jenž se nenarodil s potřebnými talentovými předpoklady. O to více by však mohlo překvapit, že dva z nerovných sňatků uzavřeli synové zakladatele ve své době největšího českého cirkusu Kludský. Antonín Kludský mladší se z více neznámých důvodů oženil s dcerou truhláře a dědic celé menažerie Karel Kludský pojal za manželku dceru hostinského.³⁷⁰

Nízký počet u sňatků se šlejiři může značit výrazný pokles na společenském žebříčku. Šlejiři, deštníkáři, klempíři a další potulní řemeslníci patřili k nejhudší vrstvě *světských* osob. Do této skupiny rovněž patřili světští cikánského původu. I tento faktor mohl hrát při výběru manžela či manželky ze dna hierarchie *světských* osob svou roli.

³⁶⁹ Jedná se o rod Holých, Pölderlů a Hamerlů.

³⁷⁰ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Plzeň, kniha 80, s. 245; ZA v Opavě, Sbirka matrik Severomoravského kraje (dále SMSmK), FÚ Bruntál, inv. č. 8538, s. 114-115.

Tabulka č. 3: Socioprofesionální postavení snoubenců ze světské komunity

SOCIOPROFESNÍ POSTAVENÍ (ženich - nevěsta)	DATUM USKUTEČNĚNÍ SŇATKU							
	1770-1823		1824-1877		1878-1930		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Komediant - komediant	1	3,8	67	43,2	74	28,6	142	32,3
Obchodník - obchodník	11	42,3	36	23,2	58	22,4	105	23,9
Řemeslník - řemeslník	2	7,7	7	4,5	13	5,0	22	5,0
Komediant - obchodník	3	11,5	12	7,7	11	4,2	26	5,9
Obchodník - komediant	2	7,7	6	3,9	17	6,6	25	5,7
Komediant - řemeslník	0	0,0	8	5,2	13	5,0	21	4,8
Řemeslník - komediant	1	3,8	4	2,6	3	1,2	8	1,8
Obchodník - řemeslník	0	0,0	4	2,6	9	3,5	13	3,0
Řemeslník - obchodník	2	7,7	7	4,5	10	3,9	19	4,3
Cirkusák - cirkusák	0	0,0	1	0,6	23	8,9	24	5,5
Komediant – majitel atrakcí	0	0,0	0	0,0	5	1,9	5	1,1
Majitel atrakcí - komediant	0	0,0	0	0,0	9	3,5	9	2,0
Majitel atrakcí - majitel atrakcí	0	0,0	0	0,0	6	2,3	6	1,4
Majitel atrakcí - cirkusák	0	0,0	0	0,0	2	0,8	2	0,5
Různé	4	15,4	3	1,9	6	2,3	13	3,0
Celkem	26	100,0	155	100,0	259	100,0	440	100,0

Do výše uvedených tabulek pro období 1770-1930 byly zahrnuty pouze sňatky čistě mezi *světskými* osobami a případně mezi *světskými* a těmi, kteří vykonávali jim příbuznou činnost (hudebníci, tiskaři, pohodní). Ti byli následně zařazeni do sekce „Různé“. Mezi komedianty byli bez rozdílu zařazeni jak artisté, provazochodci, eskamotéři, tak loutkoherci. Obchodníkem by čtenář předkládané práce měl rozumět kramáře různého zaměření, případně knihaře a koňské handlíře. K potulným řemeslníkům jsou počítáni potulní brusiči, klempíři, kotláři, švadleny, parapláři a další. Nejproblematičtější zařazení představovali cirkusoví umělci. V některých matričních záznamech bylo jasně uvedeno, že dotyčný ženich či nevěsta pochází z kočovné cirkusové společnosti. Jindy se badatel o jejich příslušnosti k tomuto prostředí mohl jen intuitivně domýšlet na základě vnějších faktorů.

Z udaných dílčích výsledků výzkumů sňatkové politiky u této minoritní společnosti lze vyvozovat několik závěrů. Jsou jasně patrné snahy o sňatky se sobě rovnými (celkem v 71 % ze všech uzavřených manželství). Potvrdilo se, že loutkoherci nebo gymnasté ze starobylých a uznávaných rodů uzavírali své sňatky jak s kramáři (celkem 9 %), tak dokonce i s brusiči (5,4 %). Nižší počty u cirkusových umělců

a majitelů zábavných atrakcí odráží pouze omezenou dobu jejich působnosti a s tím související horší přístupnost pramenů. Zejména se jednalo o dobu od poslední čtvrtiny 19. století. Ani v jednom dochovaném případě nedošlo k viditelně nevyrovnanému sňatku cirkusového umělce např. s brusičem. Nicméně je nutné mít opěr na paměti, že udané povolání ženicha či otců snoubenců bylo aktuální pouze v době konání sňatku, tudíž za několik dní, týdnů či měsíců mohl být stav zcela jiný.

IV. 1. 2. Rodinný stav a sňatkový věk

Velmi důležitým faktorem pro vstup do manželství byl sňatkový věk a rodinný stav snoubenců. V heuristické fázi výzkumu byl brán v potaz udaný věk v matriční knize, přestože v mnoha případech nebyl zcela přesný a často zaokrouhlován. Svou roli v upravování věku sehrála i plnoletost snoubenců, která byla do roku 1914 stanovena na 24 let. Roku 1914 byla snížena na 21 let. Sňatkový věk měl velký vliv na reprodukci obyvatelstva, neboť čím byla mladší nevěsta, tím více se prodlužovalo její plodné období (nejplodnější věk byl mezi 20-29 lety). Muži naopak vstupovali do manželství až tehdy, když mohli hmotně zabezpečit sebe i rodinu.³⁷¹

Tabulka č. 4: Rodinný stav snoubenců

RODINNÝ STAV (ženich-nevěsta)	DATUM USKUTEČNĚNÍ SŇATKU							
	1770-1823		1824-1877		1878-1930		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Svobodný - svobodná	31	75,6	166	84,7	254	83,6	451	83,4
Svobodný - vdova	1	2,4	12	6,1	20	6,6	33	6,1
Vdovec - svobodná	7	17,1	14	7,1	15	4,9	36	6,7
Vdovec - vdova	2	4,9	4	2,0	14	4,6	20	3,7
Rozvedený - svobodná	0	0,0	0	0,0	1	0,3	1	0,2
Celkem	41	100,0	196	100,0	304	100,0	541	100,0

K tzv. protogamním sňatkům, kdy si svobodný muž vzal svobodnou ženu, docházelo u *světem jdoucích* zhruba ve stejné míře jako u usedlého obyvatelstva, tudíž ve více jak 80 % případů.³⁷² Odlišný stav se však projevil u tzv. palingamních sňatků, tj. při svazku vdovce se svobodnou či svobodného s vdovou. Motivací mladého

³⁷¹ Alexandra ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914)*, HD 2, 2010, s. 114-175, zde s. 134.

³⁷² Tamtéž, s. 130.

usedlého muže oženit se s postarší vdovou býval většinou pouze její značný majetek, případně vidina vzestupu na společenském žebříčku.³⁷³

Vdovy po komediantech však disponovaly ještě něčím navíc, a tím byla platná licence k produkcím po zemřelém manželovi.³⁷⁴ Vidina snazšího přístupu k ceněné koncesi a postavení se na vlastní nohy se jistě stala pro mnohé mladé komediantské pomocníky velkým lákadlem. Z 541 evidovaných sňatků bylo těchto manželství uzavřeno 33 (6,1 %), což je více než například ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století.³⁷⁵ Naproti tomu se u této komunity neprojevil viditelně zvýšený počet sňatků vdovců se svobodnou (6,7 %). Ve většinové společnosti byly takové sňatky uzavírány z pragmatických důvodů. Ovdovělý hospodář potřeboval novou hospodyně nebo náhradní matku pro pozůstalé sirotky.³⁷⁶

Ze všech 541 sňatků byl uzavřen jediný mezi rozvedeným a svobodnou v roce 1923, a jednalo se tudíž o civilní sňatek. Oproti tomu minimálně deset ze zkoumaných manželských svazků skončilo po roce 1900 rozvodem. Jedno manželství bylo zrušeno z důvodu prohlášení manžela „za mrtva“, když se v roce 1917 nevrátil z první světové války. U *světských* osob je též nutné počítat pouze s partnerskými svazky, které jsou však v evidenčních pramenech prakticky nepostihnutelné. Badatel tak může pouze odhadovat na základě vícero nemanželských dětí od stejné ženy, případně na základě jejich opožděné legitimizace.

³⁷³ Více k sňatkovým strategiím vdov například Markéta SKOŘEPOVÁ, *Venkovské vdovy a jejich postavení v rámci rodinných a sociálních struktur. Situace na panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2009 (diplomová práce FF JU); TÁŽ, *Vdovy a vdovství ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2010 (rigorózní práce FF JU).

³⁷⁴ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 125.

³⁷⁵ V Libčanech v letech 1785-1914 si svobodní vzali vdovy v 4,4 %. A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 131.

³⁷⁶ B. LEDNICKÁ, *Sestavte si rodokmen*, s. 123.

Tabulka č. 5: Sňatkový věk mužské části světské komunity u prvního sňatku

SŇATKOVÝ VĚK (muži)	DATUM USKUTEČNĚNÍ SŇATKU							
	1770-1823		1824-1877		1878-1930		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
15-19	3	9,4	7	3,9	0	0,0	10	2,1
20-24	19	59,4	75	42,1	133	48,5	227	47,0
25-29	2	6,3	69	38,8	97	35,4	168	34,8
30-34	2	6,3	15	8,4	26	9,5	43	8,9
35-39	0	0,0	6	3,4	6	2,2	12	2,5
40-44	1	3,1	2	1,1	6	2,2	9	1,9
45-49	0	0,0	2	1,1	4	1,5	6	1,2
50 a více	0	0,0	2	1,1	2	0,7	4	0,8
Neuvedeno	5	15,6	0	0,0	0	0,0	5	1,0
Celkem	32	100,0	178	100,0	274	100,0	484	100,0

Do prvního sňatku vstupovali muži ze světské komunity ve sledovaném období nejčastěji ve věku 20-24 let a následně 25-29 let. Tento trend se v průběhu tří padesátiletých období nezměnil, nanejvýš došlo k rozdílným poměrům mezi těmito skupinami. Průměrný věk se vyšplhal díky několika extrémním případům až na 26 let.

U kočujících mužů docházelo k osamostatnění od rodičů a k zakládání vlastních rodin dříve, než u většinové společnosti.³⁷⁷ Na rozdíl od usedlých mladíků jednak nemuseli dlouho čekat na předání rodinného hospodářství, jednak nepotřebovali velký finanční kapitál do začátku. Vstupem do manželství však neskončila závislost na otci v těch případech, kdy si mladík neobstaral vlastní koncesi k produkcím, a zůstával tak u rodiny jako otcův pomocník.

Do prvního manželství mohli muži vstoupit také jako staří mládenci, u kterých se zřejmě jednalo o jiné cíle. Co přimělo k pozdnímu sňatku 63letého starého mládence, šlejiře Benedikta Dammera, není zcela jasné a o jeho činu lze pouze spekulovat. Jeho nastávající svobodná, bezmála padesátiletá Anna Hubingerová, rovněž dcera šlejiře, měla minimálně tři nemanželské děti. Zůstává otázkou, jestli byl Benedikt Dammer jejich biologickým otcem či nikoliv. Rody Dammerů a Hubingerů byly manželskými a kmotrovskými svazky propojeny vícekrát, lze se tedy k této možnosti přiklonit. Přesto

³⁷⁷ Václav Černý u selských rodin v obci Vítkov uvedl, že v letech 1800-1850 nejčastěji vstupovali muži do manželství ve věku 30-34 let (34,8 %), dále 25-29 let (26,1%) a teprve poté 24-28 let (17,4 %). V. ČERNÝ, *Rodinné strategie*, s. 92. Alexandra Šikulová prokázala, že průměrný věk mužů ve farnosti Libčany v letech 1785-1914 byl 26,9 %. A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 135.

k přivlastnění těchto tří již dospělých dětí nikdy nedošlo. Pravděpodobněji šlo o snahy legalizovat svůj partnerský svazek před občany obce Malovice, kde se Benedikt Dammer a Anna Hubingerová ve vyšším věku trvale usadili.

Tabulka č. 6: Sňatkový věk ženské části světské komunity u prvního sňatku

SŇATKOVÝ VĚK (ženy)	DATUM USKUTEČNĚNÍ SŇATKU							
	1770-1823		1824-1877		1878-1930		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
15-19	16	39,0	49	25,0	67	40,1	132	27,0
20-24	9	22,0	94	48,0	102	61,1	205	42,0
25-29	4	9,8	39	19,9	51	30,5	94	19,3
30-34	2	4,9	6	3,1	20	12,0	28	5,7
35-39	2	4,9	2	1,0	3	1,8	7	1,4
40-44	0	0,0	3	1,5	6	3,6	9	1,8
45-49	0	0,0	3	1,5	2	1,2	5	1,0
50 a více	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Neuvedeno	8	19,5	0	0,0	0	0,0	8	1,6
Celkem	41	100,0	196	100,0	251	100,0	488	100,0

Průměrný věk při vstupu do prvního manželství byl u žen o několik let nižší než u mužů. Ženy z okrajové skupiny obyvatelstva nejčastěji uzavíraly sňatky od 15 do 24 let svého života. U žen docházelo k výrazným odchylkám jen výjimečně. Průměrný věk svobodných dívek v den vstupu do manželského svazku se proto v případě *světských* zastavil na odpovídajících 23,1 let. Tato hodnota se nijak výrazněji neliší od výsledků nedávných výzkumů sňatečnosti usedlého obyvatelstva v konkrétních lokalitách.³⁷⁸ Motivací vstoupit do sňatku mohly mít mladé ženy několik – přání rodičů, založení vlastní rodiny nebo vidina lepšího hmotného zázemí. Nemusely rovněž čekat, až jejich milí převezmou rodinné hospodářství. S přibývajícím věkem ženy klesaly její šance na otěhotnění, a tudíž i na sňatek.³⁷⁹

Zletilost pro vstup do manželství byla v podunajské monarchii stanovena na 24 let. V případě souhlasu otce nebo poručníka mohl být sňatek právoplatně prohlášen i u čtrnáctiletých jedinců. K těmto brzkým sňatkům skutečně, byť sporadicky,

³⁷⁸ V letech 1785-1914 byl průměrný věk žen při prvním sňatku ve farnosti Libčany 24,1 let. A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 135; Alice Velková doložila na počátku 19. století na Štáhlavsku průměrný věk žen 23,5 let. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddani?*, Praha 2009, s. 375-381.

³⁷⁹ Předmětem dalšího výzkumu sňatečnosti u *světských* osob by měly být též svobodné osoby. Prozatím však není doloženo dostatečné množství dat.

docházelo. Nejmladším třem nevěstám z této uzavřené kočovné komunity bylo 15 let. Zatímco ve dvou případech se jednalo o věkově vyrovnané sňatky (oběma svobodným ženichům bylo do dvaceti), ve třetím si patnáctiletá dcera cvočkaře Anna Řábková vzala o 19 let staršího vdovce – komedianta Františka Becka. Jen těžko si lze představit, že byl sňatek uskutečněn na základě přání mladé nevěsty, přestože s ním musela souhlasit. Byly za tím snad úmysly Annina otce Kašpara Řábka, drobného prodejce a kovářského pomocníka, provdat svou dceru do věhlasné, zřejmě finančně lépe zajištěné rodiny? Lze se však jen domnívat, jaké byly skutečné důvody tohoto sňatku.

Mezi nejstarší nevěsty patřily tři ženy, jejichž věk při vstupu do manželství činil 49 let. První byla již zmíněná Anna Hubingerová, druhá Antonie Procházková a třetí kramářka Anna Lounová. Antonie Procházková se provdala za 62letého svobodného loutkoherce Antonína Rochla, se kterým rovněž měla své tři nemanželské děti. Jednalo se tedy o velmi podobný případ jako u Anny Hubingerové a Benedikta Dammera, ovšem s tím rozdílem, že zde k legitimizaci dětí ze strany ženicha došlo.

IV. 1. 3. Svědci

Před rokem 1784 svatebním slibům zpravidla dohlížely až tři svědčící osoby – řečník, družba a družička. Josef II. však tuto praxi zrušil a od tohoto roku stačila přítomnost pouze dvou sňatků.³⁸⁰ Nejčastěji svědci pocházeli z řad příbuzných a přáteli obou rodin snoubenců.³⁸¹ Na základě výzkumů těchto osob je možné vysledovat jisté sociální a rodinné sítě. U *světských* osob byla situace na rozdíl od venkovské či měšťanské společnosti odlišná. Jak již bylo nastíněno, okruh známých a přátel byl značně omezen. Je možné se domnívat, že u „místních“ stále převládal strach z některých kočovných individuí. Nejednalo se však o obavu z cizího, jako spíše starost o své zdraví a majetek před osobami žijícími „cikánským způsobem života“. V případě, že se svatba konala za účasti úzkého okruhu pospolu kočující rodiny, nebylo v některých případech snadné sehnat vhodné osoby, které by se sňatek *světských* uvolily odsvědčit. Mezi usedlými lidmi se proto u svateb kočovníků nejvíce objevovali tací, se kterými se komedianti, kramáři anebo brusiči mohli v rámci svých cest a *štací* potkat či navázat kontakt.

³⁸⁰ J. PETERKA, *Cesta*, s. 115.

³⁸¹ Tamtéž.

Tabulka č. 7: Povolání svědčících osob během sňatků světských osob

POVOLÁNÍ SVĚDKŮ	Počet	%
<i>Světští</i>	226	21,0
Kostelník a lidé od kostela	93	8,6
Domkář	89	8,3
Sedlák	72	6,7
Neuvedeno (usedlí)	52	4,8
Měšťan	46	4,3
Chalupník	44	4,1
Hostinský	43	4,0
Soused	39	3,6
Ostatní obchodníci	39	3,6
Krejčí	38	3,5
Rolník	32	3,0
Obuvník	24	2,2
Učitel	21	1,9
Dělník	12	1,1
Kovář	12	1,1
Pekař	11	1,0
Truhlář	11	1,0
Zedník	10	0,9
Ostatní (69 různých)	163	15,1
Celkem	1077	100,0

Zhruba pětinu (21 %) všech zkoumaných sňatků odsvědčili lidé ze stejného prostředí. Šlo většinou o členy větších kočovných společností, ve zbylých případech zřejmě zapůsobilo náhodné shledání. Oproti majoritní společnosti se u *světských* neprojevovalo cílené vzájemné svědectví mezi dvěma rodinami. Spíše vždy záleželo, kdo byl v době sňatku k dispozici. Nepřehlédnutelné procento tvořili majitelé venkovských i měšťanských nemovitostí (26 %). Venkované a měšťané šli *světským* za svědky nejčastěji ze dvou důvodů. Jednak u nich kočovníci nocovali, tudíž mohli navázat jistý kontakt, jednak proto, že už ten den byli za svědky někomu jinému.³⁸² Stejný trend lze spatřovat i u výběru kmotrů pro narozené děti.³⁸³

Další početnou skupinou svědků u těchto svateb byli kostelníci, učitelé a další lidé, starající se o chod farního kostela (kočí, obchodní příručí, varhaníci aj.), dohromady 8,6 %. Z tohoto faktu lze rovněž usuzovat na slabé sociální sítě a nevalnou

³⁸² Například SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Heřmaň, kniha 18, s. 102.

³⁸³ Velmi častým kmotrem vedle příbuzných, kostelníků a hostitelů byla pro narozené *světské* dítě porodní bába.

pověst této komunity u většinové společnosti. Celkem logický je také o něco vyšší podíl hostinských mezi svědky. Se šenkýři museli být potulní komedianti prakticky denně v kontaktu, neboť sál hospody sloužil jako místo k jejich produkcím. Nezřídka kdy se jim v hospodských zařízeních narodily také děti. Proto i hospodští často figuruji nejen jako svědci, ale také jako kmotři.

Výsledky výzkumu také ukázaly na spojitost *světem jdoucích* osob s některými konkrétními řemesly. Mezi nimi drží prim krejčí, následováni obuvníky.³⁸⁴ Vlivem vnějších okolností kočovného způsobu života nutně musela stoupat i poptávka po nové obuvi a šatstvu. Tudíž s těmito řemeslníky mohli *světští* být v častějším kontaktu než s ostatními řemeslníky. U některých řemesel (skláři, zedníci, mlynáři aj.) však nelze předpokládat, že by *světští* aktivně využívali jejich služby. Za svědky (a kmotry) si je mohli zvolit proto, že s nimi strávili kus své cesty.

IV. 1. 4. Místo uzavření manželství

Všeobecně na venkově i ve městech platilo, že sňatek byl v naprosté většině případů uzavřen ve farním kostele, pod který spadala rodná obec nevěsty. Jiná situace bývala pouze u vdovců, tam svatba zpravidla proběhla ve farnosti ženicha.³⁸⁵ Vzhledem ke kočovnému způsobu života zkoumané skupiny osob nebylo ve všech případech možné tuto obvyklou praxi potvrdit. *Světští* si místo sezdání vybírali na základě jiných kritérií. Čtyři velké skupiny byly tyto: domovská obec, delší pobyt na jednom místě, poutní místo a aktuální poloha.

Nejvíce sňatků bylo však uzavřeno ve farnost Liboc s kostelem sv. Fabiána a Šebestiána. Zde se nechávali oddat zejména cirkusoví umělci a loutkoherci. Všech 33 svateb v Liboci bylo uzavřeno v rozmezí let 1894-1920. Před, ani po této době nebyl žádný jiný podobný sňatek nalezen. Přestože se jedná o místo s nejvyšším výskytem sňatků *světských* osob, nebyla doposud uspokojivě zodpovězena otázka „*Proč je tomu tak?*“. Liboc není poutním místem, nejbližší je až poutní kostel Panny Marie Vítězné na Bílé Hoře. Rovněž nepatřila k domovským obcím potulných osob, a nejednalo se ani o nějaké dlouhodobější místo jejich pobytu. Jejím výhodou však mohla být poloha na dohled hlavního města, kde ovšem čeští umělci vystupovat nesměli.

³⁸⁴ SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Kralovice, kniha 28, 200; AHMP, Sbirka matrik AHMP, FÚ Liboc, kniha O31, s. 107.

³⁸⁵ B. LEDNICKÁ, *Sestavte si rodokmen*, s. 116.

V rodině Kaiserů se však traduje, že Liboc byla mezi *světskými* oblíbená z mnohem prostšího důvodu. Faru údajně spravoval vstřícný farář, který od snoubenců nevyžadoval poplatek za oddání. Toto tvrzení lze jen velice špatně podložit relevantními prameny. Nicméně v naprosto shodném období – v letech 1893-1919 – v Liboci působil farář a horlivý literát Vlastimil Hálek (1868-1919), jenž mj. získal *Pro Ecclesia et Pontifice*, papežské vyznamenání udělované kněžím i laikům za zvláštní zásluhy.³⁸⁶ Po jeho smrti již proběhla v Liboci pouze jediná svatba kočujících umělců. Z uvedených faktů vyplývá, že by tradovaný příběh mohl být založen na pravdivém základu- Liboc by byla oblíbeným místem svateb kočujících umělců z důvodu ušetření finančních prostředků.

Mezi další oblíbené farnosti *světských* patřily jihočeské Ledenice a Mirovice, jakožto domovské obce velmi rozvětvených rodů – kramářů Hubených a loutkoherců Kopeckých. Řada *světských* byla oddána v krajských městech. Nejvíce v Českých Budějovicích a Plzni z důvodu vyššího výskytu *světských* rodů v jihozápadních Čechách oproti zbytku současné České republiky. Jejich sňatky jsou však doloženy také v Brně a Hradci Králové, ale již se jedná pouze o nepatrné množství.

³⁸⁶ O osobě Vlastimila Hála více <https://sites.google.com/site/libockeusedlosti/osobnosti> [odkaz funkční dne 19. července 2016].

V. Migrace a mobilita

Migrace (z latinského slova *migratio* – přestěhování se) obyvatelstva až donedávna zůstávaly na okraji badatelského zájmu.³⁸⁷ Migrace lze považovat za určitý jev týkající mnoha různých společenských věd, jako je například demografie, etnologie, historie, sociální antropologie a jiné. Jako první se migracím začal systematicky věnovat Brit Ernest George Ravenstein již v osmdesátých letech 19. století. Ten svůj badatelský zájem zaměřil na přistěhovalectví směrem do Londýna. Další výzkumy provedli němečtí sociologové Max Weber a Georg Simmel, na které navázala sociologická škola se sídlem v Chicagu. Kromě samotného pohybu osob z jednoho místa na druhé, vzali představitelé této školy v potaz i otázku integrace migrantů do nového prostředí.

Za pravdu jim daly i studie demografa Williama Petersena, jenž v utvořené typologii migrací vyzdvihl spojitost mezi pohybem osob a společností. Rovněž upozornil na velmi podstatný rozdíl mezi kočovným a usedlým společenstvím.³⁸⁸ Zatímco u usedlých lidí migrace předpokládal hlavně z ekonomických, ekologických, rodinných a sociálně politických důvodů, u kočovníků žádný speciální důvod nespatořoval, neboť samotný pohyb z místa na místo se stal jejich nedílnou součástí života.³⁸⁹

V souvislosti s kočujícími skupinami obyvatelstva je však nutné užívat vhodnější termín *mobilita* – schopnost pohybu, pohyblivost. Výraz *migrace* se totiž váže k trvalému přestěhování, případně pravidelnému pohybu z a do trvalého bydliště. Z výzkumů týkající se migrací bývá kočující obyvatelstvo rovněž zpravidla vyloučeno. Nicméně i na neusedlé části společnosti zapůsobily velké migrační vlny jako následek utváření moderních společností.

Ve sledovaném období od konce 18. století došlo k několika důležitým událostem a procesům, které výrazně ovlivnily lidskou mobilitu – zrušení nevolnictví,

³⁸⁷ V poslední době se migracím usedlého obyvatelstva dlouhodobě věnuje J. GRULICH, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, Historická demografie 22, 1998, s. 79 – 105; TÝŽ, *Převody poddanských nemovitostí a migrace obyvatelstva na jihu Čech. Situace na Chýnovsku v druhé polovině 17. a 18. století*, Studie k sociálním dějinám 6, 2001, s. 117-136; TÝŽ, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*, in: Eduard Maur - Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006, s. 19-72; TÝŽ, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750-1824*, České Budějovice 2013. Z českých historiček lze jmenovat A. VELKOVÁ, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750-1850*, in: Eduard Maur - Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006, s. 73-98; Z. STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem. Ze zahraničních prací např. Klaus J. BADE, Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou století*, Praha 2005.

³⁸⁸ J. GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva*, s. 10-12.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 12.

velká francouzská revoluce, napoleonské války, konec poddanství, industrializace nebo urbanizace. S napoleonskými válkami je rovněž spojen počátek řady *světských* rodů. Hlavním impulzem některých osob k tomu, aby opustily rodnou ves a vydaly se na dráhu kočovného kejklíře, byla nejspíše vidina snazšího výděлку. Nicméně volba nového způsobu života s sebou přesto nesla sociální a finanční nejistoty.

Potomci zakladatelů *světských* dynastií následně kočovali možná pouze proto, že jiný život než na cestách nezažili a šli ve stopách svých předků. Zároveň na ně působil vliv většinové společnosti, která se jich stranila, někdy i obávala a která jim nedávala příliš šancí na úspěšnou integraci. Důležitým hlediskem byla také sounáležitost k rodině a ctění rodinných tradic, hodnot, pocit zodpovědnosti a v neposlední řadě důvěrná znalost profese a prostředí, do kterého se dotyční narodili. Některé *světské* rodiny (Lagronovi v Dřešínku a Česticích, Dubských v Šamonicích, Ranglovi ve Volyni, Kopeckých v Miroticích, Hubených v Ledenicích a další) kočovaly i přesto, že vlastnily dům, a mohly se tak trvale usadit.

Během heuristické fáze výzkumu byl učiněn pokus o objasnění tras a pravidelných *stací* vybraných rodů na 350 různých zaznamenaných místech. Byly využity matriční knihy, snubní protokoly, sčítací operáty, knihy domovských příslušníků, konskripce i dobový tisk. Ve výsledku však nemohla být jakákoliv pravidelnost či (ne)oblíbenost jednotlivých míst a tras bezesbytku odhalena. K hlavním důvodům patří nemožnost dohledat veškeré záznamy svědčící o jejich místě výskytu.

Veškeré dostupné prameny dokládaly pouze aktuální pozici v konkrétním čase, ale již zpravidla neinformovaly o předchozím pobytu a budoucích plánech zapsaných osob. Rovněž mezi jednotlivými životními událostmi, které dokládaly přítomnost zkoumaných rodin v obci, docházelo k různě dlouhému mezidobí, během kterého mohlo dojít k četným změnám. Jako příklad lze uvést výpověď kočovných snoubenců. Do snubního protokolu na otázku „*Máte-li kromě svého nynějšího příbytku jiné vlastní obydlí?*“, odpověděli Josef Lagron a Kateřina Dubská shodně takto: „*Od maličkosti cestuji a nikde se nezdržuji déle než do 3 dnů, mimoto ustavičně jinde.*“³⁹⁰

Ve vzácných případech farář do matriky připsal podrobnější údaje o cizích kočovnicích. Například v roce 1856 správce farnosti Svatého Jana nad Malší uvedl do poznámky k narození kramářovy dcery Rozálie Zahradníkové následující doplňkovou informaci: „*Tito manželé cestovali s kramářstvím svým do Budějovic*

³⁹⁰ SOA v Třeboni, Sběrka listin k matrikám Jihočeského kraje, FÚ Bílá Hůrka, kart.2, protokol č. 156 ze dne 1. června 1876.

na misi, by prodali několik rúženců, avšak nehodou touto byli přinuceni zůstat v Polžově."³⁹¹

Předpokládaný směr trasy bylo možné odhalit pouze v několika málo případech. Proto jediné možné řešení rekonstrukce tras kočovných společností spočívalo ve vymezení jejich hlavní oblasti působnosti. Jelikož reálným „trvalým bydlštěm“ *světských* byl cestovní vůz, případně stan, byla za výchozí místo všech uskutečněných cest stanovena domovská obec, ke které *světští* alespoň oficiálně náleželi.

V. 1. Domovská příslušnost

Kořeny politického domicilu³⁹² jsou spjaty s tzv. *nejvyšším rozhodnutím o potulce a žebrotě* z roku 1754. Sice se v tomto nařízení výslovně neuvádělo nic o domovské příslušnosti, ale garantovalo nerušený pobyt v obci a chudinské zaopatření v místě dlouhodobého pobytu (případně narození). To byly dva základní pilíře později vzniklého domovského práva. Další snahy o vymezení domicilu lze spatřit také v konskripčních patentech z roku 1777 a 1804. Ten mladší měl ideálně znamenat úplnou kontrolu nad soukromím a pohybem všech vrstev obyvatelstva.³⁹³ Domáci byli evidováni na tzv. záznamový list, jenž kromě obligátních základních údajů obsahoval i kvalifikaci osob mužského pohlaví. Vůbec poprvé byli mezi regulárními živnostmi, nikoliv mezi „podezřelými lidmi“, zařazeni i umělci.³⁹⁴

Po zrušení poddanství dne 7. září 1848 došlo i k zániku dosavadní patrimoniální správy. Na základě prozatímního obecního zřízení ze dne 17. března 1849 byly definovány podmínky k nabytí domovské příslušnosti. Stát na sebe tímto opatřením do určité míry přebíral odpovědnost za poddané.³⁹⁵ Zákon přikazoval roztřídit obyvatelstvo do tří skupin – domáci, osoby dlouhodobě v obci bydlící a cizince.³⁹⁶ Kritéria, podle kterých bylo osobám udíleno domovské právo, však nebyla po několik desetiletí jasně a přesně definovaná.

Lidé mohli nabýt domovskou příslušnost v obci čtyřmi způsoby. V první řadě narozením, kdy děti patřily do stejné obce jako rodiče. Za druhé provdáním, kdy manželka sňatkem získala manželovu domovskou příslušnost. Poté záleželo

³⁹¹ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Svatý Jan nad Malší, kniha 5, s. 483.

³⁹² Politický domicil a domovské právo se víceméně neliší, rozdílné je pouze jejich chronologické řazení.

³⁹³ Z. STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem*, s. 211

³⁹⁴ Tamtéž, s. 212.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 191.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 228-230.

na výslovném souhlasu obecního zastupitelstva. Člověk jej mohl získat i tehdy, pokud v obci vlastnil majetek, nebo zde nepřetržitě strávil čtyři roky života a obec mu to mlčky trpěla. Poslední možností bylo získání domovské příslušnosti na základě úředního postu (například státní zaměstnanci, důstojníci, duchovní a veřejní učitelé).³⁹⁷ V případě nejasností rozhodovalo o udělení domovského práva ministerstvo vnitra.

K další důležité úpravě zákona došlo v roce 1863, kdy byl vydán zákon č. 105/1863 ř. z., *o domovském právu*, platný až do roku 1949.³⁹⁸ Žadatel o domovské právo musel setrvat na místě ne dosavadní čtyři, ale deset let. Podle §1 „*Právo domovské přináší s sebou, že ten, kdo je má, může se v této obci nerušeně zdržovati a zchudl-li by, od ní zaopatření žádati. Občané, kteří do obce, v níž bydlí, i přísluší, nemohou býti z této obce nikdy vypovězeni ani vyhoštěni.*“ Domovská obec deklarovala nerušený pobyt v obci pouze svým příslušníkům, naopak cizince porušující pořádek a zákony mohla vyhnat tzv. postrkem. Co však bylo pro občany nejdůležitější, bylo právo na chudinské zaopatření.³⁹⁹

Domovskou příslušnost museli mít i *světští*, přestože se v domovské obci zdržovali jen ve výjimečných situacích. Jejich reálným domovem byl zpravidla obytný vůz, se kterým prakticky denně zastavovali někde jinde. Za jejich domov nelze označit ani rodiště, poněvadž se většinou jednalo pouze o náhodné místo, kde rodina neměla žádné jiné vazby. Zpravidla jej kočovníci opakovaně navštívili jen proto, že potřebovali od správce tamní farnosti křestní, oddací, případně úmrtní list, potřebný k dalším úředním nebo církevním úkonům. Získání domovského práva v určité obci bylo pro ně proto komplikovanější. Na *světské* se pohlíželo jako na bezdomovce, kteří byli tehdy chápáni jako osoby bez domovské příslušnosti. Ty mohly nabýt domovskou příslušnost v té obci, kde se (naposledy) zdržovaly nepřetržitě alespoň půl roku, nebo přímo v místě narození nebo tam, kde byli muži naverbováni na vojnu.⁴⁰⁰

U *světských* osob nebylo vždy zřejmé, na základě kterého kritéria domovskou příslušnost nakonec získaly. Roli mohly hrát rodové kořeny, držení nemovitosti, místo delšího pobytu nebo výslovné přijetí do obecního svazku. Obec si za to ze zákona

³⁹⁷ Z. STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem*, s. 232-233.

³⁹⁸ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 300.

³⁹⁹ Více k problematice domovského práva Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*; J. JANÁK, *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 147-167; Z. STOKLÁSKOVÁ, *Zákonné rozlišení práva v Rakousku 1750-1863*, ČČH 2, 2004, S. 297-304.

⁴⁰⁰ Miroslava SOBKOVÁ, *Domovské právo*. Studie na stránkách Svazu měst a obcí České republiky; <http://www.smocr.cz/cz/oblasti-cinnosti/bezpecnost/domovske-pravo.aspx> [odkaz funkční k 21. červenci 2016]

nesměla nárokovat finanční ani jiný druh odměny, přesto se tak dělo. Obohacení obecní kasy mělo být hlavním důvodem, proč se domovskými příslušníky stalo několik cikánských i *světských* rodin v Hošticích u Volyně.⁴⁰¹ Prospěch z tohoto rozhodnutí zastupitelstva pro obce plynul pouze krátkodobě.

Některé obce – například jihočeský Dřešín, zmíněné Hoštice u Volyně nebo středočeské Vonoklasy – byly domovskou obcí pro desítky *světských* a cikánských rodin. Díky dědičnosti domovské příslušnosti svým počtem značně převyšovaly celkový počet trvale bydlících občanů. V SOkA Strakonice se dochoval blíže nedatovaný a neidentifikovatelný novinový článek, jenž čtenáři přibližuje neblahou situaci zvláště v Dřešínku, Hošticích a ve Volyni. Autor textu bez nadsázky popsal, že pokud by se všichni kočovníci sjeli domů, mohli by si zvolit starostu.⁴⁰² Zajížděli sem zpravidla pouze tehdy, kdy potřebovali vystavit úřední dokument – domovský list.

Podářilo se doložit 53 domovských obcí různých komediantů, kramářů i brusičů.⁴⁰³ Nejpočetněji jsou zastoupeny jihozápadní, dále střední a východní Čechy. Pouze tři případy (Hříškov, Jimlín a Úlovice) byly doloženy na území dnešního Ústeckého kraje. Ani v jednom případě nebyla prokázána domovská obec nacházející se na Moravě nebo ve Slezsku. Tento fakt koresponduje i s řídkým výskytem životních událostí kočujících osob zaznamenaných v matričních knihách na tomto území. Až na malé výjimky neměl žádný v předkládané práci uvedený *světský* rod od konce 18. do začátku 20. století rodinné vazby s rody moravského či slezského původu. Samostatnou dynastii vytvořil pouze rod Kračmarů z Chomoutova na Olomoucku poté, kdy se Václav Kračmar oženil s Antonií Berouskovou. Zde je nutné poznamenat, že žádný jiný moravský či slezský *světský* rozvětvený rod prameny⁴⁰⁴ ani literatura⁴⁰⁵ nezmiňují. Příčiny této situace jsou prozatím na úrovni domněnek a k jejich objasnění bude zapotřebí samostatný výzkum. Je možné, že v této oblasti v 19. století působily zahraniční kočovné společnosti, které však neměly s českými světskými rody rodinné

⁴⁰¹ K. PREIS, *Hoštice*, s. 254.

⁴⁰² Novinový výstřižek blíže neznámého data a původu je součástí přílohy č. 5.

⁴⁰³ Mapa uvedených míst je uvedena na s. 110. V předkládané práci bylo použito současných map ze dvou důvodů. Jednak jsou zde rovněž užívány současné názvy obcí, a jednak se jedná o mnohem zřetelnější a přesnější vyobrazení, než je tomu u dobových map.

⁴⁰⁴ Zhruba z dvou set známých *světských* rodů je doložen delší pobyt na Moravě pouze u jednoho ne příliš rozvětveného kramářského rodu Pičmanů. Nejstarší zmínky o něm pochází ze vsi Opatov u Třebíče z osmdesátých let 18. století. Na začátku 19. století byl jejich pohyb doložen v Olbramkostele na Znojemsku a následně v Knínicích u Dačic. Zůstává otázkou, jestli se i ve starší době tito kramáři pohybovali po území Moravy či Čech.

⁴⁰⁵ Jaroslav Bartoš sice psal o moravských a slezských komediantech, ale jednalo se pouze o náhodné osobnosti žijící v 18. století, které nezaložily rodovou dynastii. J. BARTOŠ, *Loukářská kronika*, s. 66-87.

vazby, nebo pouze jednotlivci. Jiná otázka by také byla, kolik původem českých rodů se poté na Moravě nebo Slezsku usadilo.

Absence domovské obce v západních Čechách kolem lázeňských měst naopak překvapivá není. Tam včetně vnitřní Prahy nesměli potulní umělci vystupovat. Licence bývaly většinou udělovány pouze pro určité kraje, nebo pro celé Čechy s výjimkou Prahy a lázeňských míst.⁴⁰⁶ V západních, stejně tak v severních Čechách bylo vysoké procento německy mluvících obyvatel, a i to se mohlo podílet na minimálním výskytu českých kočovníků v těchto regionech.

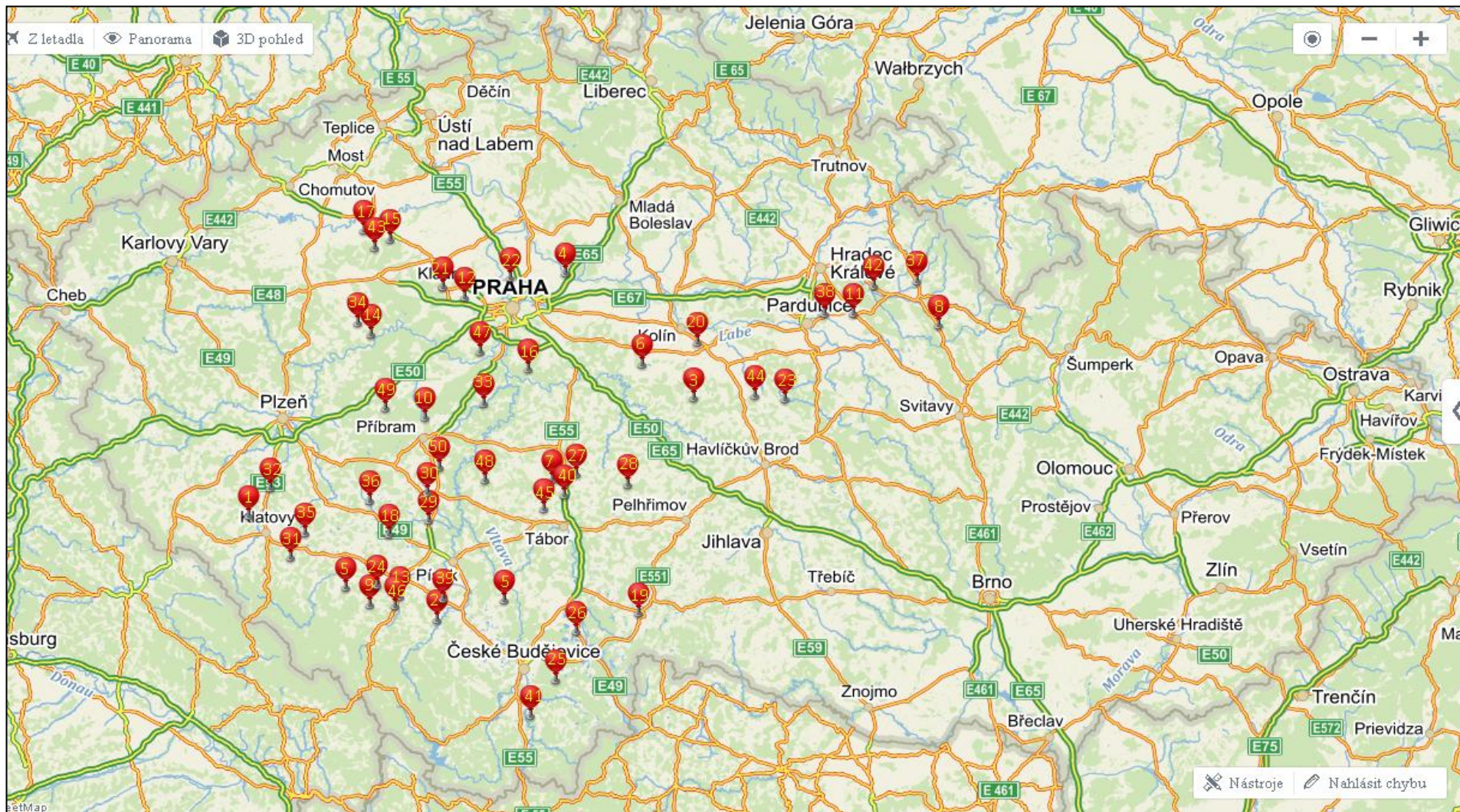
Řada z uvedených obcí vykazuje společný charakteristický prvek. Ve více jak polovině z nich (29) se nacházelo správní středisko různé velikosti. Jednalo se většinou o malé vesnické zámečky a tvrze (například Bratronice, Dřešín, Mlázovy, Vilémov, Vonoklasy, Zbenice a další), ale i o aristokratická sídla většího významu (Brandýs nad Labem, Jindřichův Hradec, Rychnov nad Kněžnou a další). U dvou případů byla společným prvkem těžba různých surovin (Jílové u Prahy a Kaňk). U dalších byla zajímavá existence kláštera (Sezemice a Zaječov). Zde měli *světští* předpoklady k vyššímu výdělku. V očích místních úředníků mohli být žádáni i jako nová pracovní síla.⁴⁰⁷

Metodou sondy byly za příklad soužití *světských* osob se zbytkem domovské obce vybrány dvě – jihočeský Dřešín a středočeské Vonoklasy, ke kterým se dochovala poměrně uspokojivá pramenná základna. Na těchto dvou příkladech lze spatřit jisté osobní strategie této okrajové části obyvatelstva a náhled do každodenního chodu jimi „obývaných“ obcí. Přestože se jedná o dvě obce s odlišnou geografickou polohou, velikostí i strukturou neusedlého obyvatelstva (kramáři v jedné a komedianti ve druhé), jejich problémy měly velmi podobný charakter.

⁴⁰⁶ Srov. J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 135.

⁴⁰⁷ Jedním z příkladů je rod Janečků, Jungů a Wertheimů ve Vonoklasech.

Mapa č. 1: Domovské obce světských osob

Legenda přílohou č. 10.

V. 1. 1. *Dřešínek, domovská obec Lagronů*

Rod Lagronů získal domovské právo v obci Dřešínek u Volyně celkem snadno. Zakladatelé rodu Ondřej a Veronika Lagronovi patřili na počátku 19. století mezi jeho poddané.⁴⁰⁸ Jejich syn Josef Lagron v tu dobu navíc v obci obýval domek č. 3. V matrice oddaných je uvedený jako domkář, přestože se v následujících letech živil jako potulný loutkoherec.⁴⁰⁹ V roce 1849 se tudíž nejednalo čistě o bezprizorní rodinu a domovské právo získala na základě zákona jako ostatní obyvatelé země díky dlouhodobého pobytu a vlastnictví domu v obci.

V roce 1849 po jižních Čechách kočovala již třetí generace Lagronů s domovským právem v Dřešínku. Odhadem se jednalo zhruba o třicet členů rodu včetně dětí. O dvacet let později sice některé z dcer domovskou příslušnost sňatkem ztratily, ale počet Lagronových prudce vzrostl. Na přelomu 19. a 20. století se jednalo již o stovky členů Lagronů s domovským právem v této jihočeské obci. K nim se přidalo ještě několik členů rodin Kludských,⁴¹⁰ Jezdinských a Šmídů.⁴¹¹

Obec z této situace byla zoufalá a pro vlastní potřebu si vedla detailní evidenci, již nazvala „*Matrika rodiny Lagronů příslušných do Dřešínku*“.⁴¹² Do ní byl zanesen každý Lagron a Lagronová, kteří užíval v Dřešínku domovského práva. Evidence byla vedena velice pečlivě – kromě obligátního jména a profese si starosta obce vedl kolonku i pro datum a místo narození, jména rodičů, místo současného pobytu a poznámku pro jejich případné sňatky, úmrtí a jiné záznamy. Vzhledem ke stále se opakujícím křestním jménům u světských to bylo více než praktické. Rod Lagronů Dřešínek finančně ruinoval, proto byla zevrubná pečlivost ze strany obce na místě. Zmiňovaná obec si nechávala posílat i úředně potvrzené matriční výpisy sňatků svých příslušníků, aby vyloučila případné podvody s žádostmi o domovskou příslušnost zejména (ne)provdaných žen do rodu Lagronů.⁴¹³ Při sňatku některé z Lagronových žen totiž odpadávala starost o další osobu. Dřešínek se rovněž snažil od svých problematických spoluobčanů oprostít.

⁴⁰⁸ O dějinách rodu více kapitola III. 9. *Lagronovi*.

⁴⁰⁹ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Dobruška, kniha 15, s. 65.

⁴¹⁰ Jednalo se původně o rodiny dvou bratrů Josefa Lagrona (*1885) a Františka Lagrona (*1887), kteří se nechali na Kludské přejmenovat. SOA v Plzni, SMZČ, FÚ Klatovy, kniha 80, s. 159; SOA v Třeboni, SMJK, FÚ České Velenice, kniha 1, s. 57.

⁴¹¹ SOKA Strakonice, Archiv obce (dále AO) Dřešínek, Matrika příslušníků obce, s. 5-10. (nezpracovaný fond)

⁴¹² SOKA Strakonice, Archiv obce (dále AO) Dřešínek, *Matrika rodiny Lagronů příslušných do Dřešínku*.

⁴¹³ Tamtéž, Výtah z matriky oddaných od okresního národního výboru v Pardubicích o sňatku Matěje Lagrona s Marií Helferovou.

V dvacátých letech 20. století se rozhořel boj mezi Dřešínkem a sousedními Česticemi, který se dostal až před nejvyšší správní soud. Celý spor začal v roce 1914, kdy obecní úřad v Dřešínku zažádal sousední obec o přiznání domovského práva pro Celestýna Lagrona (*1862) a jeho rodinu. Čestice měly o této žádosti rozhodnout do šesti měsíců, což se nestalo. V tom případě měla o přijetí nebo odmítnutí rodiny Lagronovy rozhodnout vyšší instance, v první řadě okresní správa politická ve Strakonících. Ta dne 3. června 1921 vydala rozhodnutí o nabytí nové domovské příslušnosti zmíněné rodiny. Proti tomuto rozhodnutí se Čestice odvolaly k zemské správě politické. Oponovaly tím, že se Celestýn Lagron v obci deset let nepřetržitě nepohyboval a naopak jezdil po světě. O jeho přítomnosti neměla tušení, neboť se jí nehlásil. Z jeho dětí se zde narodilo pouze jedno. Zemská správa politická Česticím vyhověla a v roce 1923 zrušila verdikt první instance.

Dřešínek se na základě tohoto rozhodnutí odvolal na ministerstvo vnitra s přesvědčivějšími argumenty. Celestýn Lagron vlastnil v Česticích dům, kde měl svůj nábytek a své svršky, do kterého se pravidelně vracel. Chodily tam do školy jeho děti a platil zde také daně z živnosti. Čestice tyto argumenty nemohly popřít, naopak jejich protiargumenty byly shozeny ze stolu jako bezpředmětné. V roce 1924 ministerstvo rozhodlo v jejich neprospěch a dalo za pravdu okresní politické správě ve Strakonících. O dva roky později však nejvyšší správní soud zvrátil rozhodnutí ministerstva vnitra pro vady řízení, přestože byl stejného názoru. V roce 1927 došlo k novému řízení, kdy ministerstvo definitivně potvrdilo domovskou příslušnost rodiny Lagronovy v Česticích.⁴¹⁴

Pro Dřešínek to byla úleva, poněvadž někteří členové rodu Lagronů svých domovských práv i opakovaně zneužívali. Obec proto usilovala o jejich zbavení a převedení zodpovědnosti za ně někomu jinému. Snažila se přimět i obec Uhřice, aby do tamního domovského svazku přijala Václava Lagrona s celou svou rodinou, neboť se v Uhřicích zdržovali po dobu deseti let. Odpověď obce Uhřice se dala očekávat. Desetiletý pobyt rodiny Lagronovy napadla a pro trestní delikty Václava Lagrona a jeho manželky je nepřijala.⁴¹⁵

Rod Lagronů svou domovskou obec doslova ruinoval. Obci docházely desítky výměrů a platebních nařízení, které byly vyměřeny obci za poskytnuté služby

⁴¹⁴ SOKA Strakonice, AO Dřešínek, IIIA/3, Spisy Lagronů 1927-1934, Spis ve věci domovského práva Celestýna Lagrona z roku 1927.

⁴¹⁵ Tamtéž, Žádost o přijetí Václava Lagrona z 19. ledna 1922; Tamtéž, Zamítavý dopis starosty Uhřic Josefa Borovanského obci Dřešínek z 27. února 1922.

nemajetným Lagronům. V naprosté většině šlo o výlohy za převoz do nemocnice, za lékařské ošetření nebo výpomoc porodní asistentky. V jednom případě byl Dřešínek upomínán, aby zaplatil 95 Kč za pohřeb Viléma Lagrona, nemanželského syna nemajetné Augustýny Lagronové, vdovy po jejich příslušníkovi Františkovi Lagronovi.⁴¹⁶ I nemanželské děti Lagronových spadaly domovskou příslušností po matce, přestože jejich biologický otec patřil jinam.

K výměrům přicházely upomínky a soudní nařízení o platbě. Dřešínek se snažil zbavit svých povinností a proti výměrům se často odvolával. S některými vymahači vedl i soudní spory, které ještě navyšovaly celkovou cenu. Často argumentoval tím, že „jde o početnou kramářskou rodinu, z nichž skoro sta členů dělá obci takové výlohy, že obec nestačí platiti.“⁴¹⁷ V případě nejasností se dotazoval na okresní úřad ve Strakonici: „Žádá se laskavě vyrozuměti, zdali obec musí ty výlohy platit, jelikož nemá peníze a Lagroni dělají stále strašné výlohy.“⁴¹⁸

Kromě léčebných výloh měl Dřešínek zajistit i policejní dohled nad Marií Lagronovou, jíž bylo nařízeno dvouleté domácí vězení v domovské obci. Navíc Marii Lagronové okresní úřad ve Strakonici na základě rozsudku okresního soudu ve Volyni zakázal navštěvovat trhy, poutě, taneční zábavy a nesměla se stýkat s kočovnými lidmi.⁴¹⁹

V. 1. 2. „Komediantská obec“ Vonoklasy

Velmi podobným příkladem jako jihočeský Dřešínek byly středočeské Vonoklasy, obec ležící nedaleko Dobřichovic v bývalém okrese Praha-západ. Té se v 19. a na počátku 20. století přezdívalo „vesnice komediantů, kramářů a tuláků“. Domovské právo zde postupně získaly početné komediantské rodiny Janečků, Jungů, Tylů a Wertheimů. Jejich počet se vyrovnal celkovému počtu usedlíků. Do Vonoklas je údajně pozval v třicátých či čtyřicátých letech 19. století František Hanka, správce a policejní komisař Zemanovského a Vlkovského dvora, jenž sháněl levnou pracovní sílu.⁴²⁰ Domovskou

⁴¹⁶ SOKA Strakonice, AO Dřešínek, IIIA/3, Spisy Lagronů 1927-1934, Dopis Městského úřadu v Žamberku obci Dřešínek ze dne 21. prosince 1935.

⁴¹⁷ Tamtéž, Spis ve věci převozu Josefy Lagronové do nemocnice do Českých Budějovic ze dne 20. srpna 1936.

⁴¹⁸ Tamtéž, Dřešínekem přeposlaný dopis na Okresní úřad ve Strakonici ze dne 16. dubna 1937.

⁴¹⁹ Tamtéž, Spis ve věci policejního dohledu nad Marií Lagronovou ze dne 15. července 1929.

⁴²⁰ SOKA Praha-západ, Místní národní výbor Vonoklasy, Pamětní kniha obce Vonoklasy, s. 291-292.

příslušnost ve Vonoklasech získaly komediantské rody od místního starosty za padesát zlatých rakouské měny nebo za patřičný díl nádenické práce.⁴²¹

V osmdesátých letech se o domovské právo v téže obci ucházely další *světské* osoby, ale jejich žádosti již byly zamítnuty z důvodu přemíry vydaných domovských práv.⁴²² V té době se obec již potýkala s četnými příkazy o uhrazení zdravotních a jiných výloh svých nemajetných *světem jdoucích občanů*. Kromě zdravotní péče a chudinské podpory musela obec zaplatit mimo jiné služby pohodnému. V případě, že vonoklaským komediantům pošel kuň, účet za jeho zakopání totiž přenechali pro svou chudobu obci. Podle tehdejších pamětníků tyto případy nebyly nijak výjimečné.⁴²³ Příspěvek na živobytí využívalo mnoho vonoklaských domovských příslušníků, což nadále přispívalo k úpadku jejich úřední domoviny. Ročně Vonoklasy přispívaly od dvou do osmi zlatých na jednoho.⁴²⁴ Peníze ovšem nebyly jediným způsobem pomoci nemajetným. Františce Janečkové městská rada nabídla, že pro ni zakoupí tahací harmoniku, pokud si opatří povolení ke hře. Na oplátku požadovala, aby se se svou dcerou vzdala další chudinské podpory.⁴²⁵

Několik let se vonoklaští starostové marně snažili odvolat u okresního i zemského úřadu, kde rezolutně žádali rozřešení otázky příslušnosti kočujících rodin. Všichni členové obecního zastupitelstva se totiž usnesli, že kočovné rody by měly být považovány za bezzemce, neboť jejich členové nejsou vedeni v matrice obce. Rovněž jim vadilo, že tato individua nikdo v obci nezná. Zajížděli sem pouze v případě, když potřebovali nějaký úřední doklad. Zastupitelé nevěděli, kde se *světští* ve skutečnosti zdržují, neboť v jejich obci se trvale neusadili ani nakrátko nebydleli. Nebyl proto důvod, aby zde nabyli domovského práva. Dalším jejich argumentem bylo, že komedianti v žádném případě nejsou přínosem do obecní pokladny, ale právě přesným opakem. U zemského soudu dále požadovali zastavení vydávání nových domovských práv komediantům.⁴²⁶ Veškeré snahy však byly zcela bezvýsledné. Ještě ve čtyřicátých letech 20. století byla obec přinucena přiznávat domovskou příslušnost a vydávat domovské listy osobám, které nikdy neviděla.⁴²⁷

Všichni *světští* příslušní do Vonoklas provozovali rozličné živnosti: vlastnili kolotoče, houpačky a další různé pouťové atrakce, loutková divadla, obchodovali

⁴²¹ SOKA Praha-západ, Místní národní výbor Vonoklasy, Pamětní kniha obce Vonoklasy, s. 336.

⁴²² Tamtéž.

⁴²³ Tamtéž.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 361.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 352.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 365.

⁴²⁷ Pro jiné roky celkový počet vydaných domovských listů nebyl uveden. Tamtéž, s. 451.

s koňmi. Největší problémy měly Vonoklasy s rodinou Janečků a Wertheimů. Na rozdíl od obce Dřešínku si Vonoklasy nevedly pečlivou jmennou evidenci. Zachoval se pouze seznam vydaných domovských listů, který kromě nijak podrobného popisu domovských příslušníků obsahoval pouze základní údaje. Na základě tohoto seznamu měl vonoklaský starosta velmi ztíženou práci identifikovat jednotlivé žadatele.

Jak sám připustil, předci *světských* Wertheimů byli ve většině případů negramotní a údaje o sobě samých udávali pouze z paměti, často bez jakéhokoliv dokladu. Blíže neznámý starosta Vonoklas (odhadem z dvacátých let 20. století) byl přesvědčen, že Wertheimů bylo několik linií, ale pouze jedna patřila do jeho obce. Dále soudil, že jednotliví jejich členové se potkávali na svých cestách, kde se domlouvali ohledně otázky domovské příslušnosti a úřadům poté podávali lživé informace. Své nástupce proto nabádal, aby se u všech zkoumaly nároky na domovské právo podle otce, a zavedla se jejich přesnější evidence.⁴²⁸

I Vonoklasy vedly soudní spory o domovské příslušnosti s jinými sídly. V roce 1918 nechtěly do obce přijmout Tomislava Wertheima, narozeného v roce 1897 v Cirkvenici, v dnešním Chorvatsku. Spor vedly s obcí Dolánky nad Ohří, kde se podle matričních záznamů narodil jeho otec, komediant Emanuel Wertheim. Toho v evidenci Vonoklasy neměly. Až matriční záznam Emanuelova narození⁴²⁹ prokázal, že Emanuel po svém otci příslušel do Vonoklas, a proto i jeho syn Tomislav je právoplatným domovským příslušníkem téže obce.⁴³⁰

V. 2. Oblast působnosti vybraných *světských* rodů

Následující vzorek *světských* rodů byl vybrán na základě několika hledisek. V první řadě bylo nutné vybrat zástupce jak cirkusových, tak i loutkohereckých, kramářských a brusičských rodů. V druhé rovině se jednalo o typické reprezentanty svého řemesla, u kterých bylo možné na základě dostupných pramenů přinést co nejucelenější výsledky. Při výběru bylo bráno v potaz i geografické hledisko. Byly vybrány rody pohybující se po různých krajích, ale také ty, které spolu „sousedily“. Cílem bylo zjistit, jestli existovala jasně vymezená oblast jejich působnosti nebo byl jejich rozptyl široký.

⁴²⁸ SOKA Praha-západ, Archiv obce Vonoklasy, inv. č. 13, nedatovaný koncept dopisu od starosty obce Vonoklasy, s. fol., příloha č. 6.

⁴²⁹ SOA v Litoměřicích, SMSeK, FÚ Dolánky nad Ohří, sign. 28/17, s. 7.

⁴³⁰ Tamtéž, Spis ve věci domovského práva Tomislava Wertheima z roku 1919.

Přestože se někteří členové kočovného společenství mohli přednostně věnovat jiné profesi, byla u dotyčných rodů zvolena ta, která u nich převažovala. Řada později známých cirkusů zahájila svou činnost až s přelomem 19. a 20. století (Berousek, Jung, Němec, Štípka, Wertheim a další). Proto byli vybráni Kludští a Kellnerovi, kteří úspěšně provozovali své cirkusy již v 19. století. Za loutkoherce byli zvoleni Lagronovi a Urbanovi, jež měli vazby do oblasti Bukovniku. Kramáře reprezentují jihočeští Hubení a západočeští Kiliánovi, brusiče Hubingerovi a Chotětičtí.

V. 2. 1. Rod Kludský

Přestože Kludští začínali jako stínoherci a loutkáři, v šedesátých letech 19. století zahájili svou cirkusovou kariéru s koupí prvních exotických zvířat. Zakladatel cirkusového rodu a tradice Antonín Kludský (*1829) příslušel domovskou obcí do Bukovniku v jihozápadních Čechách, ale sám se hlásil do Plzně, kde vlastnil dům. Od svého otce se osamostatnil v roce 1848, kdy v Bukovniku pojal za manželku Marii Dubskou (1832-1909). Jejich kočovný život byl pestrý. V prvních letech manželství je jejich pohyb doložen po území Čech. Pravděpodobně záhy poté následovala cesta za hranice země, konkrétně do Hamburku, kde si Antonín Kludský v roce 1868 od obchodníka se zvířaty Carla Hagenbecka koupil první zvířata.⁴³¹

V šedesátých letech 19. století bylo opět doloženo působení rodiny Antonína a Marie Kludských v Čechách. Tentokrát zvolená cesta nabrala východní směr, nic bližšího prameny neodhalily. V roce 1874 se měli údajně nacházet v Lipsku, kde se ujali zvířat po tragicky zesnulém řediteli menažerie Kreutzbergovi, pod jehož jménem v německých zemích vystupovali.⁴³² O dva roky později, v roce 1876 se manželům narodil syn Bohumil, a to již kdesi v Dolních Rakousích.⁴³³ Na začátku devadesátých let odehráli svá představení v Turčianském Sv. Martině na severozápadě dnešního Slovenska.⁴³⁴ Poslední známou lokalitou byla Libeň, kde byl v roce 1899 Antonín Kludský účasten dopravní nehody.⁴³⁵ Vdova Marie Kludská zemřela v roce 1909 v Mattighofenu, již během *štace* jejího syna Karla Kludského.⁴³⁶

⁴³¹ H. JORDAN, *Příběh*, s. 69.

⁴³² V. CIBULA – K. KLUDSKÝ, *Život*, s. 15.

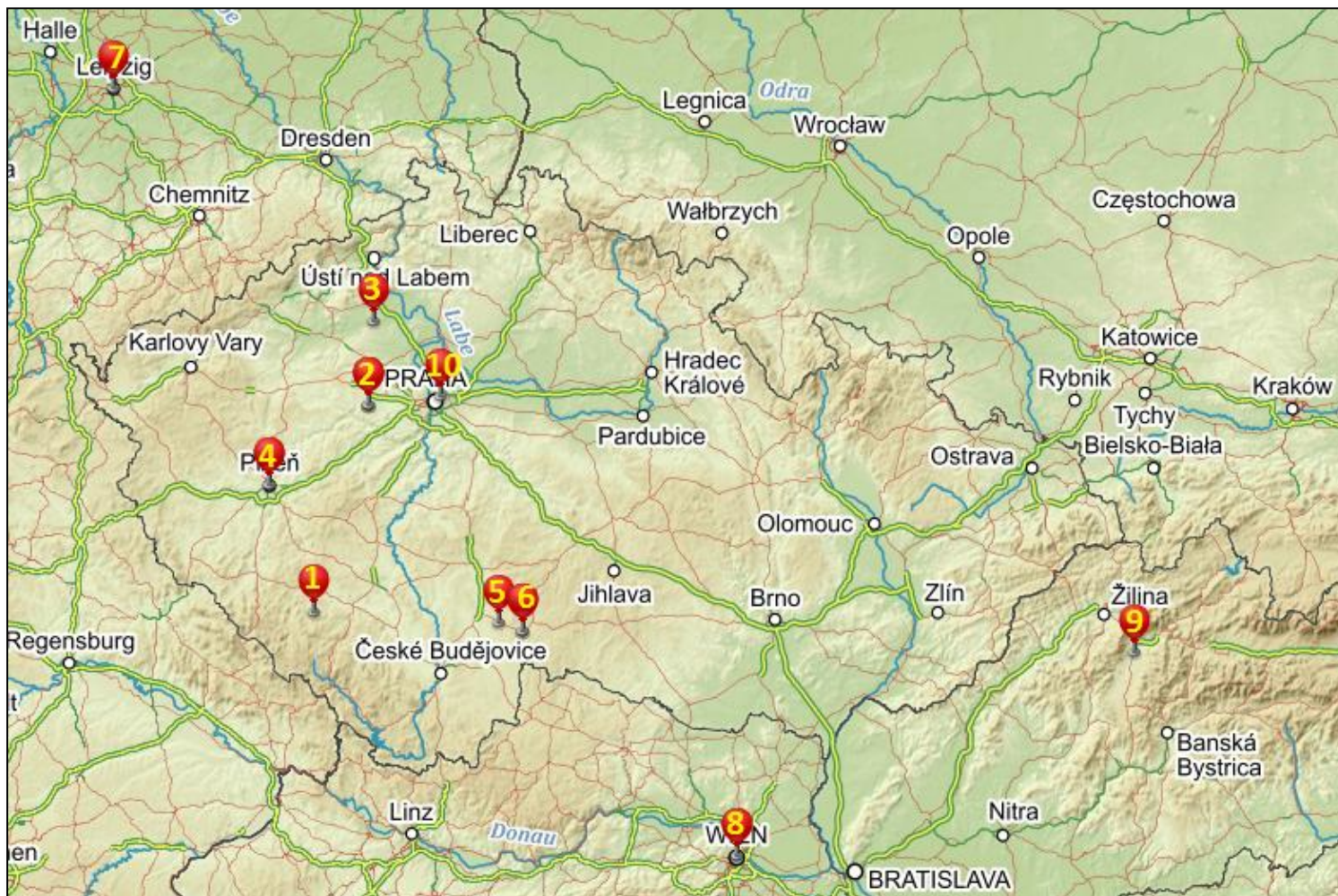
⁴³³ Lidové noviny ze dne 23. 3. 1936, s. 3.

⁴³⁴ Národné noviny ze dne 3. 2. 1891, s. 4.

⁴³⁵ Národní politika ze dne 10. 9. 1899, s. 7.

⁴³⁶ K životní cestě Karla Kludského více V. CIBULA – K. KLUDSKÝ, *Život*.

Mapa č. 2: Místa pobytu rodiny Antonína Kludského v letech 1848-1891

Legenda:

1. Bukovník (1848)
2. Bratronice (1849)
3. Libochovice (1853)
4. Plzeň (1862)
5. Kardašova Řečice (1864)
6. Jindřichův Hradec (1866)
- údajně Hamburg (1868)
7. Lipsko (1874)
8. Dolní Rakousy (1876)
9. Martin (1891)
- údajně Budapešť (1895)
10. Libeň (1899)

Vídeň na mapě pouze zastupuje Dolní Rakousy jako celek, neboť se doposud nepodařilo zjistit přesné místo narození Bohumila Kludského. Zatímco v Bukovniku, Plzni, Martině (dříve Turčianský Sv. Martin) a v Lipsku byl pobyt Antonína Kludského účelový (vystoupení, koupě zvířat), u dalších míst se mohlo jednat o zcela náhodné zastavení z důvodu blízcího se porodu, odpočinku nebo noclehu. Jen těžko si lze představit cirkusová představení v Kardašově Řečici nebo Bratronicích, malých obcích bez většího významu.

Výchozí obcí pro stanovení následující vzdálenostní tabulky se stal Bukovník, přestože jedna linie Kludských patřila do Bavorova. Do tabulky jsou zahrnuti všichni členové rodu, kteří se narodili, vdávali a umírali pod jménem Kludský a Kludská. Byla ovšem vyřazena úmrtí dvou mužů Kludských, kteří zemřeli na bojištích během první světové války. Jednalo se o Jaroslava Kludského (*1876), padlého v Itálii v roce 1917, a Jindřicha Kludského (*1892), jenž padl na srbském bojišti v roce 1914.⁴³⁷ Tyto dvě lokality nemohly být považovány za součást „všední“ mobility členů tohoto rodu.

Nejvyšší číslo u vzdálenosti do 50 kilometrů ovlivňuje stálý pobyt bavorovské větve Kludských, která zde žila zhruba od roku 1838 do 1930. Bližší cíle jsou typické pro větev Josefa Kludského (*1826), neboť ten se živil loutkoherectvím a gymnastickými čísly. Nemusel tudíž shánět nová zvířata pro svou menažérii a se svým loutkovým divadlem si vystačil po jižních a západních Čechách. Šest případů nad 250 kilometrů zahrnuje zahraniční působení v bývalých Uhrách a Rakousích, které navštívil pouze zakladatel cirkusu Antonín Kludský, případně jeho synové Karel a Jindřich s rodinami.

⁴³⁷ VUA Praha, Kartotéka padlých v 1. světové válce, Kludský Jaroslav a Kludský Jindřich: http://vuapraha.cz/sites/default/files/kartoteka_padlych_v_1_sv_valce/K/Klo%20-%20Km/ipmap00278.htm [odkaz funkční k 21. červenci 2016]; http://vuapraha.cz/sites/default/files/kartoteka_padlych_v_1_sv_valce/K/Klo%20-%20Km/ipmap00279.htm [odkaz funkční k 21. červenci 2016].

Tabulka č. 8: Místa působnosti rodu Kludský v letech 1780-1930

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (v km)	MÍSTA PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU KLUDSKÝ							
	1780-1830	%	1831-1880	%	1881-1930	%	Celkem	%
0-50	3	100,0	26	76,5	5	17,2	34	51,5
51-100	0	0,0	1	2,9	6	20,7	7	10,6
101-150	0	0,0	1	2,9	3	10,3	4	6,1
151-200	0	0,0	3	8,8	5	17,2	8	12,1
201-250	0	0,0	2	5,9	4	13,8	6	9,1
250+	0	0,0	1	2,9	6	20,7	7	10,6
Celkem	3	100,0	34	100,0	29	100,0	66	100,0

Seznam míst, kde se mezi lety 1791-1930 Kludští objevili:

Bavorov	Chotěšov	Mačice	Sedlec
Békéscsaba Békés	Jihlava	Mattighofen	Sedlice
Bratronice	Jindřichův Hradec	Milevsko	Sereď
Brno	Jirkov	Mladá Boleslav	Slatina
Bruntál	Judenburg	Mlázovy	Stockerau
Bubeneč	Kardašova Řečice	Nepomuk	Strakonice
Bukovník (DO)	Kemmelbach	Pacov	Sušice
České Budějovice	Klatovy	Písek	Tažovice
Český Krumlov	Košice	Plzeň	Temešvár
Heřmaň	Kralupy nad	Prachatice	Třeboň
Horažďovice	Vltavou	Pšovka	Vídeň
Hory Matky Boží	Kraslice	Račiněves	Vodňany
Hradec Králové	Krems	Roželov	Znojmo
Chelčice	Libochovice	Sadská	

V. 2. 2. Rod Kellner

Méně rozvětvený cirkusový a později kouzelnický rod Kellnerů klade své počátky do Hluboše u Příbrami, jež se po roce 1848 stala jejich domovskou obcí. Již v roce 1826 byl jeho zakladatel František Kellner (*asi 1806) označen jako provazochodec a akrobat.⁴³⁸ Za nejstaršího českého ředitele cirkusu se považoval jeho syn František (*1847), který jej vybudoval po boku své manželky Karolíny Endersové, rovněž pocházející z pozdějšího cirkusového rodu působícího hlavně v Uhrách.⁴³⁹ Na rozdíl od Kludského cirkusu se jednalo o středně velký podnik, tudíž neměl tak značný geografický dosah. Pod šapitó vystupoval Františkův zeť Rudolf Štipka, jenž ovládal krasojezdectví a drezúru koní. Se svými vystoupeními jezdili zejména po středních Čechách, jejich působnost za hranicemi země je doložena pouze ojedinele (v rakouském Grafenschlagu, kde se narodil František Kellner).

Kellnerovi stejně jako Jungovi, Endersovi či Štaubertovi vystupovali po středních Čechách a v okolí Prahy (v roce 1896 hráli ve Vršovicích, Nuslích, na Pankráci, v Michli a v Košířích).⁴⁴⁰ Pravidelně zajížděli do Hluboše a Žebráku, ale ostatní místa byla zaznamenána pouze jedenkrát, maximálně dvakrát.⁴⁴¹ Lze se tudíž domnívat, že ani Kellnerovi neměli nějaké pravidelné *štace* a i směr cesty je v tomto případě těžko odhadnutelný. Skutečnost, že se Kellnerovým narodily jen dvě děti v jižních Čechách, v oblasti, kde dominovali jiní *světští*, svědčí spíše o jejich náhodném zastavení během cesty za hranice země než o nějaké produkci.

Přesto rozptyl jejich štací není nijak zanedbatelný. Většina cesta byla učiněna na vzdálenost 40-60 kilometrů. Kromě středních Čech vystupovali v západních i východních Čechách, několik míst je doloženo i kolem Pelhřimova. Rod Kellner se spojil s rodem Štipků, pocházejícím z Jindřichova Hradce. I to možná ovlivnilo jejich směr trasy. Na Moravě nebyla jejich přítomnost doložena ani v jednom případě. A to přesto, že mezi lety 1858-1862 zde měl Jan Kellner z Hluboše hrát.⁴⁴²

⁴³⁸ SOA v Praze, SMSK, FÚ Hluboš, kniha 6, s. 14.

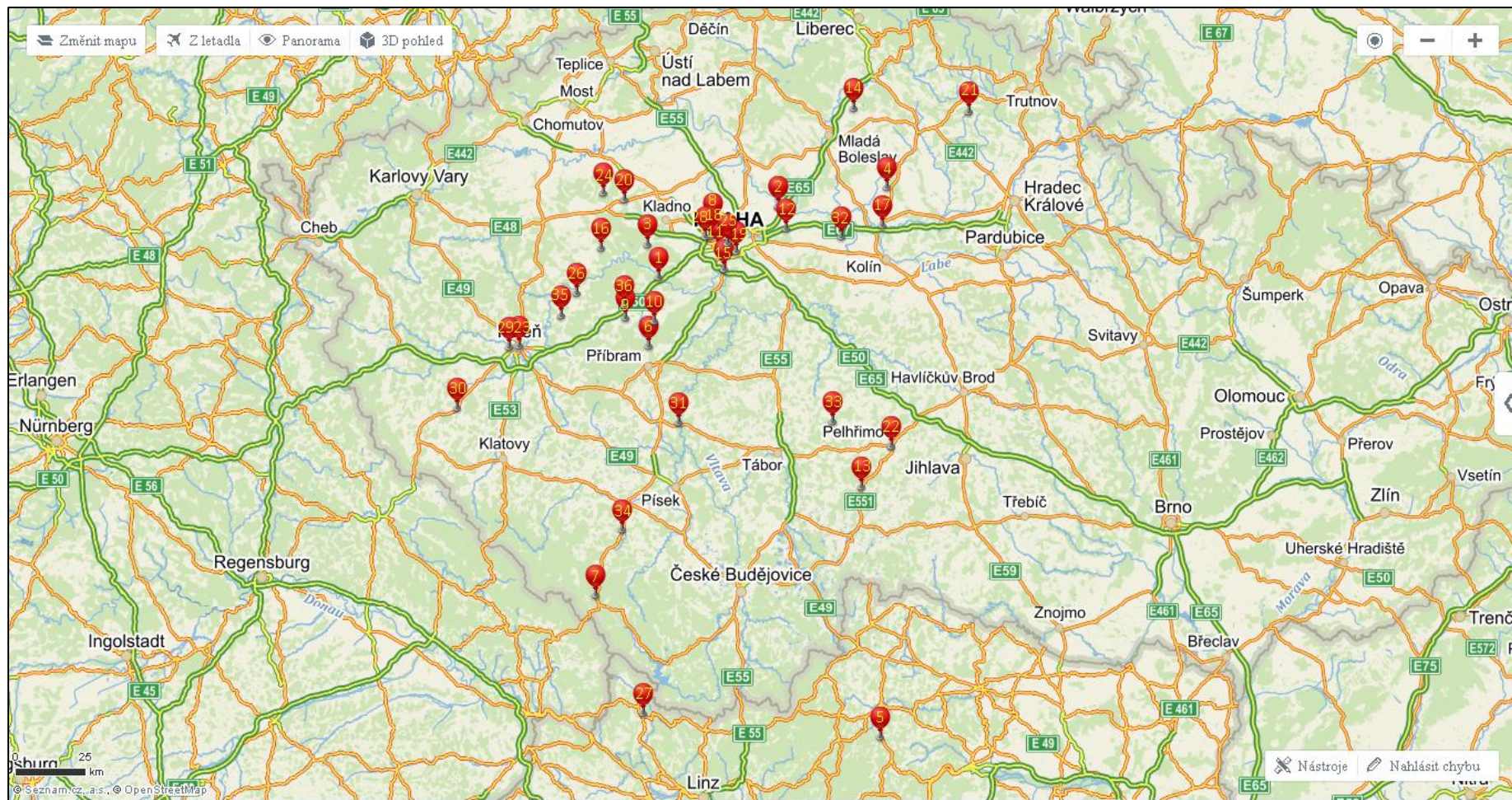
⁴³⁹ H. JORDAN, *Příběh*, s. 81

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 66.

⁴⁴¹ Třikrát byla jejich přítomnost doložena pouze v Liboci, kam se sjeli za účelem sňatku.

⁴⁴² J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 163.

Mapa č. 3: Výskyt členů rodu Kellner v letech 1826-1922

Legenda přílohou č. 11.

Tabulka č. 9: Místa působnosti rodu Kellner mezi lety 1826-1922

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (V KM)	MÍSTO PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU KELLNER							
	1780-1830	%	1831-1880	%	1881-1930	%	Celkem	%
0-20	2	66,7	6	24,0	0	0,0	8	17,0
21-40	0	0,0	6	24,0	1	5,3	7	14,9
41-60	0	0,0	6	24,0	9	47,4	15	31,9
61-80	1	33,3	2	8,0	5	26,3	7	14,9
81-100	0	0,0	1	4,0	3	15,8	4	8,5
100+	0	0,0	4	16,0	1	5,3	5	10,6
Celkem	3	100,0	25	100,0	19	100,0	47	100,0

Seznam míst, kde se v letech 1826-1922 Kellnerovi objevili:

Beroun	Lahovice	Ruzyně
Brandýs n/L.	Lašovice	Skvrňany
Bratronice	Libice n/Cidlinou	Smolnice
Dymokury	Liboc	Staňkov
Grafenschlag	Michle	Staré Sedlo
Hluboš (DO)	Mšec	Tatce
Horní Vltavice	Pecka	Těchobuz
Horoměřice	Pelhřimov	Volyně
Hořovice	Plzeň	Vranov
Hostomice	Pochvalov	Žebrák
Jinonice	Postoloprty	
Jirny	Praha Podskalí	
Kamenice n./Lipou	Prašný Újezd	
Kněžmost	Rohrbach	

V. 2. 3. *Rod Lagron*

Do roku 1800 jsou u tohoto rodu zachycena pouze čtyři místa dočasného pobytu, která udávají pouze omezenou představu o jejich cestování. Pohybovali se především na území západních Čech, ale doložena je jejich přítomnost i v okolí Tábora. První čtyři konkrétní známé obce jejich působnosti byly Soběšice a Damíč na Sušicku (obojí 1785), Bystřice⁴⁴³ na Klatovsku a Týniště jihovýchodně od Přeštic (1791).⁴⁴⁴ Zatímco o jejich přítomnosti v Soběšicích a Damíči svědčí matriční záznamy⁴⁴⁵, do Bystřice a Týniště byli postřkem od tábořského magistrátu za potulku pohnáni komediant František Lagron a Alžběta Lagronová.⁴⁴⁶

Jak již bylo zmíněno, domovskou obcí Lagronových byl Dřešínek, kde měli své zázemí, a ze kterého se vydávali na cesty. V jižních Čechách měli omezený prostor kvůli konkurenčním rodům. Potomci legendárního francouzského předka proto působili zejména na Strakonicku, Blatensku, Vodňansku a kolem Protivína. Zde prakticky měli svůj monopol. Sousední území jižních Čech byla již obsazena. Kolem Českých Budějovic působili kramáři Hubení, na Písecku loutkoherci Kopečtí, kolem Týna nad Vltavou kramáři i komedianti Blümlovi a další rody jako Dubské, Flachsovy, Habichovy, Kočkovy nebo Ranglovy bylo možné najít roztroušené po celém jihu.

Lagronovi své pole působnosti rozšiřovali z Dřešínu směrem do nitra země, přestože zůstávali věrní především jižním Čechám. K rodu bylo objeveno více jak sto míst jejich krátkodobého i dlouhodobého pobytu zejména na jihu Čech, sporadicky na Moravě a zcela výjimečně v severních Čechách. Za hranicemi země nebyl jejich výskyt doložen. Do následující mapy a tabulky byly zaneseny jejich místa narození, úmrtí a sňatků, přičemž za místo oddavek byla započítávána farní obec s kostelem.

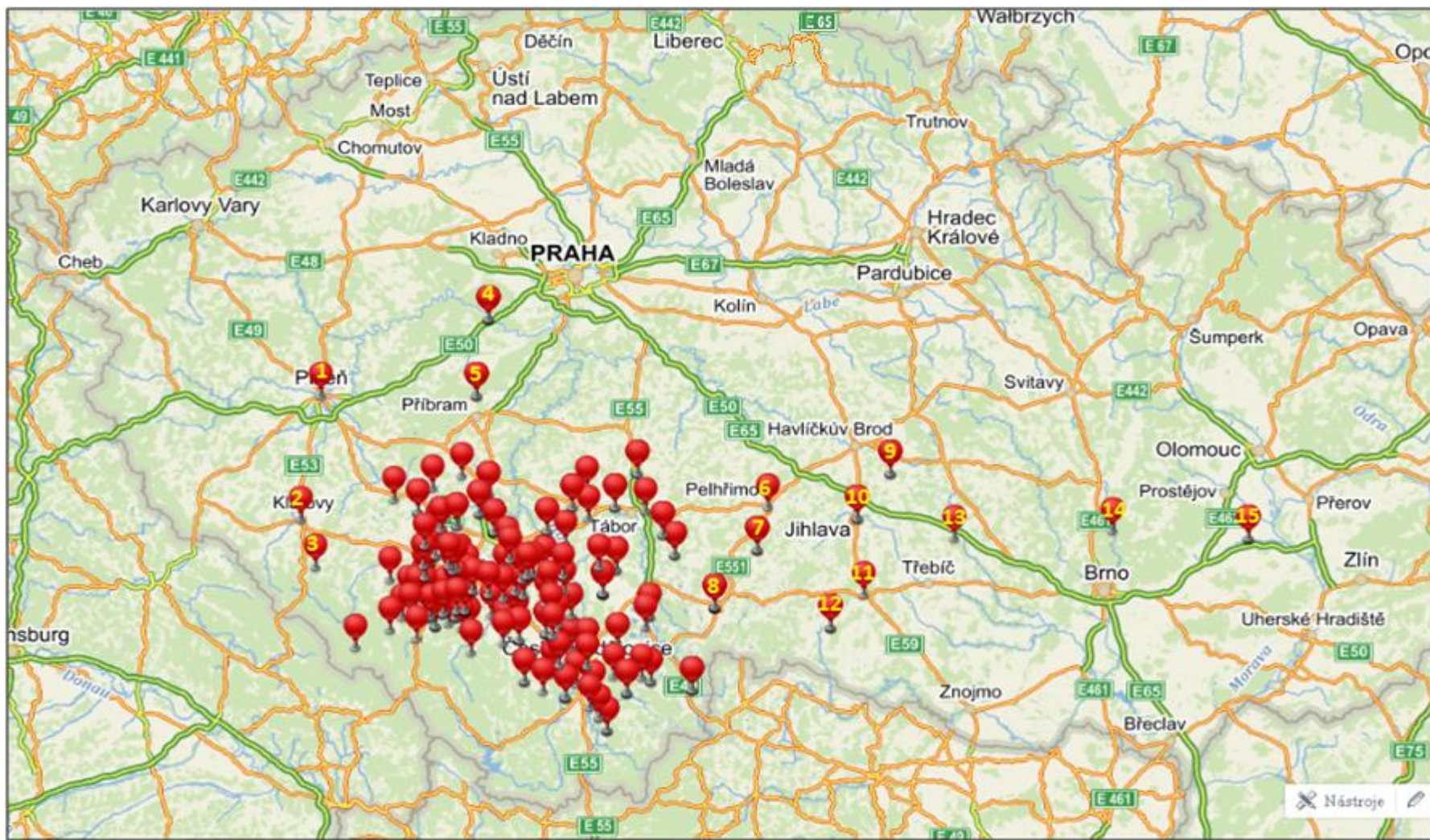
⁴⁴³ Snad Bystřice nad Úhlavou.

⁴⁴⁴ Týniště u Přeštic, bývalý okres Plzeň-jih.

⁴⁴⁵ Svatba v Soběšicích Veroniky Lagronové, dcery Františka Lagrona, komedianta ve světě. A úmrtí jeho manželky Kateřiny v Damíči.

⁴⁴⁶ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 61.

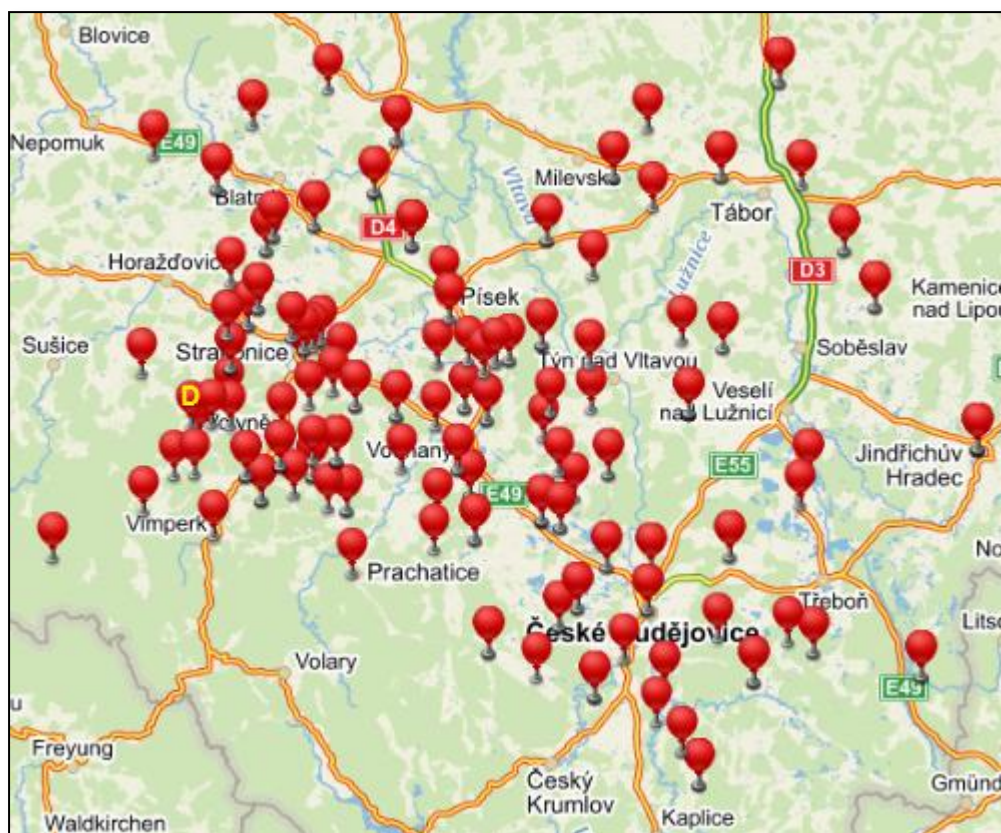
Mapa č. 4: Výskyt členů rodu Lagron v letech 1785-1922

Legenda přílohou č. 12.

Mapa č. 5:

Výskyt členů rodu Lagron v jižních Čechách v letech 1804-1930

Na mapě je uvedeno několik desítek zpravidla velmi malých obcí, kde Lagronovi vystupovali, prodávali své zboží nebo pouze náhodou zastavili k porodu či kvůli úmrtí člena kočovné společnosti. Do některých míst zajížděli i opakovaně, ale jednalo se o členy více samostatných rodin. Domovská obec Dřešín je označena písmenem „D“. Je patrné, že se Lagronovi nejvíce drželi kolem Strakonice, Volyně a Vodňan. Kolem Českých Budějovic se sice rovněž pohybovali, ale již v daleko menší míře. Oblast kolem Veselí nad Lužnicí a severně od Písku je prakticky netknutá, neboť zde působili jiné *světské* rody (Kopečtí, Hubení, Habichovi). Neobsazený pás kolem hranic značí převahu německy mluvícího obyvatelstva, kam čeští loutkoherci ani kramáři téměř nezajížděli.⁴⁴⁷ Navštívená místa ovlivňovaly i sňatky s ostatními *světskými*, což však nesevřídčí nic o tom, zda v místě svatby vykonávali svou profesi.

⁴⁴⁷ U Lagronů se jednalo o pár výjimek: Vimperk, Filipova Huť a Nicov.

Tabulka č. 10: Místa výskytu rodu Lagron v letech 1785-1928

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (V KM)	MÍSTO PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU LAGRON							
	1780- 1830	%	1831- 1880	%	1881- 1930	%	Celkem	%
0-20	10	83,3	10	13,2	13	15,7	33	19,3
21-40	2	16,7	35	46,1	6	7,2	43	25,1
41-60	0	0,0	12	15,8	10	12,0	22	12,9
61-80	0	0,0	12	15,8	17	20,5	29	17,0
81-100	0	0,0	7	9,2	22	26,5	29	17,0
100+	0	0,0	0	0,0	15	18,1	15	8,8
Celkem	12	100,0	76	100,0	83	100,0	171	100,0

Seznam míst, kde se v letech 1795-1928 Lagronovi objevili, je přílohou č. 18.

V. 2. 4. Rod Urban

Rod Urbanů má své kořeny v Zavidově u Rakovníka. První zmínky o jejich kariéře pocházejí z roku 1788, kdy František Urban požádal o koncesi k stínohrám.⁴⁴⁸ V roce 1800 byl již evidován jako loutkář v Táboře.⁴⁴⁹ Jeho příbuzný Václav Urban se roku 1818 v žádosti pražskému místodržitelství představil jako Václav Urban z Kaňku,⁴⁵⁰ avšak rodištěm v Čisté u Rakovníka.⁴⁵¹ V jihozápadních Čechách se Urbanovi spolehlivě pohybovali již od třicátých let 19. století. Jejich domovskou obcí se stal Bukovník na Sušicku, oblíbená domovská obec komediantů.

Výzkum působnosti u tohoto rodu doložil, že výskyt a počet *světských* v určitém regionu či oblasti nebyl závislý pouze na platnosti držené koncese a konkurenci ostatních kočujících umělců. Urbanovi nepatřili k příliš rozvětveným rodům, do rodiny se rodilo více dcer než synů. V druhé polovině 19. století se jednalo pouze o dva bratry, kteří se věnovali loutkoherectví. Matěj Urban (1840-1890) a jeho bratr Josef (*1860) se svými hrami dokázali prosadit na poměrně malém prostoru s pár výjimkami, a to přesto, že zde jasně dominovali Lagronovi. Ačkoliv se může zdát, že se jednalo pouze o rod regionálního významu, byl příbuzensky propleten s dalšími tradičními *světskými* rody.

⁴⁴⁸ J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 41.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 64.

⁴⁵⁰ Ženíl se v roce 1808 ve Slabcích, SOA v Praze, SMSK, FÚ Slabce, kniha 7, fol 18, s. 3.

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 130-131.

Mapa č. 6: Výskyt členů rodu Urban v letech 1808-1929

Legenda přílohou č. 13.

Tabulka č. 11: Místa výskytu rodu Urban v letech 1808-1929

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (V KM)	MÍSTO PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU URBAN							
	1780-1830	%	1831- 1880	%	1881-1930	%	Celkem	%
0-20	1	100,0	4	26,7	4	33,3	9	32,1
21-40	0	0,0	8	53,3	2	16,7	10	35,7
41-60	0	0,0	1	6,7	3	25,0	4	14,3
61-80	0	0,0	1	6,7	1	8,3	2	7,1
81-100	0	0,0	1	6,7	1	8,3	2	7,1
100+	0	0,0	0	0,0	1	8,3	1	3,6
Celkem	1	100,0	15	100,0	12	100,0	28	100,0

Seznam míst, kde se v letech 1808-1928 Urbanovi objevili:

Bukovník (DO)

Dubné
Hluboká
Chmelná
Lipí
Malovičky
Němčice
Neurazy

Nicov
Plánice
Proseč
Sadská
Sedlice
Slabce
Soběšice
Strakonice

Strašín
Včelná
Veselíčko
Vodňany
Volyně
Zlatá Koruna

V. 2. 5. *Rod Hubený*

Hubení patří k nejpočetnějším kramářským rodům působícím převážně v jižních Čechách. Prozatím se podařilo doložit dvě samostatné linie Hubených, obě patřící do obce Ledenice na Českobudějovicku. Tam se jejich zakladatelé poprvé objevili v druhé polovině 18. století. Několik členů se živilo loutkařením,⁴⁵² další gymnastikou i brusičství, ale naprostá většina z nich kramařila. Prodávali kuchyňské nádobí, ale i knihy.⁴⁵³

Jejich přítomnost byla doložena v celkem 88 různých v místech, z toho více jak polovina do vzdálenosti do 40 kilometrů od domovské obce. Zhruba do roku 1850 kočovali po nejbližším okolí Ledenic a Českých Budějovic. V druhé polovině 19. století se dostali i mimo oblast jižních Čech, na východ až k Uherskému Hradišti, ale i do sousedního Rakouska. Nejvíce překvapila přítomnost Anny Hubené v Brozanech nad Ohří, kde se provdala za Antonína Junga.⁴⁵⁴ Do níže uvedených map a tabulky nebyla zahrnuta některá narození členů rodu. Jednalo se o děti potulných kramářek toho času uvězněných v některé z věznic.⁴⁵⁵

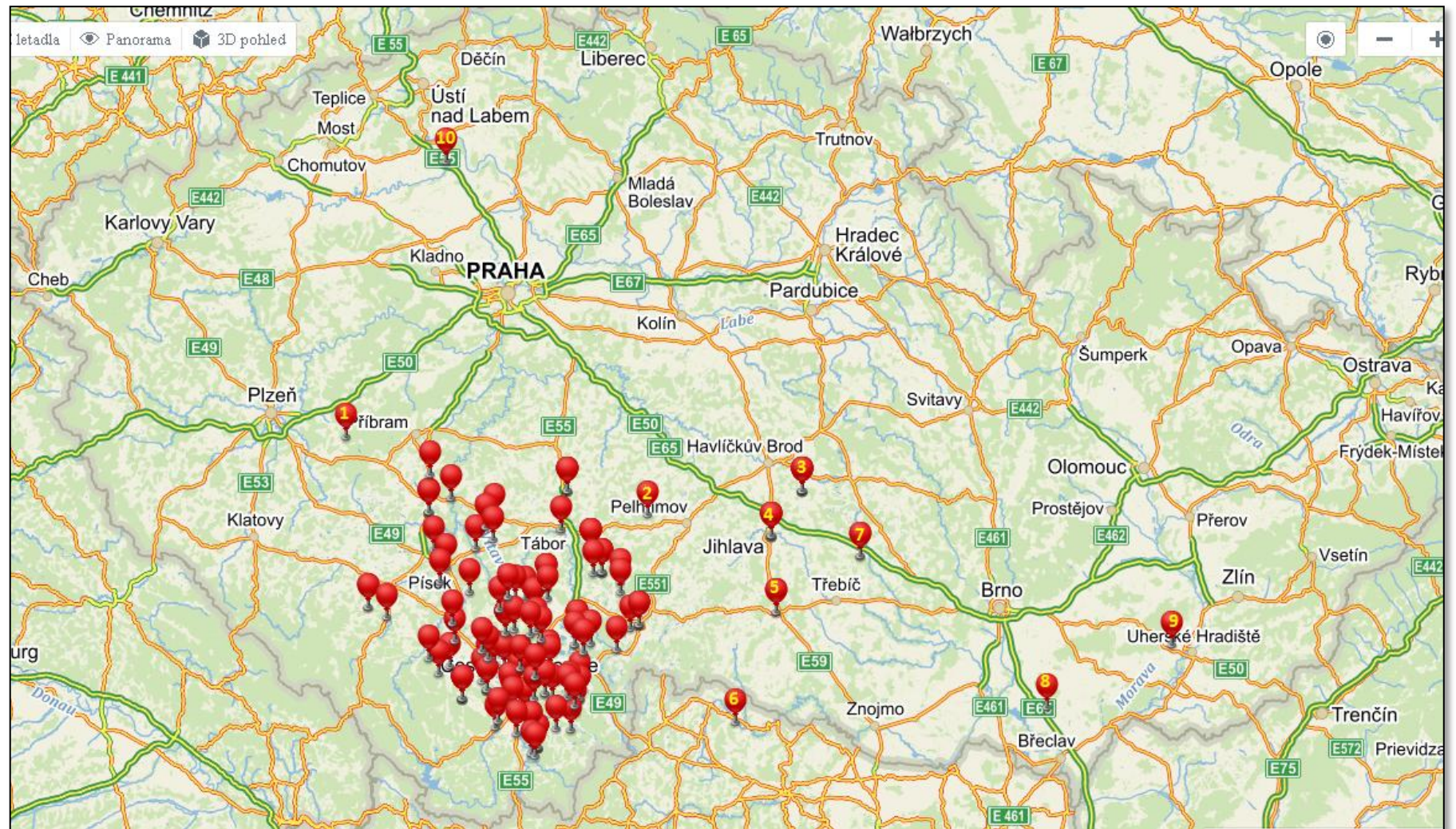
⁴⁵² J. BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, s. 178.

⁴⁵³ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ České Budějovice, kniha 40A, s. 51; Tamtéž, FÚ Ševětín, kniha 14, s. 24.

⁴⁵⁴ SOA v Litoměřicích, SMSeK, FÚ Brozany nad Ohří, sign. 15/15, s. 47.

⁴⁵⁵ SOA v Třeboni, SMJK, FÚ České Budějovice, kniha 40A, s. 51; AHMP, Sbírká matrik AHMP, FÚ Liboc, kniha N34, s. 2.

Mapa č. 7: Výskyt členů rodu Hubený v letech 1772-1930

Legenda přílohou č. 14.

Tabulka č. 12: Místa výskytu rodu Hubený v letech 1772-1930

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (V KM)	MÍSTO PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU HUBENÝ							
	1780-1830	%	1831-1880	%	1881-1930	%	Celkem	%
0-20	3	21,4	28	41,2	8	27,6	39	35,1
21-40	8	57,1	16	23,5	8	27,6	32	28,8
41-60	1	7,2	11	16,2	6	20,7	18	16,3
61-80	2	14,3	7	10,3	4	13,8	13	11,7
81-100	0	0,0	2	2,9	3	10,3	5	4,5
100+	0	0,0	4	5,9	0	0,0	4	3,6
Celkem	14	100,0	68	100,0	29	100,0	111	100,0

Seznam míst, kde se Hubení v letech 1772-1930 objevili:

Bečice	Čížová	Jihlava	Lužnice	Předčice	Tábor
Besednice	Dasný	Jílovice	Markvartice	Purkarec	Trhové Sviny
Boršov n/Vlt.	Deštná	J. Hradec	Milevsko	Putim	Tučapy
Brloh	Dlouhá Lhota	Kamenný Újezd	Mladošovice	Rájov	Tupesy
Brozany n/ Ohří	Domanín	Kojákovice	Mostečný	Ratiborova L.	Týn nad Vltavou
Brzkov	Doudleby	Kolence	Němčice	Rudolfov	Velešín
Břehov	Drahotěšice	Komárov	Nuzov	Rukáveč	Velké Pavlovice
Budislav	Frahelž	Křtěnov	Ohrazení	Skořice	Veselíčko
Buk	Homole	Kvítkovice	Olešnice	Smrhov	Vitějovice
Bzí	Hoštice	Ledenice (DO)	Petrovice	Soběnov	Vlachnovice
Čakov	Hrbov	Levín	Písek	Speisendorf	Vlkov
České	Hrdějovice	Lišov	Pištín	Staré Sedlo	Vodňany
Budějovice	Hůrka	Ločnice	Plástovice	Stráž n/ Než.	Volyně
Češňovice	Chlumec	Lomec	Podolsko	Ševětín	Zálší
Čimelice	Chraštičky	Lomnice n/ L.	Pošná	Štěkře	

V. 2. 6. Rod Kilián

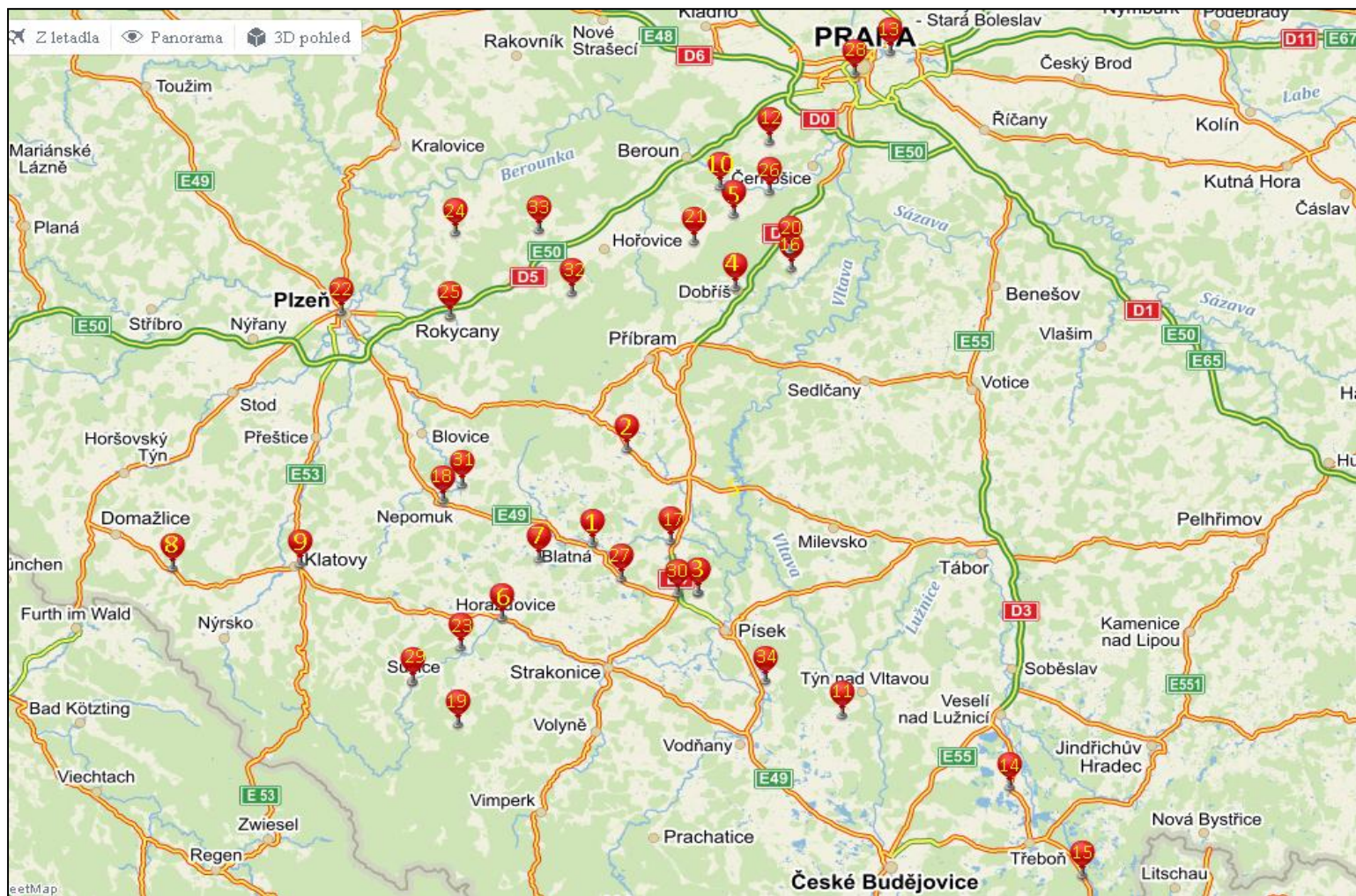
Zakladatelem rodu byl kramář Zikmund Kilián (cca 1730-1803) ze Zaječova nedaleko Hořovic. U Kiliánů byla zjištěna tři místa dlouhodobého pobytu – Zaječov, Mirovice a Nepomuk. Do Zaječova, jakožto domovské obce, se Kiliánovi na kratší nebo delší dobu vraceli po celé 19. i začátek 20. století. Výjimkou bylo zhruba čtyřicetileté mezidobí mezi lety 1830-1870, kdy tamních matričních zápisů o událostech v rodě Kiliánů bylo poskrovnu.

V Mirovicích žil Josef Kilián (*cca 1774) s rodinou v letech 1796-1812. Bydlel v domě svého tchána kramáře Matěje Holzäpfla společně s rodinou svého švagra Matěje Kopeckého.⁴⁵⁶ Josef a Marie Kiliánovi často kočovali mezi Mirovicemi a Zaječovem minimálně dalších několik let, neboť děti se jim rodily v jižních Čechách a byly pohřbívány u poutního kostela Svaté Dobrotivé v Zaječově. Z Josefových šesti synů kočovalo se zbožím pět, šestý syn Vojtěch Kilián se po svatbě částečně usadil v Nepomuku. Vlastnil zde dům, stal se měšťanem, ale i přesto z města vyjížděl za obchodem, jak o tom svědčí matriční záznamy narození jeho dětí.

Tento kramářský rod je svou oblastí působnosti odlišný od ostatních. Striktně se nedržel jednoho území, ale vydával se od své domovské obce na delší vzdálenosti. V okolí Nepomuku nebo Rokycan mu žádný jiný rozvětvený kramářský rod nekonkuroval. Nabízí se otázka: *Proč Kiliánům nestačil ke své profesi menší prostor?* Jednou z možností mohla být malá poptávka po jimi nabízeném zboží (zaměřovali se na knihy), proto se jej snažili prodat jinde.

⁴⁵⁶ J. TOMAN, *Matěj Kopecký*, s. 27.

Mapa č. 9: Výskyt členů rodu Kilián v letech 1796-1920

Legenda přílohou č. 15.

Tabulka č. 13: Místa výskytu rodu Kilián v letech 1796-1920

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (V KM)	MÍSTO PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU KILIÁN							
	1780-1830	%	1831-1880	%	1881-1930	%	Celkem	%
0-20	2	22,2	4	13,3	1	8,3	7	13,7
21-40	1	11,1	12	40,0	5	41,7	18	35,3
41-60	5	55,6	10	33,3	4	33,3	19	37,3
61-80	1	11,1	4	13,3	0	0,0	5	9,8
81-100	0	0,0	0	0,0	1	8,3	1	2,0
100+	0	0,0	0	0,0	1	8,3	1	2,0
Celkem	9	100,0	30	100,0	12	100,0	51	100,0

Seznam míst, kde se Hubení v letech 1772-1930 objevili:

Blatná	Lomnice nad	Radnice
Březnice	Lužnicí	Rokycany
Čížová	Majdalena	Řevnice
Dobříš	Malá Hraštice	Sedlice
Hatě	Mirotice	Smíchov
Horažďovice	Nepomuk	Sušice
Kadov	Nezdice na	Třebkov
Kdyně	Šumavě	Vrčeň
Klatovy	Nová Ves pod	Zaječov (DO)
Korno	Pleší	Zbiroh
Křtěnov	Osov	Ždár
Kuchař	Plzeň	
Libeň	Rabí	

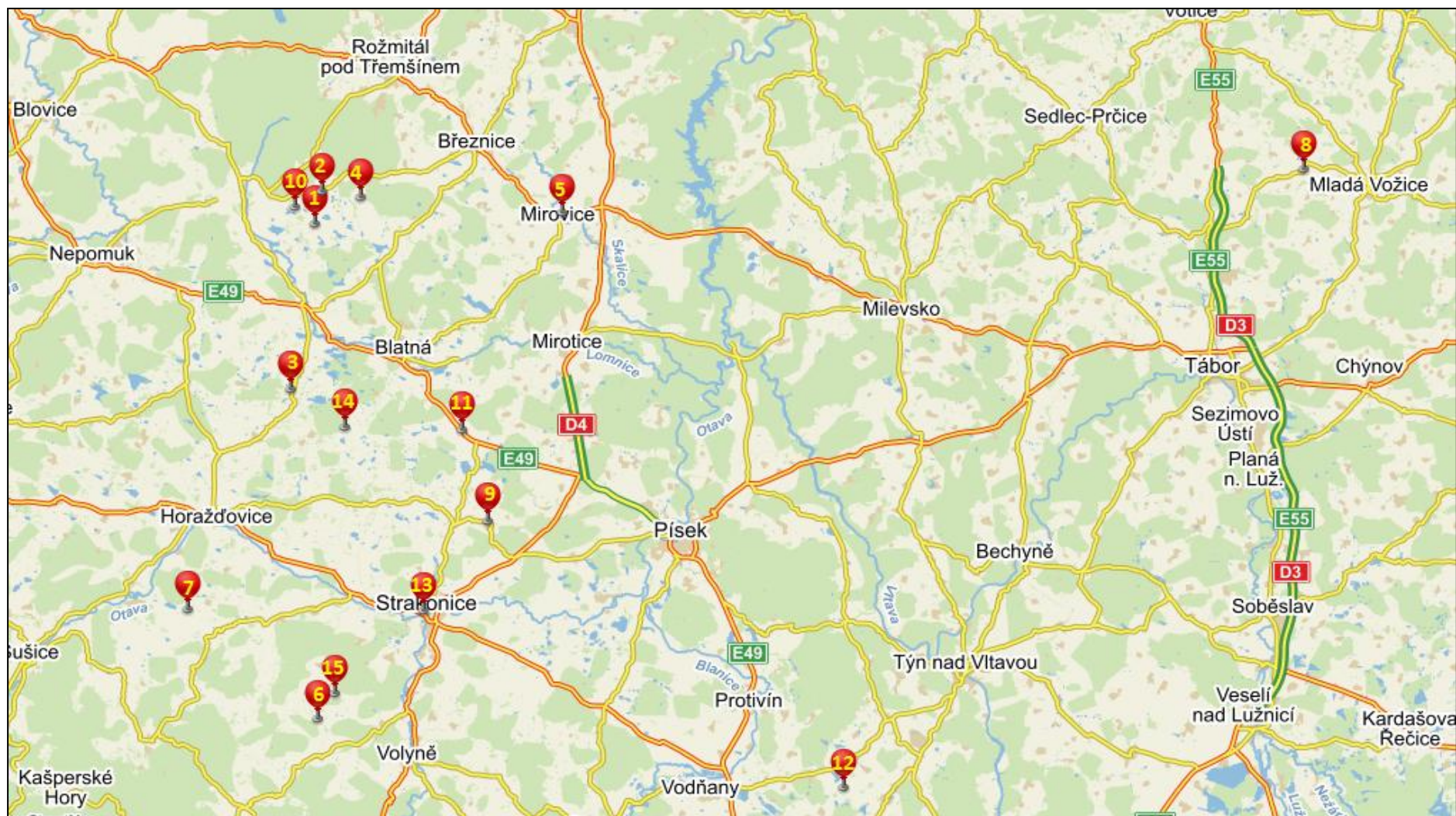
V. 2. 7. Rody Hubinger a Chotětický

Mezi *světskými* nebylo mnoho rodových klanů, jejichž členové se po generace věnovali brusičskému řemeslu. Rovněž se nejednalo o nikterak rozvětvené rody, proto i matričních záznamů svědčících o jejich pohybu není tolik, kolik by si badatel přál. Pole působnosti brusičů nebylo nijak široké, neboť jejich řemeslo na rozdíl od komediantů patřilo k činnostem denní potřeby.

Mezi klany s dlouhou tradicí lze kromě Hubingerů a Chotětických zařadit také Dammerovy, Ilické a jednu linii Pflegrů (s komedianty Pflergy je to v tomto případě shoda jmen). Tyto tři uvedené udržovaly s rodem Hubingerů pevné příbuzenské vztahy. Jejich oblast výskytu by také vypadala podobně. Rod Chotětických se postupně začal zabývat i obchodem. Napůl mezi brusiči a kramáři stáli i Vicanovi, Stýblovi a Nespěšní, se kterými byli Chotětičtí příbuzní. Existovaly tak víceméně dvě větší samostatné skupiny kočovných brusičů, které působily na území jižních a středních Čech.

Hubingerovi měli domovské právo v obci Malovice nedaleko Mladé Vožice, ale působili zcela mimo ni, v oblasti mezi Strakonícemi a Březnicí. Delší pobyt na jednom místě byl u tohoto rodu doložen v osadách farnosti Hvožd'any (Hvožd'any, Březí, Leletice a Pozdyně), ostatní nalezená místa jejich přítomnosti byla zaznamenaná pouze jednou. Chotětičtí patřili do Sudoměric u Tábora a své řemeslo vykonávali v jejich těsném sousedství. Často zajížděli či zacházeli pouze do Hoštic u Tábora a Chotovin, kde se nechávali oddávat. Nicméně jejich sporadickou přítomnost se podařilo doložit i v jiných krajích. Ve vzdálených místech od své domoviny se však již nejednalo o brusiče, ale o kramáře.

Mapa č. 10: Výskyt členů rodu Hubinger v letech 1867-1930

Legenda přílohou č. 16.

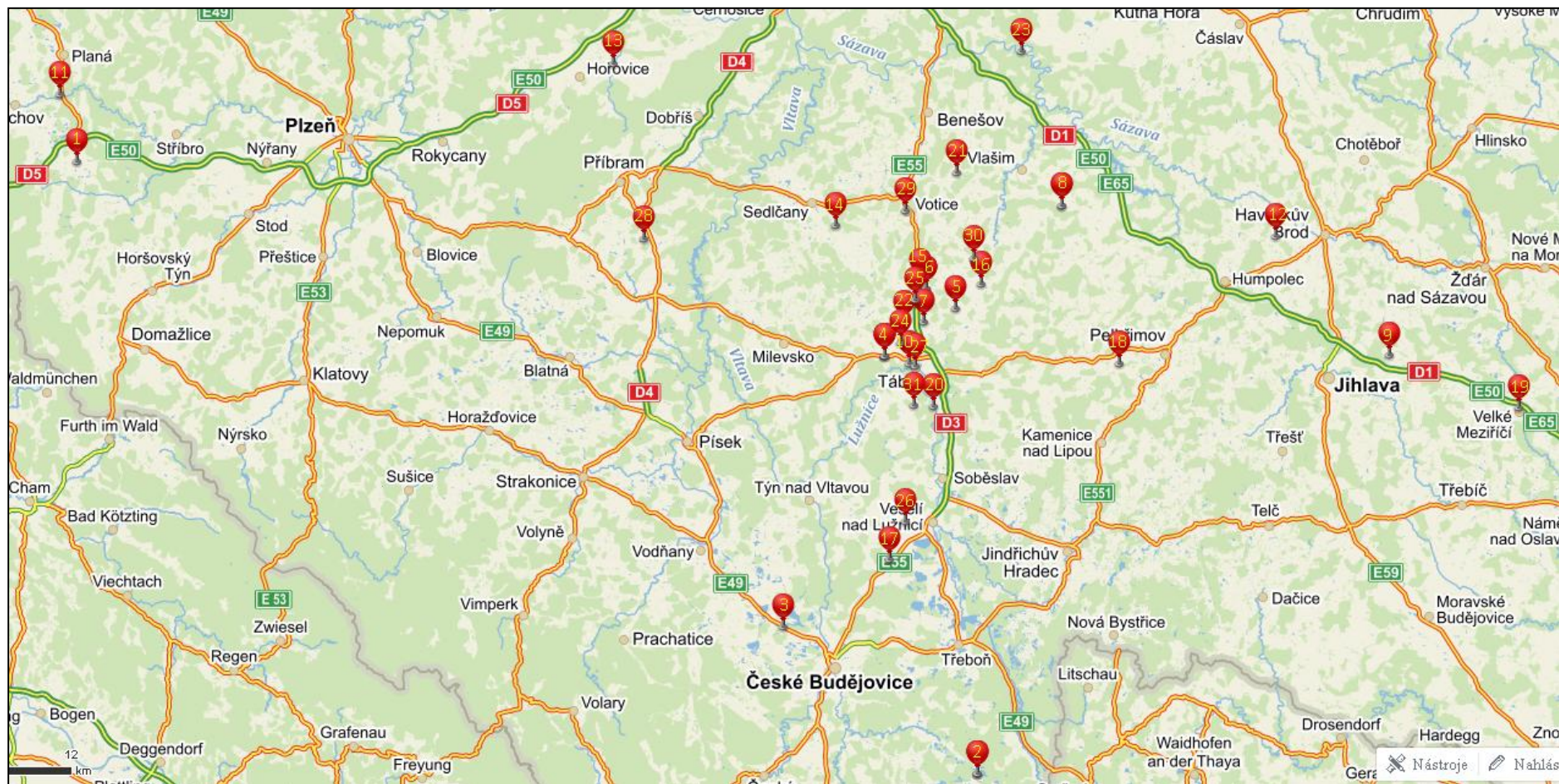
Tabulka č. 14: Místa výskytu rodu Hubinger v letech 1867-1930

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (V KM)	MÍSTO PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU HUBINGER					
	1831-1880	%	1881-1930	%	Celkem	%
0-20	2	25,0	0	0,0	2	10,5
21-40	0	0,0	0	0,0	0	0,0
41-60	1	12,5	3	27,3	4	21,1
61-80	5	62,5	8	72,7	13	68,4
81-100	0	0,0	0	0,0	0	0,0
100+	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Celkem	8	100,0	11	100,0	19	100,0

Seznam míst, kde se Hubingerovi v letech 1867-1930 objevili:

Březí
Hvožd'any
Kadov
Leletice
Mirovice
Němčice
Nezamyslice
Nová Ves u Mladé
Vožice
Osek
Pozdyně
Sedlice
Strachovice
Strakonice
Záboří
Záhorčice

Mapa č. 11: Výskyt členů rodu Chotětický v letech 1850-1929

Legenda přílohou č. 17.

Tabulka č. 15: Místa výskytu rodu Chotětický v letech 1867-1929

VZDÁLENOST OD DOMOVSKÉ OBCE (V KM)	MÍSTO PŮSOBNOSTI ČLENŮ RODU CHOTĚTICKÝ					
	1831-1880	%	1881-1930	%	Celkem	%
0-20	15	65,2	11	61,1	26	63,4
21-40	3	13,0	1	5,6	4	9,8
41-60	2	8,7	3	16,7	5	12,2
61-80	1	4,3	2	11,1	3	7,3
81-100	0	0,0	1	5,6	1	2,4
100+	2	8,7	0	0,0	2	4,9
Celkem	23	100,0	18	100,0	41	100,0

Seznam míst, kde se Chotětíci v letech 1867-1929 objevili:

Bor	Neplachov
Byňov	Nová Cerekev
Češňovice	Novosady
Dražice	Planá n/Lužnicí
Hlasivo	Popovice
Hoštice	Řevnov
Chmelná	Sázava
Chotoviny	Sudoměřice
Jamně	(DO)
Klokoty	Sviny
Kočov	Svrabov
Krásná Hora	Tábor
Liboc	Těchařovice
Lochovice	Votice
Mezné	Zářičí
Mitrovce	Zhoř
Mladá Vožice	

V. 3. Výskyt, trasy a směr

Co bylo pro *světské* provozující různé typy profesí důležité při rozhodování o jejich budoucích *štacích* a kde měli své výchozí místo pohybu? Každý kočující klan příslušel do konkrétní domovské obce. To však vždy neznamenalo, že by dotyční měli k ní jiný než úředně-právní vztah. Důležité bylo, jestli v obci našli zázemí v podobě vlastního domu, kam se mohli pravidelně vracet. Pokud jej neměli, mohli se v domovské obci ukázat jen občas za účelem získání potřebného dokladu. Domovskou obec ovšem lze zpravidla považovat za výchozí či cílové místo jejich cest nebo centrum oblasti působnosti.

Akční rádius *světských* rodů byl kromě polohy domovské obce závislý i na několika dalších bodech. Jejich trasy se mohly odvíjet také od poptávky po službách z řad usazených obyvatel. Nezpochybnitelně důležitým faktorem při výběru cesty byla i oblast působení konkurenčních rodů. Záleželo také na platnosti licence k uměleckým produkcím. V neposlední řadě o jejich dosahu a překonaných vzdálenostech rozhodoval způsob cestování – jestli se mohli vézt (a čím) či museli chodit pěšky.

Způsoby kočování a rozptyl působnosti však nelze u komunity *světských* osob zobecňovat. Záleželo jednak na typu konkrétní profese, jednak na individuálním rodě, neboť mezi nimi existovaly značné rozdíly. Cirkusovní umělci měli zdaleka největší pole působnosti. Čím úspěšnější cirkus byl, tím více rostl majetek, počet vystupujících osob a předváděné cizokrajné zvěře. S tím souvisela i místa konání představení. Velké cirkusy (Kludský) zastavovaly v největších městech, kde žilo nejvíce potenciálních platících diváků.⁴⁵⁷ Dokázali se prosadit i v zahraničí, neboť ke svým vystoupením nepotřebovali umět kdejaký jazyk. V zahraničí si mj. též obstarávali i exotická zvířata. Naopak menším podnikům (Kellner) stačila města střední i menší velikosti.

Loutkoherci kočovali na kratší vzdálenosti, většinou si vystačili s dosahem do 50 kilometrů od domovské obce. Jejich pole působnosti z části ovlivňovala platnost koncese. Na rozdíl od cirkusů však mohli vystupovat i v těch nejmenších obcích před méně početným publikem. A to prakticky několikrát ročně s jiným repertoárem her. Na základě tohoto hlediska také mohlo docházet k menším konkurenčním bojům mezi loutkoherci (Lagronovi a Urbanovi). Mohli hrát něco jiného, v různou roční dobu

⁴⁵⁷ Na rozhodnutí Kludských o působení zvláště v cizině se však mohla podepsat i výše povinné daně ze zábavy, která byla v Rakousích na rozdíl od tuzemska třetinová. V. CIBULA - K. KLUDSKÝ, *Život*, s. 83.

a malých obcí byl dostatek. Do příhraničních oblastí a zahraničí se čeští loutkáři nehrnuli, neboť téměř výlučně hráli své hry v češtině.

U kramářů stejně jako u loutkoherců lze vysledovat menší pole působnosti. Až na výjimky se drželi v omezeném prostoru kolem své domovské obce. Lze se domnívat, že někde museli mít sklad pro své neprodané zboží, neboť cestovní vozy měly omezenou kapacitu. U obchodníků je také možné očekávat mnohem silnější konkurenční prostředí, jelikož zboží mělo kupujícím dlouhodobě sloužit. Z uvedených map také jasně vynikly hranice oblastí, kde působily jiné kramářské rody (Hubení). Trasy kočujících obchodníků byly kromě konkurence ovlivněny i nabídkou sortimentu a poptávkou většinové společnosti (Kiliánovi).

Osob zabývajících se čistě brusičstvím nebylo mnoho, proto byla jejich oblast působnosti nejhůře dokumentovatelná. U brusičů byl však zjištěn pouze velmi omezený akční rádius (Hubingerovi a Chotětičtí). Mohl být ovlivněn tím, že brusiči nožů, nůžek a zároveň příležitostní deštníkáři byli usedlou společností (denně) potřebováni, tudíž jim k užití stačil menší rajón. Někteří chudí brusiči se mohli přesouvat pouze pěšky a i to ovlivňovalo jejich celkový dosah.

Ve výsledku konkrétní trasy a směr cesty *světských* osob různých profesí nebylo možné prokázat. Badatel je může odhadovat pouze u těch *světských* rodů, k nimž se dochovala bohatá pramenná základna. Nejvíce prostoru v denním tisku i literatuře dostal cirkus Kludský jakožto největší český cirkus své doby. U dalších zkoumaných rodů nebyly prokázány žádné pevně dané trasy, přestože některá místa mezi lety 1770-1930 navštěvovaly častěji než ta druhá. Mohlo se však jednat jen o náhodu, nikoliv o účel.

VI. Závěr

Do popředí zájmu se v předkládané diplomové práci dostala specifická socioprofesní skupina osob stojící na okraji většinové společnosti. Cílem tohoto příspěvku bylo přiblížit odborné i laické veřejnosti osobitý způsob života kočujících loutkoherců, artistů, majitelů zábavných atrakcí, kramářů či brusičů českého původu od konce 18. do začátku 20. století. Tyto na první pohled nesourodé profese však lze označit jedním společným výrazem – *světští*.

Tento termín nemá v české jazykovědě pevnou definici, proto je soudobou společností chápán více způsoby. Jinak na něj pohlížejí etnologové, sociologové, divadelní historikové, ale i sami současní představitelé těchto profesí. Všichni se shodují pouze na tom, že se jednalo o *světem jdoucí*, kočující osoby. Jedni však považují za *světské* jen ty, kteří se věnovali nebo věnují umění – loutkoherectví či gymnastice, jiní mezi ně řadí pouze cirkusové umělce a majitele pouťových atrakcí. Výzkum prokázal, že uvedené pojetí je z historického hlediska nedostatečné. S loutkoherci a gymnasty udržovali pevné rodinné vazby i potulní kramáři a brusiči. Bylo také obvyklé, že jedna linie téhož rodu hrála loutkové divadlo a druhá provozovala stánkový prodej. Proto s ohledem na historický kontext nelze tyto skupiny z komunity *světských* vyčleňovat.

Zjednodušené představy panují také ohledně etnické příslušnosti *světských* osob. Majoritní společností jsou vnímány jako cikáni nebo cikánští míšenci s ohledem na jejich potulku, užívaný jazyk a někdy tmavší barvu pleti. Právě kočovný „cikánský“ způsob života od konce 18. století byl a doposud je hlavním důvodem zařazování *světských* mezi toto etnikum. Jasně důkazy o příslušnosti k cikánům na základě fyzických dispozic však prameny nevydaly. Přesto nelze díky několika faktům cikánský původ zcela vyloučit. Původní profesí několika *světských* klanů bylo kovářství či kotlářství. Zdatní kováři cikánského původu ve své době patřili k žádaným řemeslníkům. Proslavil se zejména rod Danielů, který se rovněž živil brusičstvím a handlířstvím, a který se sňatkem spojil se *světskými* neromského původu. K sporadickým sňatkům docházelo i mezi dalšími cikánskými a *světskými* osobami.

Světští se vůči majoritní společnosti vymezují a striktně si hájí své soukromí. Jedním z důvodů je pro ně urážlivé ztotožňování s cikány, dalším vzájemná nedůvěřivost. *Světem jdoucí* brusiči, kramáři či komedianti byli již od novověku odsunuti na okraj společnosti. Usedlé obyvatelstvo mělo strach z cizích, neznámých

osob, které vyznávají odlišný způsob života – kočovali, neživili se poctivou prací a nebyli považováni za faktický přínos společnosti. Snahou státních i vrchnostenských nařízení proto bylo kočující skupiny obyvatelstva výrazně omezit, neboť u nich hrozila žebrota a kriminalita.

Přesto lze u světských spatřovat i některé společné prvky jako u většinové společnosti – strukturu rodiny, dědickou praxi nebo předávání profese z otce na syna. Specifické řemeslo se u této komunity generačně dědí zpravidla více jak dvě stě let. Začátky *světských* rodů s dlouholetou tradicí, jakými jsou například Berouskovi, Flachsovi, Kludští, Kočkovi, Janečkovi, Lagronovi, Tříškovi či Vocáskovi a mnozí další, lze spatřovat především na přelomu 18. a 19. století, kdy se Evropa potýkala s napoleonskými válkami. V této době se někteří váleční invalidové snažili získat povolení k loutkoherectví a gymnastice. Jako důvod svého požadavku uváděli špatný zdravotní stav, který jim zabraňoval vykonávat jinou těžkou práci. Skutečné důvody však spočívaly v něčem jiném. Je pravděpodobnější, že je ke kočovnému životu přivedla vidina snadnějšího výdělků a volnosti pohybu.

Předci zakladatelů rodových dynastií pocházeli z různých sociálních poměrů. Řada nestorů *světských* rodů se narodila do rodiny pohodných nebo právních poslů. U dalších se jejich otcové živili jako mlynáři, kováři či kotláři. Kramáři mívali mezi svými předky i svobodné měšťany. Společným prvkem uvedených profesí byla vyšší mobilita a míra svobody. Bádání o počátcích českých *světských* rodů, založené na historicko-demografické analýze a genealogii, tudíž vyvrátilo všeobecně zakořeněnou domněnku, že jsou potomky středověkých kejklířů a potulných pěvců na šlechtických dvorech.

Plné nepodložených informací a vybájených dat jsou rovněž prezentované historie *světských* rodů. Mnoho z těchto dynastií po generace traduje někdy více, někdy méně smyšlené a upravené dějiny vlastního rodu. Kromě kejklířů se v jejich podání mezi předky objevují šlechtici, významné osobnosti nebo obyčejní lidé proslavení svým hrdinstvím a čestností. Rodové legendy jsou nedílnou součástí jejich života, identity a duševního bohatství. Pro historiky však nejvíce vypovídají o myšlenkovém světě a způsobu sebeprezentace této uzavřené části společnosti. Jejich pověsti zřejmě vznikly i za účelem obhajoby svého původu před většinovou společností, která je odsunula na její samý okraj.

Na příkladu deseti *světských* rodů z řad známých cirkusových umělců, loutkoherců a kramářů byly kromě legend zrekonstruovány skutečné dějinné okolnosti

jejich vzniku. Následně byly představeny nejvýznamnější osobnosti, způsob obživy a důležité životní okamžiky. U žádné z dynastií nechybí genealogický výstup v podobě rodokmenu. Z rodopisných studií zřetelně vyplynulo, že jednotlivé *světské* rody mezi sebou udržovaly jak pevné příbuzenské, tak i profesní vztahy. Ty ukázaly i na vnitřní hierarchii kočovné společnosti. Hlavním ukazatelem společenské prestiže se stala velikost majetku a umělecké předpoklady.

Na vrcholu stáli cirkusoví umělci, kterým kromě potřebného kapitálu k obstarání exotické zvěře a vybavení nesměl chybět ani mimořádný talent. Dobrému sociálnímu postavení se těšili i vyhlášení loutkoherci, přestože majetkem se cirkusu nemohli rovnat. Na úrovni loutkářů se od poslední třetiny 19. století pohybovali také majitelé zábavných pouťových atrakcí a jiných zajímavostí, jako byla například panoptika, anatomická muzea nebo i pojízdná kina. Do třetí skupiny patřili kramáři a na samém dně spočívali nemajetní brusiči či deštníkáři. Tato zdánlivá hierarchie však nemůže být považována za závaznou, neboť běžně docházelo k přesunům osob z jedné vrstvy do druhé a někteří o vyšší příčky společenské žebříčku ani nestáli. *Světští* se mohli živit více *kumšty* najednou a podle potřeby a okolních vlivů si dokázali vydělat prodejem nebo i brusičstvím.

Na konkrétní profese se rovněž váží i uplatňované sňatkové strategie. V letech 1770-1930 *světští* uzavřeli více než 81 % homogenních sňatků, tedy takových, kdy oba snoubenci pocházeli z kočovné komunity. Ve 13 % se *světský* oženil s dívkou z většinové společnosti a ve 5 % si usedlý muž vzal *světskou*.⁴⁵⁸ Jednalo se zpravidla o dcery a syny méně majetných domkářů nebo podruhů. Ani v jednom případě se neprovdala dcera či neoženil syn sedláka, chalupníka, učitele nebo jiné společensky uznávané osoby. Tento fakt znovu ukazuje na uzavřenost kočující komunity před světem a odměřenost většinové společnosti.

V rámci komunity bylo uzavřeno 71 % sňatků se sobě rovnými, kdy si komediant (artista nebo loutkoherce) vzal dceru z komediantské rodiny či kramář dceru dalšího kočovného obchodníka. S omezeným výběrem partnera v rámci společenství s odpovídajícím společenským postavením souvisely i velmi časté příbuzenské sňatky. K jejich uzavření bylo zapotřebí výjimky, tzv. dispensu, který promíjel překážku příbuzenství od druhého do čtvrtého stupně římského práva.

Ve výzkumu sňatkových strategií u *světských* osob byl důležitý také rodinný stav a věk při vstupu do prvního manželství. Bylo zjištěno, že svobodní muži uzavírali

⁴⁵⁸ U necelého 1 % nebyl socioprofesionální stav u některého ze snoubenců zjištěn.

sňatky s vdovami o něco častěji (6,6 %), než bylo zvykem u většinové společnosti (kolem 4 %). Pozůstalé vdovy komediantky totiž mohly disponovat manželovou koncesí, která byla pro mladé kočující umělce velkým lákadlem. Mladí muži i dívky vstupovali do prvního manželství nejčastěji ve věku 20-24 let, což souviselo se snazšími podmínkami k osamostatnění se od rodičů. Muži nemuseli čekat na předání hospodářství od svého otce, jak bylo zvykem u usedlého obyvatelstva, a nepotřebovali ani vyšší finanční kapitál do začátku.

Kromě snoubenců hráli během svatby důležitou roli i jejich svědci. U více jak pětiny sňatků *světských* osob mezi svědky figurovali příbuzní či přátelé ze stejného společenství. Po nich svatbu *světských* nejčastěji odsvědčili kostelníci či jiné osoby starající se o chod kostela. U ostatních svědků různých profesí se jednalo především o náhodně vybrané osoby, se kterými se *svěští* mohli znát pouze v řádu několika dní až týdnů. Toto zjištění odráží velmi slabé sociální sítě mimo vlastní komunitu.

Místo oddavek u *světských* nesouviselo s farním kostelem, pod který spadala nevěstina rodná obec, jak může historik či genealog očekávat u usedlého obyvatelstva. Kočovníci si vybírali na základě jiných kritérií – poutní místo, aktuální poloha, delší pobyt na jednom místě a v neposlední řadě podle domovské obce. Domovská příslušnost ke konkrétní obci byla v životě *světských* osob důležitá i z jiných důvodů. Především ze zákona zajišťovala právo na nerušený pobyt a chudinské zaopatření v případě nouze. V praxi to znamenalo, že byla obec povinna se postarat o své nemajetné občany a uhradit za ně výlohy. Toho někteří členové *světských* rodů v hojně míře zneužívali, a tím svou domovskou obec finančně ruinovali.

Přestože některé *světské* rody vlastnily v domovských obcích nemovitost, nelze ji vždy považovat za jejich domov. Ten během většiny roku našli v pojízdných vozech, maringotkách, případně ve stanech. Do domovské obce se ze svých cest často vraceli pouze v případě, že potřebovali vystavit domovský list. Konkrétní trasy ani směr cest kočujících společností nebylo s ohledem na výpovědní hodnotu dostupných pramenů možné přesně zrekonstruovat. Nicméně se na několika reprezentativních příkladech podařilo objasnit akční rádius jejich působnosti.

Ta se odvíjela od typu profese, polohy domovské obce, platnosti koncese k uměleckým produkcím, poptávce většinové společnosti a oblasti zájmu konkurence. Největší mobilitu prokázali cirkusovní umělci, již vystupovali i v zahraničí. Objížděli spíše větší a velká města, kde měli příležitost zaujmout početnější publikum. Loutkohercům na rozdíl od nich stačil omezený rajón, neboť mohli vystupovat i v těch

nejmenších vesnicích. I kramáři si vystačili s menší oblastí působnosti. Na lokalitě výskytu této skupiny *světských* byl však nejvíce patrný vliv konkurence „sousedních“ kramářských rodů. Nejmenší prostor k uživení postačil potulným brusičům. Nelze proto mobilitu jednotlivých skupin *světských* osob zobecňovat.

V úvodu předkládané diplomové práce bylo vytýčeno několik otázek a cílů. Ukázalo se, že problematika tzv. *světských* osob je současnou historickou obcí neprávem opomíjena. Archivy skýtají mnoho typů pramenů, na kterých lze výzkumy stavět i bez důvěrné znalosti prostředí. Tento příspěvek k poznání *světských* osob též prokázal, že se nejednalo o zanedbatelnou část lidské společnosti. *Světlem jdoucí* loutkoherce, kramáře či brusiče potkávali usedlí občané prakticky denně, proto lze i toto kočující společenství považovat za nedílnou součást kultury, která si zaslouží dostatečnou pozornost.

Během výzkumu se ukázalo, že všechny otázky položené v úvodní části tohoto příspěvku, nemohly být dostatečně zodpovězeny. Evidenční prameny, které patřily k pramenné základně, nemohly s jistotou doložit etnický původ *světských* osob. Rovněž i problematika samotného kočování zůstává otevřená, neboť se z bádání vzorku nepodařilo odhalit pevně dané trasy a směr kočujících osob. Ozřejmit každodenní život svých předků by mohli současní představitelé *světských* rodů, avšak pouze několik jich bylo ochotno své znalosti a vzpomínky sdílet.

Většinu otázek se sice podařilo zodpovědět, ale během výzkumu vyvstala řada nových podmětů k zamyšlení. Podrobný výzkum by zasluhovaly trestně-právní prameny, neboť nemalá část *světských* osob žila kriminálním životem. Další možnosti bádání o *světských* rodech spočívají v historicko-demografických analýzách, které by mohly objasnit, zda se v kočující společnosti rodilo více či méně nemanželských dětí, kolik porodů připadlo na jednu ženu, jaká byla novorozenecká úmrtnost dětí, jakého průměrného věku se *světští* dožívali nebo jestli trpěli nějakými speciálními nemocemi.

Samotné kočování *světských* osob by vydalo na samostatnou práci, neboť zde nebylo zohledněno několik dalších aspektů života na cestách – např.: v jakých měsících *světští* kočovali, jaké trhy a jarmarky navštěvovali nebo jak vypadaly jejich kočovné vozy. Z důvodu omezeného prostoru a času nebyl v předkládaném příspěvku využit divadelní fond Národního muzea, který skrývá několik vzácných vandrovních knížek. I ty by mohly pomoci zrekonstruovat trasy *světských* osob.

VII. Seznam použitých zdrojů

VII. 1. Archivní prameny

VII. 1. 1. Matriky

AHMP, Sbíрка matrik AHMP

FÚ	sign.
Bohnice	N6
Břevnov	O7, O11
Bubeneč	O17
Dejvice	O11
Jinonice	N5, N6
Libeň	O5, O7, O8, O12
Liboc	N34, O28, O31, O34
Michle	N41, N56
Modřany	Z9
Podskalí	N2
Smíchov	O9
Střešovice	O10
Vinohrady	Z7
Vršovice	O11
Zbraslav	N12, O13

MZA v Brně, Sbíрка matrik

FÚ	kniha
Blansko	80
Brno – Komín, sv. Vavřinec	17535
Brno – Královo Pole	17576
Brno – Sv. Petr a Pavel	16461
Brno – Zábrdovice N. P. M.	17928
Břeclav	2425
Bystřice pod Pernštejnem	15421
Heraltice	10244

Hrušovany nad Jevišovkou	13870
Jemnice	10438
Jihlava – Sv. Jakub	6420, 6422, 6423
Koryčany	7839
Luka nad Jihlavou	6674
Němčice nad Hanou	9342
Obyčtov	15973
Olbramkostel	14322
Rajhrad	1687
Rosice	1745
Smrčná	6876
Strážnice – Sv. Martin	5776
Tišnov	1928
Třebíč – Sv. Martin	10969
Třešť	7019
Velká Losenice	16420
Velké Meziříčí	16461
Velké Pavlovice	3605
Želetava	1112

SOA v Litoměřicích, SMSeK

FÚ	sign.
Bohušovice nad Ohří	11/11
Brozany nad Ohří	15/15
Cítoliby	21/8, 32/36, 100/24, 100/41
Dlažkovice	29/14, 57/16
Dolánky nad Ohří	28/17
Dolní Ročov	32/7, 32/8, 32/14, 32/33, 32/34
Ervěnice	37/14
Klapý	72/12
Lenešice	89/14
Libochovice	96/13
Louny	100/50 , 115/13, 183/10
Lovosice	170/15, 170/16

Opočno	130/11, 130/22, 130/27
Postoloprty	134/9
Radonice nad Ohří	145/15, 145/28
Třebenice	145/D
Zlatá Olešnice	186/18

SOA v Plzni, SMZČ

FÚ	kniha
Blovice	33
Budětice	8
Bukovec	16
Bukovník	10, 16, 17, 20
Dlažov	6
Dolní Lukavice	8
Domažlice	80
Horažďovice	27
Hory Matky Boží	15
Chlístov	4, 5
Chotěšov	23
Chříč	12
Jáchymov	1, 29
Kasejovice	13, 17, 26
Kdyně	42
Klatovy	21, 23, 78, 80, 83
Kolinec	10, 13
Kotouň	7
Kozojedy	4
Kralovice	28
Kraslice	136
Mešno	9
Milavče	8
Mirošov	10
Mlázovy	3
Mlečice	7

Nepomuk	16-18, 23-25, 37
Neurazy	22
Nezdice	1
Osek	23
Planá (PS)	31
Plánice	14, 33
Plasy	9
Plzeň	61, 80, 81, 84, 93, 103
Pocínovice	10
Radnice (RO)	11, 17, 18, 30
Rokycany	13, 35
Skořice	18
Staňkov	29, 34
Strašín	20
Stříbrné Hory	18
Stupno	6, 16
Sušice	8, 25, 26
Švihov	6
Vrčeň	9, 17, 20
Vřeskovice	16
Zavlekov	10
Železná Ruda	28

SOA v Praze, SMSK

FÚ	kniha
Arnoštovice	24
Benešov	40
Beroun	30, 46
Bezdědice (BE)	9
Brandýs nad Labem	21, 45, 46, 50
Bratronice	1
Březnice	8
Bubovice	10
Čečelice	3

Červené Janovice	35
Dobřichovice	11
Dobříš	32
Dolní Hbity	4
Dolní Slivno	20
Dymokury	9
Hluboš	3, 6, 7, 12
Hnidousy	1
Hořín	3
Hořovice	30
Hvožd'any	10-13
Chrašnice	7, 21
Kaňk	4, 8, 10
Kladno	15
Klučence	18
Kněžmost	6
Kostelec nad Labem	21, 35
Kralupy nad Vltavou	6
Křivoklát	12
Lidice	7
Lochovice	25
Malíkovice	19
Městečko	5
Mladá Boleslav	78
Mníšek pod Brdy	24
Mšec	3
Mutějovice	8
Nebužely	13
Nižbor	27
Obříství	19
Odolena Voda	10, 17
Panoší Újezd	42
Pičín	20
Plaňany	32

Pšovka	26
Rakovník	28
Řevničov	11
Sadská	38
Slabce	7, 28
Stará Boleslav	42
Svatá Dobrotivá	3, 5, 8, 10, 17-19
Týnec nad Labem	7
Únětice	35
Vetrusy	6
Velvary	44
Votice	16
Zbečno	7
Žebrák	11, 14

SOA v Třeboni, SMJK

FÚ	kniha
Albrechtice nad Vltavou	6, 10,
Bavorov	13, 15, 16, 18, 20, 21, 27
Bělčice	4, 8, 11
Bechyně	22
Bernartice	13
Besednice	4
Bílá Hůrka	4, 5, 7, 9, 10
Bílsko	7, 8, 18
Blansko	9
Blatná	17, 19, 27, 29
Blažejov	7, 19
Bohumilice	10
Borovany	4, 10
Boršov nad Vltavou	9, 12, 14, 24, 26
Božejov	7
Brlöh	7, 8, 11A
Budeč	8

Budislav	8
Čakov	3, 7, 9
Černá v Pošumaví	3
Černovice	3, 17
České Budějovice (sv. Jan Nep.)	1
České Budějovice (sv. Mikuláš)	25, 28, 32, 30, 33, 35, 36, 38, 40, 40A, 65, 66, 74, 77A, 102, 104-106, 109, 110, 121
České Velenice	1, 2
Český Krumlov	61
Čestice	13, 23
Čimelice	4, 5, 19
Čížová	9, 10, 11, 11A, 14-16, 21-23
Čkyně	13A
Dačice	9
Deštná	6-8, 10
Dobrá Voda u Českých Budějovic	22
Dobrš	15, 17, 21
Dolní Bukovsko	7
Doudleby	6, 31
Dražice	11
Dubné	7, 27, 28, 36, 40-42, 53
Heřmaň	4, 5, 18
Hlasivo	3
Hlavatce	5
Hluboká nad Vltavou	6, 7, 22
Honí Cerekev	7
Horní Vltavice	5
Horní Záhoří	6, 13, 15
Hosín	10, 11
Hoštice (u Tábora)	4, 10-12
Hoštice (u Volyně)	3, 15
Husinec	6A
Chelčice	8, 42, 38-40, 46, 48
Chotoviny	12, 16A, 21, 22

Choustník	6, 20
Chrástany	11
Chřešřovice	8, 10
Chvalšiny	4
Chýnov	9-11, 25
Chyšky	9, 12, 13
Jarošov nad Nežárkou	14
Jílovice	3, 5, 7-9
Jindřichův Hradec	17, 23, 24, 28, 29, 31, 45, 65, 66, 66A
Jinín	11, 12
Jistebnice	7, 15, 16A, 21, 29
Kadov	7, 9, 16
Kamenice nad Lipou	7A, 16
Kamenný Újezd	7, 7A, 23A, 30, 37
Kardašova Řečice	19
Katovice	7, 8
Kestřany	10, 11
Kostelní Radouň	10
Kovářov	10, 11A
Kraselov	7, 9, 11
Křemže	9
Křtěnov	8, 10-12
Kvilda	4
Lašovice	13
Ledenice	4-16
Lhenice	4, 19, 31, 46
Lišov	9, 9A
Lnáře	3, 5
Lomec	12, 15, 17
Lomnice nad Lužnicí	4-7, 11, 12
Lukavec	16, 17
Lutová	15, 17, 18
Majdalena	1, 2
Malenice	9

Maletice	10
Malšice	4
Milevsko	11-13, 16-18, 24, 37
Mirotice	6, 7, 9-15, 17-19
Mirovice	4, 6, 9, 11, 13
Mladá Vožice	23, 25
Mladošovice	7, 14, 15
Mnich	14
Modrá Hůrka	6, 7, 13
Myšenec	2-5, 8, 9, 10
Nákří	9
Němčice	2, 6
Netolice	17, 18, 25, 43, 56, 59
Neznašov	9A
Nová Cerekev	7, 14
Nová Včelnice	7
Nová Ves u Mladé Vožice	9, 11
Novosedly nad Nežárkou	6
Nový Rychnov	19-21
Olešnice	9
Opařany	15
Pacov	20
Paračov	23A
Pelhřimov	12, 15
Písek	16, 20, 23-26A, 44, 46A, 57, 59
Pištín	6, 8, 10, 11, 14, 16, 22
Planá nad Lužnicí	11
Pluhův Žďár	7
Počátky	10
Podsrp	1, 2, 4, 4A
Pohnání	9
Pohoří	9
Pošná	7, 10
Prachatice	9-11

Protivín	12, 13, 40
Předslavice	11, 14
Purkarec	8-10
Putim	7, 8, 18
Radobytce	10A, 13, 15, 19, 20
Radomyšl	8, 9
Rataje	10
Ratibořské Hory	19
Roseč	2
Rudolfov	9, 11
Rynárec	10
Římov	3, 5
Sedlice	5, 10-12, 15, 19-21
Sepekov	9, 14, 15
Skočice	9
Soběnov	2, 2A, 8
Soběslav	23
Stachy	13, 15
Staré Sedlo	9, 13, 19
Strakonice	8, 12, 18, 30, 31, 40, 44, 45, 45A
Strmilov	14A
Strunkovice nad Blanicí	8, 9, 12
Střelské Hoštice	6
Střížov	18
Studená	9
Sudoměřice u Bechyně	6
Suchdol nad Lužnicí	9, 15, 22, 25
Svatá Máří	4, 6
Svatý Jan nad Malší	5, 12
Šebířov	9, 12
Ševětín	4, 5, 6, 10, 14
Štěkeň	7, 9
Štěpánovice	4, 11
Šumavské Hoštice	7

Tábor	16-18, 20, 24, 48, 55A
Trhové Sviny	3, 20, 21
Třeboň	12, 15A, 20, 21, 33, 44
Tučapy	11, 14
Týn nad Vltavou	11-14, 17, 17A, 27, 29, 33, 37
Vacov	7, 9
Velešín	7, 11
Veselí nad Lužnicí	4, 12, 12A, 17
Veselíčko	7
Věžná	10
Vimperk	24
Vitějovice	5, 14, 24
Vlachovo Březí	16, 17
Vodňany	5, 11, 15, 19, 20, 25, 26, 29, 32, 36, 37
Volenice	9-13, 26
Volyně	22, 26, 29, 31, 32
Vrcholtovice	8A
Záboří	8, 10, 15, 18
Zahájí	5, 6, 13
Zálší	14
Zdíkovec	14
Zhoř	4
Zlatá Koruna	4, 6, 10
Žimutice	5, 6, 6A
Žirovnice	7

SOA v Zámrsku, SMVK

FÚ	kniha
Borohrádek	309
Býšť	667
Dobruška	1453
Holice	449
Hostinné	2890
Chlumeck nad Cidlinou	3247

Chrudim	3631
Jaroměř	3825
Lanškroun	4777
Libčany	5098
Litomyšl	5424
Nová Paka	6539
Pecka	7117
Proseč	7557
Rychnov nad Kněžnou	8192
Trhová Kamenice	9431
Sezemice	8433
Úpice	9841
Zaloňov	10636

ZA v Opavě, SMSmK

FÚ	inv. č.
Bohumín	2776
Bruntál	8538
Břidličná	9976
Michálkovice	10800
Opava	10700
Ostravice	1742

Civilní matriky	okresní úřad	kniha
SOA v Třeboni	České Budějovice	2, 5
SOA v Plzni	Klatovy	1

Městské a obecní úřady	FÚ	kniha
MÚ Dačice	Dačice	8
OÚ Čestice	Dobrš	7
OÚ Kunžak	Kunžak	1
OÚ Temelín	Křtěnov	1, 2
OÚ Temelín	Bílá Hůrka	27, 30

Rakouské archivy	FÚ	kniha
Diözesanarchiv St. Pölten	Grafenschlag	01/04
	Krems St. Veit	01-23
	Speisendorf	02/03
Diözese Graz-Seckau	Judenburg St. Nikolaus	Taufbuch IX
Oberösterr. Landesarchiv	Rohrbach im Mühlkreis	101/05

VII. 1. 2. Sčítací operáty

AM Brna, Sčítací operáty 1900, svazek K, Klosterplatz, inv. č. 2725.

SOkA České Budějovice, Sčítání lidu 1869, Soudní okres Týn nad Vltavou, Lokalita Bohunice č. 1, kart. 210, sign. IV/A/c-4, inv. č. 1096, s. fol.

SOkA České Budějovice, Sčítání lidu 1910, Soudní okres Hluboká nad Vltavou, Lokalita Zahájí č. 16, fasc. 192, inv. č. 2846, s. fol.

SOkA České Budějovice, Sčítání lidu 1921, Soudní okres České Budějovice, Lokalita České Budějovice - Sokolská ulice (kočovní vozy), inv. č. 2909, sign. ČB 20, fasc. 35, fol. 32.

SOkA České Budějovice, Sčítání lidu 1921, Soudní okres České Budějovice, Lokalita Hodějovice č. 113, fasc. 253, sign. ČB 38, inv. č. 2921.

SOkA Praha-západ, Sčítání lidu 1921, Soudní okres Zbraslav, Lokalita Vonoklasy – obytný vůz, kart. 28, fol. 149.

SOkA Přerov, Sčítání lidu 1921, Soudní okres Lipník nad Bečvou, Lokalita Hlinsko – kočující společnost s loutkami a kolotočem, inv. č. 2619, s. fol.

SOkA Strakonice, Sčítání lidu 1910, Soudní okres Volyně, Lokalita Dřešínek č. 24, fasc. 1286, inv. č. 3158, s. fol.

SOkA Strakonice, Sčítání lidu 1921, Soudní okres Volyně, lokalita Volyně (bez č.), kart. 44, inv. č. 44.

SOkA Tábor, Sčítání lidu 1869, Soudní okres Mladá Vožice, Lokalita Malovice č. 4, fasc. 65, inv. č. 4455, s. fol.

SOkA Tábor, Sčítání lidu 1890, Soudní okres Mladá Vožice, lokalita Sudoměřice u Tábora č. 29, fasc. 177, inv. č. 4635.

SOkA Tábor, Sčítání lidu 1900, Soudní okres Mladá Vožice, lokalita Sudoměřice u Tábora č. 15, fasc. 279, inv. č. 4737.

VII. 1. 3. Dobový tisk

Budivoj ze dne 11. 11. 1894.

Budivoj ze dne 21. 4. 1908.

Budivoj ze dne 21. 4. 1908.

Budivoj ze dne 7. 7. 1908.

Český deník ze dne 19. 3. 1913.

Jihočeská jednota ze dne 10. 4. 1940.

Jihočeská jednota ze dne 10. 9. 1940.

Jihočeská jednota ze dne 2. 4. 1940.

Jihočeské listy ze dne 4. 11. 1922.

Lidové noviny ze dne 23. 3. 1936.

Národní listy ze dne 13. 4. 1931.

Národní politika ze dne 10. 9. 1899.

Národné noviny ze dne 3. 2. 1891.

Plzeňské listy ze dne 19. 4. 1888.

Plzeňské listy ze dne 22. 8. 1910.

Plzeňské listy ze dne 23. 7. 1906.

VII. 1. 4. Ostatní

AM Plzeň, Soubor přihlášek k pobytu, krabice 26.

NA, Policejní ředitelství I, konskripce, karton 335, obraz 765.

SOA v Třeboni, Vs. Protivín, kart. 1103, inv. č. 3833.

SOA v Třeboni, Sběrka listin k matrikám Jihočeského kraje, FÚ Bílá Hůrka, kart. 2.

SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, kart. 425.

SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, kart. 426.

SOkA Písek, Toman Jan (1916-2003), kart. 42.

SOkA Písek, Toman Jan (1916-2003), kart. 44.

SOkA Praha-západ, AO Vonoklasy, kniha 4A.

SOkA Praha-západ, Místní národní výbor Vonoklasy, Pamětní kniha obce Vonoklasy.

SOkA Přerov, Sběrka přihlášek pobytu obyvatel v okrese Přerov, inv. č. 1, kartotéka 93.

SOkA Strakonice, AO Dřešín, IIIA/3, Spisy Lagronů (neuspořádaný fond).

SOkA Strakonice, AO Dřešín, Matrika příslušníků obce.

SOkA Strakonice, AO Dřešín, *Matrika rodiny Lagronů příslušných do Dřešínu.*

VII. 2. Literatura

- BARTOŠ, Jaroslav, *Loutkářská kronika*, Praha 1963.
- BERROVÁ-BRABCOVÁ, Petra, *Střípky z historie sčítání lidu*, *Demografie* 50, 2008, s. 44-48; 129-134.
- BERROVÁ-BRABCOVÁ, Petra, *Z historie sčítání lidu (1754-1910)*, *Demografie* 48, 2006, č. 4, s. 274-277.
- BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard, *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, 3. svazek, Praha 2007, s. 1010-1011.
- BURKE, Peter, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004.
- BURKE, Peter, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.
- CIBULA, Václav – KLUDSKÝ, Karel, *Život v manéži*, Praha 1966.
- CÍFKA, Stanislav, *Jindřich Veselý, tvůrce českého moderního loutkářství*, České Budějovice 1986.
- CIHLÁŘ, Ondřej, *K českému novému cirkusu*, in: Ondřej Cihlář – Hanuš Jordan, *Orbis cirkus*, Praha 2014.
- ČERNÝ, Václav, *Rodinné strategie sedláků ve vsi Vítkov 1700-1850*, České Budějovice 2015 (diplomová práce FF JU).
- ČERNÝ, Václav, *Aktuální genealogické programy a jejich přínos pro historickou demografii (diskusní příspěvek)*, *Historická demografie* 39, 2015, s. 105-122.
- ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila, *Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651, I. svazek / A-L*, Praha 2003, s. 760.
- ČESAL, Miroslav, *Kapitoly z historie českého loutkového divadla a české školy herectví s loutkou*, Praha 1988; ČESAL, Miroslav, *Kapitoly z historie českého loutkového divadla a české školy herectví s loutkou. Amatérská etapa*, Praha 1992.
- DIBELKA, Jaroslav, *K novým možnostem studia, trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650 – 1750)*, *Český časopis historický* 106, 2008, s. 23.
- DIBELKA, Jaroslav, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012.
- DROBIL, Emil, *Světlem jdoucí*, *Český lid* 18, 1909, s. 457.

- DUBSKÁ, Alice, *Dvě století českého loutkářství. Vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*, Praha 2004.
- DUBSKÁ, Alice, *Náchodský měšťan Jan Brát a jeho loutkářská rodina. (K dějinám českého loutkářství 18. a 19. století)*, in: Lidya Baštecká (ed.), *Stopami dějin Náchodska: sborník Státního okresního archivu Náchod 6*, Náchod 2000, s. 79-98.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Bezecní lidé*, Praha 2003.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, *Historická demografie* 12, 1987, s. 207-224.
- FROŇKOVÁ, Lucie, *Osobní a rodinné strategie venkovského obyvatelstva, České Budějovice 2015 (diplomová práce FF JU)*.
- GEREMEK, Bronislaw, *Slitování a šibenice. Dějiny milosrdenství a chudoby*, Praha 2003.
- GRULICH, Josef, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750-1824*, České Budějovice 2013.
- GRULICH, Josef, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008.
- HAIŠMAN, Tomáš, *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady*, in: *Romové v České republice (1945-1998)*. Sešity pro sociální politiku, Praha 1999.
- HANČL, Tonda, *Ejhle, cirkusy a varieté: První česká cirkusová encyklopedie*, Brno 1995.
- HANZAL, Jiří, *Cikáni na Moravě v 15. a 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*, Praha 2004.
- HAVLÍK, Vladimír, *Osud Romů v Československu mezi léty 1918 - 1945 pohledem zničení osady Bohusoudov*, České Budějovice 2013 (diplomová práce PF JU).
- HERAJT, Tomáš, *Loutkoherci a šlejiři ze západních Čech*, *Genealogické a heraldické listy* 33, 2013, č. 4, s. 70-79.
- HEŠÍK, František, *Slunce vychází nad Petrovci. Historie obce Cepu a okolí*, České Budějovice 2004.
- HIML, Pavel, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007.
- CHMELÍK, Jan, *Ze života Cehnic a jejich světáků*, Cehnice 2012.

- JANÁK, Jan, *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 147-167.
- JANEČKOVÁ, Martina, *Světiště na Plzeňsku*, Brno 2013 (diplomová práce FF MU).
- JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.
- JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel, *Zapomenutá řemesla*, Praha 1984.
- JORDAN ml., Hanuš, *Cirkus*, Praha 2012 (bakalářská práce DAMU).
- JORDAN, Hanuš, *Cirkusy, menažerie, panoptika*, in: Kateřina Bláhová - Václav Petrbok (edd.), *Cizí, jiné a exotické v české kultuře 19. století*, Praha 2008, s. 387-401.
- JORDAN, Hanuš, *České cirkusové a varietní umění v proměnách od protektorátu po znárodnění*, in: Ivan Malý a kol. (edd.), *Společnost a kultura v Českých zemích 1939-1949*, Praha 2013, s. 365 – 374.
- JORDAN, Hanuš, *České kočovné divadelní společnosti za okupace*, Sborník Národního muzea (Řada A – Historie = Acta Musei Nationalis Pragae. Series A – Historia) 62, 2008, č. 1, s. 19 – 26.
- JORDAN, Hanuš, *Příběh českého cirkusu*, in: Ondřej Cihlář – Hanuš Jordan, *Orbis cirkus*, Praha 2014.
- JORDAN, Hanuš, *Sága rodu Kludských aneb Osud slonice Baby*, Divadelní noviny 16, 2007, č. 1, s. 10.
- JORDAN, Hanuš, *Zpověď principála*, Neratovice 2015.
- JUNGSMANN, Josef, *Slovník česko-německý I-V*, Praha 1835-1839.
- KELLNEROVÁ, Květoslava, *Český cirkus v 21. století*, Pardubice 2012 (diplomová práce FES UPCE).
- KLUDSKÁ, Dagmar, *Vzpomínky schované v duši. Historie rodiny Kludských*, Praha 2005.
- KUBÁT, Jiří, *Českovelenický poutník*, České Velenice 2014.
- LEDNICKÁ, Blanka, *Sestavte si rodokmen. Pátráme po svých předcích*, Praha 2012.
- MAGER, Jan Antonín, *Náhled do osudů rodu Lagronů aneb Nejen Matěj Kopecký byl loutkohercem*, Rodopisná revue on-line 17, 2015, č. 1. s. 7-11.
- MAGNIN, Charles, *Dějiny loutkového divadla v Evropě 1*, Praha 2005.
- MAGNIN, Charles, *Dějiny loutkového divadla v Evropě 2*, Praha 2010.
- MANDÁK, František, *Stachy. Nahlédnutí do minulosti a zeměpisný obraz obce*, Stachy 2011.
- MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie. Jak sestavit rodokmen*, Praha – Litomyšl 2004.

- MARTAUŠOVÁ, Hana, *Cirkus jako specifický typ subkultury*, Praha 2013 (bakalářská práce FF UK).
- MATĚJŮ, Jana, *Život na útěku. Cikáni, žebráci, tuláci a zběhlí poddaní na jihu Čech v 17. a 18. století*, České Budějovice 2008 (diplomová práce FF JU).
- MAUR, Eduard, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním přihlédnutím k historické demografii)*, Sborník archivních prací 20, 1970, s. 425-457.
- MAUR, Eduard, *Historická demografie a genealogie*, Genealogické a heraldické listy, 1974, č. 3, s. 4-7.
- MAUR, Eduard, *Metoda rekonstrukce rodin v historické demografii*, Demografie 24, 1982, s. 101-102.
- MAUR, Eduard, *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*, Historická demografie 3, 1969, s. 4-19.
- MAUR, Eduard, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, Historická demografie 6, 1972, s. 40-58.
- MAUR, Eduard, *Základy historické demografie*, Praha 1978.
- MOLDANOVÁ, Dobrava, *Naše příjmení*, Praha 2010, s. 85.
- MORAVEC, Bedřich „Světlem jdoucí“. *Řada figurek z našeho života venkovského*, Český lid 4, 1895, s. 235-237.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*, Praha 2012.
- NOVOTNÝ, Antonín, *Staropražští komedianti a jiné atrakce (1800-1850)*, Praha 1944.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, Praha 2004.
- PEREMSKÁ, Lenka, *Váš rodokmen krok za krokem*, Brno 2013.
- PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006.
- PODZIMEK, Jaroslav, *Slovníček „Světská hantýrka“*, Praha 1937.
- POHANKA, Henry Camillo, *Po stopách vlastních předků*, Litvínov 2009.
- POHANKA, Henry Camillo, *Sám proti toku času aneb S genealogií k vlastním kořenům*, Litvínov 2002.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Genealogie, rodopis v její dnešní podobě*, Genealogické a heraldické listy 3, 1974, č. 1, s. 3-7.
- PREIS, Karel, *Hoštice a její cikáni*, Jihočeský kraj 2, 1911, č. 6-7, s. 254-256.
- RHEINHEIMER, Martin, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450-1850*, Praha 2003.

- ŘIČAŘ, Kristoslav, *Občanská genealogie. Základy rodopisné práce*, Praha 2000.
- SEKYRKOVÁ, Milada, *7. 9. 1836, Ferdinand V.*, Praha 2004.
- SKOČOVSKÁ, Markéta, *Světští: Identita a základní kulturní rysy*, Praha 2010 (diplomová práce FF UK).
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Vdovy a vdovství ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2010 (rigorózní práce FF JU).
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Venkovské vdovy a jejich postavení v rámci rodinných a sociálních struktur. Situace na panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2009 (diplomová práce FF JU).
- Slovník spisovného jazyka českého*, Praha 1989.
- SMETANA, Josef „Světlem jdoucí“ *na Slánsku*, Český lid 28, 1928, s. 244-248.
- SRB, Vladimír, *Demografický profil československých Romů*, Český lid 72, 1985, s. 139-148.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka, *Cizincem na Moravě*, Brno 2007.
- ŠIKULOVÁ, Alexandra, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914)*, Historická demografie 2, 2010, s. 114-175.
- ŠPECIÁN, Miroslav, *Sezónní vystěhovalectví v Pošumaví*, in: Miroslav Špecián – Lubomír Soukup, *Lidé světem jdoucí. Sborníček prací členů Národopisného kroužku při Jihočeském muzeu*, České Budějovice 1983, s. 2-24
- ŠTURMA, Jaroslav, *Zkušenosti z boje proti trestné činnosti světských osob*, in: *Kriminalistický sborník* 8, 1959, s. 344-356.
- TICHÝ, Jakub, *Kolotočáři v 21. století*, Olomouc 2013 (bakalářská práce FF UP).
- TOMAN, Jan, *Matěj Kopecký a jeho rod*, České Budějovice 1960.
- TOMAN, Jan, *Rod píseckých a mirotických Alšů*, České Budějovice 1974.
- TYKAČ, Jan, *Kočující obchodníci*, Český lid 11, 1902, s. 371-375.
- VANĚK, Miroslav a kol., *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*, Olomouc 2003.
- VELKOVÁ, Alice, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní*, Praha 2009.
- VESELÝ, Jindřich, *Don Juan jako Don Žán a Don Šajn u českých lidových loutkářů*, *Národopisný věstník československý* 2-3, 1929, s. 173-213.
- VESELÝ, Jindřich, *Johan doktor Faust starých českých loutkářů*, Praha 1911.
- VESELÝ, Jindřich, *Komedie a hry podle starých rukopisů, loutkářských tradic a Matěje Kopeckého I-IV*, Praha 1927-1930.

- VESELÝ, Jindřich, *O loutkách a loutkářích*, Národopisný věstník Československý 5, 1910, s. 135.
- VESELÝ, Jindřich, *O životě, díle a rodu Matěje Kopeckého*, Loutkář 14, 1927, nečíslovaná příloha.
- VONDRÁŠEK, Kamil, *Žijí mezi námi*, Milovické echo 5, 2015, s. 4.
- VONDRUŠKOVÁ, Alena – VONDRUŠKA, Vlastimil, *Řemesla a výroba*, Praha 2015.
- VYHLÍDKA, Jan, *Lexikon nedotknutelných*, Brno 2013.
- WURMOVÁ, Alžběta, *Cirkus a nomádství*, Brno 2011 (bakalářská práce FSS MU).
- ŽALUDOVÁ, Lenka, *Život v současném českém cirkuse*, Brno 2014 (diplomová práce FF MU).

VII. 3. Internetové zdroje

<http://actapublica.eu>
<http://auschwitz.org>
<http://digi.archives.cz/da/#>
<http://ebadatelna.soapraha.cz>
<http://chomutovsky.denik.cz/>
<http://icar-us.eu>
<http://katalog.ahmp.cz>
<http://klatovsky.denik.cz>
<http://kramerius.nkp.cz>
<http://rodopisna-revue-online.tode.cz>
<http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum>
<http://vuapraha.cz/>
<http://www.berousek.cz/>
<http://www.cirk-berousek.cz>
<http://www.cirkus-ales.sk>
<http://www.cirkusy.cz/>
<http://www.kludskakartarka.wbs.cz>
<http://www.loutkar.eu>
<http://www.pocinovice.cz/>
<http://www.portafontium.eu>
<http://www.rozhlas.cz/>
<http://www.smocr.cz/cz>
<http://www.ujc.cas.cz>
<http://www.zakonyprolidi.cz>
<https://digi.ceskearchivy.cz>
<https://familysearch.org>
<https://mapy.cz/>
<https://sites.google.com>

VIII. Seznam zkratek

VIII. 1. Periodika

ČČH	Český časopis historický
ČL	Český lid
D	Demografie
ĐaS	Dějiny a současnost
GHL	Genealogické a heraldické listy
HD	Historická demografie
NVČ	Národopisný věstník československý
SAP	Sborník archivních prací

VIII. 2. Instituce

AHMP	Archiv hlavního města Prahy
AV ČR	Akademie věd České republiky
DAMU	Divadelní fakulta Akademie múzických umění
FES UPCE	Fakulta ekonomicko-správní Univerzita Pardubice
FF JU	Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
FF MU	Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FF UP	Filozofická fakulta Univerzity Palackého
FSS MU	Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
PF JU	Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
UNIMA	Mezinárodní loutkářská unie
VUA	Vojenský ústřední archiv
ZA	Zemský archiv

VIII. 3. Archivní fondy

AM	Archiv města
AO	Archiv obce
FÚ	Farní úřad
SMJK	Sbírka matrik Jihočeského kraje
SMSek	Sbírka matrik Severočeského kraje
SMSmK	Sbírka matrik Severomoravského kraje
SMSK	Sbírka matrik Středočeského kraje
SMVK	Sbírka matrik Východočeského kraje
SMZČ	Sbírka matrik západních Čech
Vs.	Velkostatek

VIII. 4. Jiné

č.	číslo
DO	domovská obec
ed.	editoval
edd.	editovali
fasc.	fascikl
fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
kol.	kolektiv
N	narození
O	oddání
pag.	pagina
s.	strana
s. fol.	sine folio
sign.	signatura
Z	zemřelí

IX. Seznam tabulek, rodokmenů a map v textu

IX. 1. Seznam tabulek

1. Tabulka č. 1: Počet dohledaných záznamů celkem (1770-1930)
2. Tabulka č. 2: Sociální homogamie u sňatků světských a domácích osob v letech 1770-1930
3. Tabulka č. 3: Socioprofesionální postavení snoubenců ze světské komunity
4. Tabulka č. 4: Rodinný stav snoubenců
5. Tabulka č. 5: Sňatkový věk mužské části světské komunity u prvního sňatku
6. Tabulka č. 6: Sňatkový věk ženské části světské komunity u prvního sňatku
7. Tabulka č. 7: Povolání svědčících osob během sňatků světských osob
8. Tabulka č. 8: Místa působnosti rodu Kludský v letech 1780-1930
9. Tabulka č. 9: Místa působnosti rodu Kellner mezi lety 1826-1922
10. Tabulka č. 10: Místa výskytu rodu Lagron v letech 1785-1928
11. Tabulka č. 11: Místa výskytu rodu Urban v letech 1808-1929
12. Tabulka č. 12: Místa výskytu rodu Hubený v letech 1772-1930
13. Tabulka č. 13: Místa výskytu rodu Kilián v letech 1796-1920
14. Tabulka č. 14: Místa výskytu rodu Hubinger v letech 1867-1930
15. Tabulka č. 15: Místa výskytu rodu Chotětický v letech 1867-1929

IX. 2. Seznam rodokmenů

1. Rodokmen č. 1: Počátky komediantského rodu Aleš
2. Rodokmen č. 2: Rodiče a sourozenci malíře Mikoláše Alše
3. Rodokmen č. 3: První čtyři generace Becků
4. Rodokmen č. 4: Dvě linie Berousků
5. Rodokmen č. 5: Počátky Dubských z Mirovic
6. Rodokmen č. 6: Dubští z Kaňku
7. Rodokmen č. 7: Tři generace Holzäpfelových (Matějova linie)
8. Rodokmen č. 8: Tři generace Kaiserů
9. Rodokmen č. 9: Čtyři generace Kludských
10. Rodokmen č. 10: Tři generace loutkářů Kopeckých
11. Rodokmen č. 11: Rodokmen Lagronů
12. Rodokmen č. 12: Rodokmen Habichů

IX. 3. Seznam map

1. Mapa č. 1: Domovské obce světských osob
2. Mapa č. 2: Místa pobytu rodiny Antonína Kludského v letech 1848-1891
3. Mapa č. 3: Výskyt členů rodu Kellner v letech 1826-1922
4. Mapa č. 4: Výskyt členů rodu Lagronů v letech 1785-1922
5. Mapa č. 5: Výskyt členů rodu Lagron v jižních Čechách v letech 1804-1930
6. Mapa č. 6: Výskyt členů rodu Urban v letech 1808-1929
7. Mapa č. 7: Výskyt členů rodu Hubený v letech 1772-1930
8. Mapa č. 8: Výskyt členů rodu Hubený v letech 1772-1930
9. Mapa č. 9: Výskyt členů rodu Kilián v letech 1796-1920
10. Mapa č. 10: Výskyt členů rodu Hubinger v letech 1867-1930
11. Mapa č. 11: Výskyt členů rodu Chotětický v letech 1850-1929

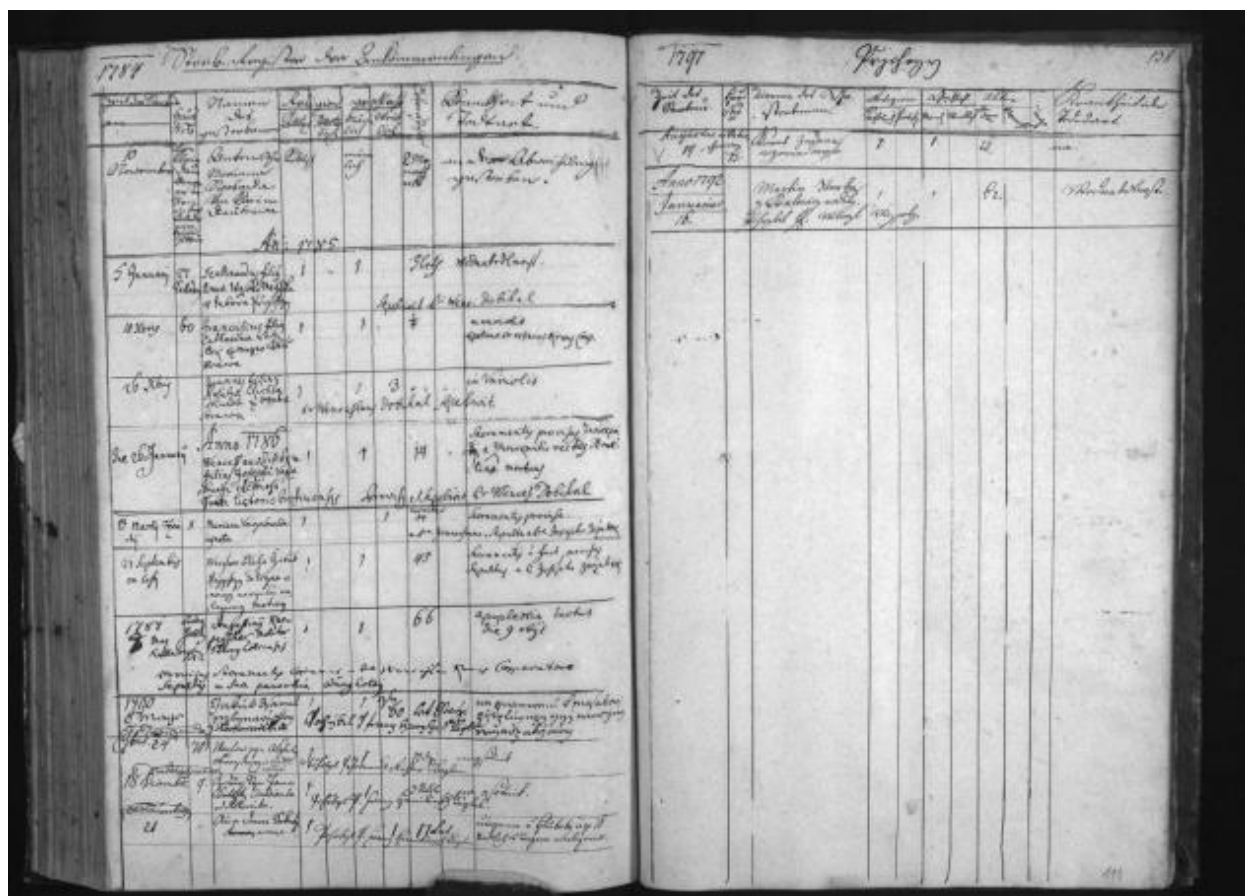
X. Seznam příloh

- Příloha č. 1: Rubrika „Příchozí (Ankömmenligen)“ v matrice FÚ Týn nad Vltavou
- Příloha č. 2: Zápis narození Antonína Kludského (*1829) v Tažovicích
- Příloha č. 3: Zápis oddání Václava Berouska a Emílie Magdaleny Berouskové roku 1922 v Českých Velenicích
- Příloha č. 4: Cirkusové maringotky ve sčítacím archu Českých Budějovic v roce 1921
- Příloha č. 5: Blíže nespecifikovaný novinový článek o kočovnicích na Strakonicku a Volyňsku
- Příloha č. 6: Varování vonoklaského starosty o kočovných Wertheimech
- Příloha č. 7: Kolotoč Berty Berouskové (1878-1938) dvacátá léta 20. století
- Příloha č. 8: Produkce Dominika Tříšky „prvního českého provazochodce“ 1927
- Příloha č. 9: Žádost Karla Kludského o povolení k představení v Českých Budějovicích v roce 1926
- Příloha č. 10: Legenda k mapě č. 1
- Příloha č. 11: Legenda k mapě č. 3
- Příloha č. 12: Legenda k mapě č. 4
- Příloha č. 13: Legenda k mapě č. 5
- Příloha č. 14: Legenda k mapě č. 7
- Příloha č. 15: Legenda k mapě č. 9
- Příloha č. 16: Legenda k mapě č. 10
- Příloha č. 17: Legenda k mapě č. 11
- Příloha č. 18: Seznam míst, kde se v letech 1795-1928 objevili Lagronovi

XI. Přílohy

XI. 1. Obrazové přílohy

Příloha č. 1: Rubrika „Příchozí (Ankömmligen)“ v matrice FÚ Týn nad Vltavou (SOA v Třeboni, SMJK, FÚ Týn nad Vltavou, kniha 29 (Z1769-1792), pag. 138, snímek 112. Digitálně přístupné: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/8124/112>)

Příloha č. 4:

Cirkusové maringotky ve sčítacím archu Českých Budějovic v roce 1921

(SOka České Budějovice, Soudní okres: České Budějovice, České Budějovice, Sčítání lidu 1921, snímek 161. Digitálně přístupné <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/630021/161>)

32
7401
6

Země: Čechy
Land:
Soudní okres: Č. Budějovice
Gerichtsbereich:
Obec: Č. Budějovice
Gemeinde:
Osada:
Ortschaft:
Městský úřad:

Ulice neb náměstí: SchulstraÙe
Gasse oder Platz:
Číslo domu
Haus-Nr. 6

postové území
Kontaktfirma (obst.) Nr.
orientální (slov.):
Ortsanmerkung (deut.) Nr.

Sběrný arch domovní.

Haussammelbogen.

Jméno majitele domu: Kotoučiči svaz
Name des Hauseigentümers:

Číslo domu Wohnungszahl Häuslnummer	Byt jest Die Wohnung ist		Jméno majitele bytu Name des Wohnungsinhabers	Číslo příloh Zusatzblatt der Personen	Poznámka Anmerkung
	oprávněn berechtigt	veřejně užíván öffentlich benützt			
1	✓		<u>Janek</u> <u>Zabrusník</u>	3	✓
2	✓		<u>Šimek</u> <u>František</u>	4	✓
3	✓		<u>Marie</u> <u>Nováková</u>	3	✓
34	✓		<u>Janek</u> <u>Janec</u>	3	✓
45	✓		<u>Janec</u> <u>Jaroslav</u>	3	✓
56	✓		<u>Kaiser</u> <u>Karel</u>	3	✓
7	✓		<u>Kaiser</u> <u>Karel</u>	3	✓
	7		<u>Novák</u>	3	✓

Sčítání lidu: Tiskopis IV. česko-něm. — Volkszählung: Drucksorte IV. böhmisch-deutsch.

Příloha č. 5:

Blíže nespecifikovaný novinový článek o kočovnicích na Strakonicku a Volyňsku
(SOKA Strakonice, OA Dřešínec, Matrika domovských příslušníků.)

Příloha č. 6: Varování vonoklaského starosty o kočovných Wertheimech

(SOkA Praha-západ, AO Vonoklasy, kniha 4A, s. fol.)

Takových omylů dopouští se bezdomovci velmi často. Nesouhlasí pak data narození a místa narození a křtu.

Prozkoumal jsem zápisy o vydaných domovských listech do nejstarší doby a výsledek zde používám.

Je potvrzen i přezkoumáním seznamů odvodních podle ročníků, až do roku 1823.

Správnějšího úsudku doloženého alespoň částečně nějakou směrodatnou písemností si učiniti nelze.

Jsem proto přesvědčen, že Wertheimů je několik linií, snad pocházejících z jednoho rodu; které však během doby do roku 1850 buďto získaly příslušnost jinde; nebo se o ni vůbec nepostaraly a používají domovských listů a jmen linií druhých.

Upozornuji na to ve všech věci se týkajících spisůch.

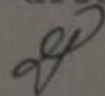
Předkové nynějších Wertheimů byli negramotní. Údaje jsou pouze z paměti. Zápisů nebylo. Jednotlivé rody se mezi sebou na svých toulkách stýkají a se dorozumívají. Tím se mnohdy nadhodí i otázka příslušnosti a slyšené stává se pravdou. Souvisle lze jednotlivé rody sestavit pouze při příležitosti, jakou je tato. Starosta musí viděti a přezkoumati, hledě k vydaným domovským listům, původ jednotlivců podle otce.

Rodiny jsou vesměs velmi četné. Ani děd již neví, kolik dětí ten který z jeho synů splodil.

Otázka evidence nutí k tomu, aby do obce náležely celé rody, alespoň do nynější doby, kdy se musí evidence vésti přesně.

Jinak se ze zmatků a s nimi souvisejícího úředního jednání nevyjde.

Starosta:

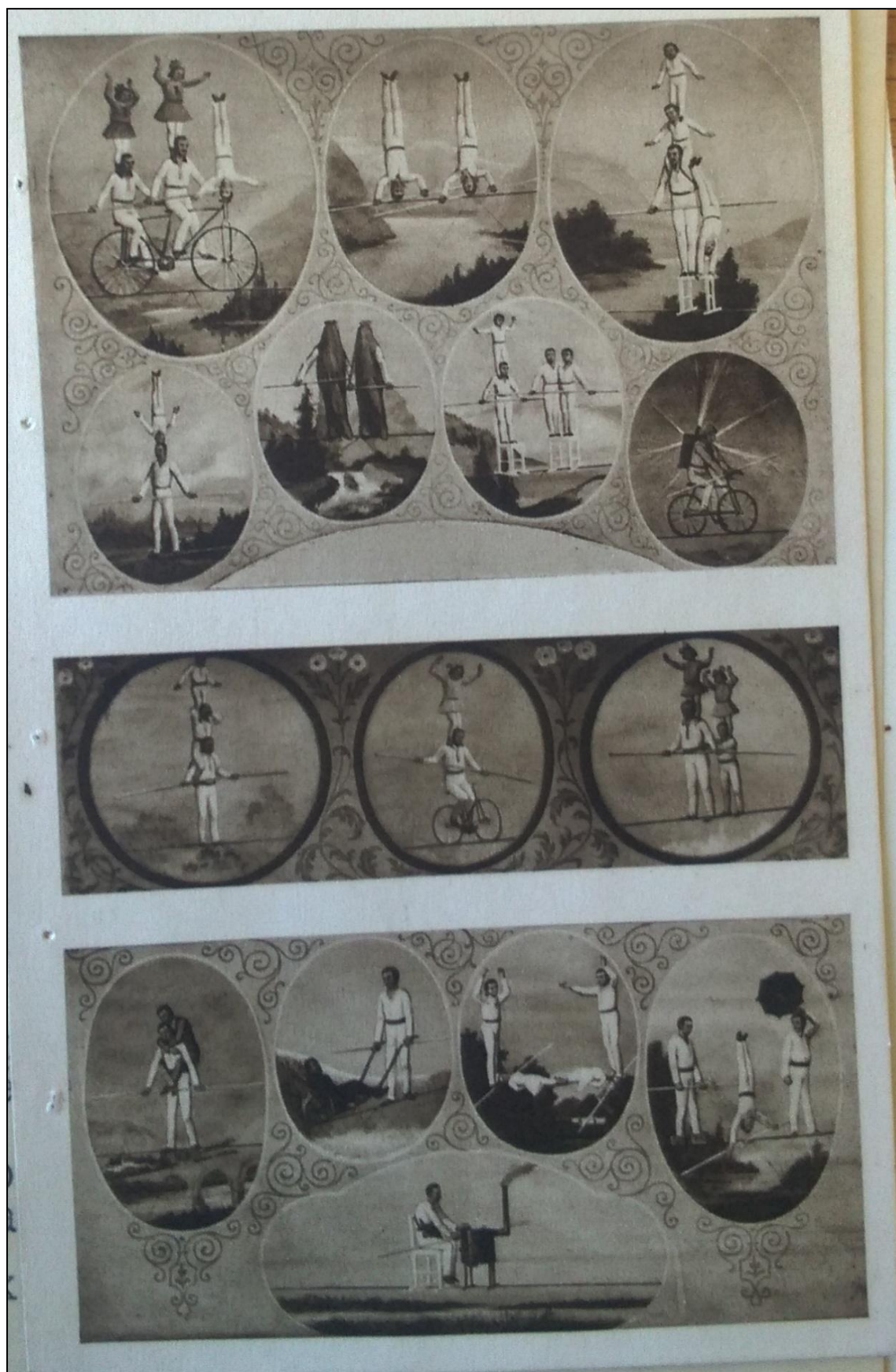

Příloha č. 7: Kolotoč Berty Berouskové (1878-1938) dvacátá léta 20. století

(SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, kart. 426, inv. č. 4367, sign. 8 6/709.)

Příloha č. 8: Produkce Dominika Tříšky „prvního českého provazochodce“ 1927
(SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, kart. 426, inv. č. 4323, sign. 8 6/508.)

XI. 2. Legendy k mapám a seznam míst

Příloha č. 10: Legenda k mapě č. 1

1	Balkovy	28	Libeň
2	Bavorov	29	Lomnice nad Lužnicí
3	Bludov	30	Malovice
4	Brandýs nad Labem	31	Mezilesí
5	Bratronice	32	Mírotice
6	Březí u Temelína	33	Mírovice
7	Bukovník	34	Mlázovy
8	Církvice	35	Nezdice
9	Červený Újezd	36	Nový Knín
10	České Libchavy	37	Panoší Újezd
11	Dřešín	38	Plánice
12	Hluboš	39	Předmíř
13	Holice	40	Rychnov nad Kněžnou
14	Hostouň	41	Sezemice
15	Hoštice	42	Skočice
16	Hracholusky	43	Sudoměřice
17	Hříškov	44	Svatý Jan nad Malší
18	Jílové u Prahy	45	Týniště nad Orlicí
19	Jimlín	46	Úlovice
20	Jindřichovice	47	Vilémov
21	Jindřichův Hradec	48	Vlásenice
22	Kaňk	49	Volyně
23	Kladno	50	Vonoklasy
24	Klecany	51	Zahrádka
25	Klokočov	52	Zaječov
26	Kraselov	53	Zbenice
27	Ledenice		

Příloha č. 11: Legenda k mapě č. 3

1	Beroun	19	Michle
2	Brandýs n/L	20	Mšec
3	Bratronice	21	Pecka
4	Dymokury	22	Pelhřimov
5	Grafenschlag	23	Plzeň
6	Hluboš	24	Pochvalov
7	Horní Vltavice	25	Praha Podskalí
8	Horoměřice	26	Prašný Újezd
9	Hořovice	27	Rohrbach
10	Hostomice	28	Ruzyně
11	Jinonice	29	Skvrňany
12	Jirny	30	Staňkov
13	Kamenice n/Lipou	31	Staré Sedlo
14	Kněžmost	32	Tatce
15	Lahovice	33	Těchobuz
16	Lašovice	34	Volyně
17	Libice n/Cidlinou	35	Vranov
18	Liboc	36	Žebrák

Příloha č. 12: Legenda k mapě č. 4

1	Plzeň	9	Hrbov
2	Klatovy	10	Jihlava
3	Chotěšov	11	Markvartice
4	Beroun	12	Bílkov
5	Hluboš	13	Valašské Meziříčí
6	Pelhřimov	14	Blansko
7	Častrov	15	Němčice n/Hanou
8	Jindřichův Hradec		

Příloha č. 13: Legenda k mapě č. 5

1	Bukovník	13	Sedlice
2	Dubné	14	Slabce
3	Hluboká	15	Soběšice
4	Chmelná	16	Strakonice
5	Lipí	17	Strašín
6	Malovičky	18	Včelná
7	Němčice	19	Veselíčko
8	Neurazy	20	Vodňany
9	Nicov	21	Volyně
10	Plánice	22	Zlatá Koruna
11	Proseč		
12	Sadská		

Příloha č. 14: Legenda k mapě č. 7

1	Skořice	6	Speisendorf
2	Pošná	7	Velké Meziříčí
3	Brzkov	8	Velké Pavlovice
4	Jihlava	9	Buchlovice
5	Markvartice	10	Brozany nad Ohří

Příloha č. 15: Legenda k mapě č. 9

1	Blatná	18	Nepomuk
2	Březnice	19	Nezdice na Šum.
3	Čížová	20	Nová Ves p/Pleší
4	Dobříš	21	Osov
5	Hatě	22	Plzeň
6	Horažďovice	23	Rabí
7	Kadov	24	Radnice
8	Kdyně	25	Rokycany
9	Klatovy	26	Řevnice
10	Korno	27	Sedlice
11	Křtěnov	28	Smíchov
12	Kuchař	29	Sušice
13	Libeň	30	Třebkov
14	Lomnice n/Luž.	31	Vrčeň
15	Majdalena	32	Zaječov
16	Malá Hraštice	33	Zbiroh
17	Mirotice	34	Ždár

Příloha č. 16: Legenda k mapě č. 10

1	Březí	9	Osek
2	Hvožd'any	10	Pozdyně
3	Kadov	11	Sedlice
4	Leletice	12	Strachovice
5	Mirovice	13	Strakonice
6	Němčice	14	Záboří
7	Nezamyslice	15	Záhorčice
8	Nová Ves u MV		

Příloha č. 17: Legenda k mapě č. 11

1 Bor	17 Neplachov
2 Byňov	18 Nová Cerekev
3 Češňovice	19 Novosady
4 Dražice	20 Planá n/Lužnicí
5 Hlasivo	21 Popovice
6 Hoštice	22 Řevnov
7 Chotoviny	23 Sázava
8 Chmelná	24 Svrabov
9 Jamné	25 Sudoměřice
10 Klokoty	26 Sviny
11 Kočov	27 Tábor
12 Krásná Hora	28 Těchařovice
13 Lochovice	29 Votice
14 Mezné	30 Zářičí
15 Mitrovce	31 Zhoř
16 Mladá Vožice	

Příloha č. 18: Seznam míst, kde se v letech 1795-1928 objevili Lagronovi:

Albrechtice n/Vlt.	Jindřichův Hradec	Prachatice
Bavorov	Jinín	Přední Ptákovice
Beroun	Kapsova Lhota	Předslavice
Bílá Hůrka	Karlov u Bechyně	Radobytce
Bílkov	Katovice	Římov
Blansko	Klatovy	Sedlice
Bohunice	Klikov	Sedlo
Bor	Kotouň	Sepekov
Borovany	Kraselov	Setěchovice
Boršov nad Vltavou	Krašovice	Smrkovice
Brtec	Krty-Hradec	Smyslov
Budilov	Křtěnov	Staňkov
Bukovník	Kuřimany	Stará Dobev
Bušanovice	Kváskovice	Staré Kestřany
Bzí	Lhota pod Horami	Stařeč
Čábuze	Lomec	Strakonice
Častrov	Malenice	Strašice
Čečkov	Maletice	Strmilov
Čertyně	Milčice	Strunkovice n/ Blanicí
České Budějovice	Milejovice	Střelské Hoštice
Čestice	Milenovice	Šmelcovna
Čížová	Mydlovary	Temelín
Čkyně	Myšenec	Trhová Kamenice
Dobrš	Nákří	Truskovice
Doubravice	Němčice n/ Hanou	Třebanice
Drahenice	Nespice	Újezdec
Dražice	Netolice	Újezd (u Vodňan)
Dražov	Neznašov	Újezd u Chanovic
Dřešínek	Novosedly	Velešín
Dubné	Nový Dvůr	Velké Meziříčí
Filipova Huť	Nuzov	Vílanec
Hajská	Opařany	Vimperk
Heřmaň	Pašice	Vlachovo Březí
Hluboš	Pelhřimov	Volyně
Hornosín	Písek	Výškovice
Hrbov	Pivkovice	Záboří
Chelčice	Plástovice	Zhoř
Chlum u Křemže	Plzeň	Zlešice
Chocholátá Lhota	Podolí	Žďár (Myšenec)
Chotěšov	Podsrp	Žitná
Chvaletice	Pole	
Jihlava		